

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

HZ. EBÛ BEKİR VE RİDDE SAVAŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Kasım İLGÜN**

42585

**Hazırlayan
Mehmet Salih ARI**

VAN-1995

Sasyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından.....*Tarih*.....

.....
Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS/~~DOKTORA-SANATTA YETERLİK~~ TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....*Y. Doç. Dr. Kasım İlgin*.....^{İmza}*Kasım İlgin*

Üye (Danışman):.....

Üye:.....*Y. Doç. Dr. Mustafa Oflaz*.....*Mustafa Oflaz*

Üye:.....*Y. Doç. Dr. Şenol Gelik*.....*Şenol Gelik*

Üye:.....

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

.....

.....

Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	II
GİRİŞ.....	1
I.HZ. EBU BEKİR'İN HALİFELİK ÖNCESİ HAYATI.....	4
1.1.DOĞUMU VE YETİŞMESİ.....	4
1.2.MÜSLÜMAN OLMASI VE HİCRET ÖNCESİ HAYATI.....	9
1.2.1.İSLÂMÎ TEBLİĞDEKİ ROLÜ	9
1.2.2.MEDİNE'YE HİCRETİ.....	16
1.3.HİCRET SONRASI HAYATI.....	19
II.HZ. EBU BEKİR'İN HALİFELİK DÖNEMİ.....	27
2.1.HALİFE SEÇİLMESİ.....	27
2.2. ÜSAME ORDUSUNUN GÖNDERİLMESİ.....	37
2.3.KUR'ÂN-I KERİM'İN TOPLANMASI.....	39
2.4. DEVLET YÖNETİMİ.....	41
2.5.ŞAHSİYETİ VE İLMİ.....	47
2.6.HZ. EBU BEKİR'İN VEFATI.....	53
III.HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDE YAPILAN RİDDE SAVAŞLARI VE FETİHLER.....	56
3.1.RİDDE SAVAŞLARININ NEDENLERİ.....	59
3.1.1.DİNİ ANLAYIŞ	59
3.1.2.SİYASİ VE EKONOMİK NEDENLER.....	61
3.1.3.KABİLE BAĞIMLILIĞI VE REKABETİ.....	66
3.2.YALANCI PEYGAMBERLER VE DİNDEN DÖNENLER.....	68
3.2.1. ZUL-KASSA SAVAŞI.....	68

3.2.2. <i>TULEYHA B.HUVEYLİD</i>	72
3.2.3. <i>SECAH VE BENİ TEMİM KABİLESİ</i>	76
3.2.4. <i>MÜSEYLİMETÜ'L-KEZZAB</i>	79
3.2.5. <i>ESVEDÜ'L-ANSİ VE YEMENLİLER</i>	86
3.2.6. <i>BAHREYNLİLERİN İRTİDADI</i>	91
3.2.7. <i>UMAN VE MEHRELİLERİN İRTİDADI</i>	93
3.2.8. <i>HADRAMEVT VE KİNDELİLERİN İRTİDADI</i>	95
3.3. <i>HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDEKİ FETİH HAREKETLERİ</i>	99
3.3.1. <i>IRAK FETİHLERİ</i>	100
3.3.2. <i>SURİYE'DEKİ FETİHLER</i>	106
SONUÇ.....	110
BİBLİYOGRAFYA.....	114

ÖNSÖZ

Ülkemizde İslâm Tarihi sahasındaki araştırmalara göz atıldığında, ilk dönem üzerine yapılan çalışmaların azlığı, hemen dikkatimizi çeker. Özellikle insanlığa sunduğu mesaj sayesinde 1400 yılı aşkın bir süreden beri Dünya Tarihi'ni etkileyen Hz. Peygamber'in en yakın dostu, ilk halifesi Hz. Ebu Bekir ve dönemi ile ilgili bilimsel anlamda yapılan çalışmaların azlığı göze çarpar.

Hz. Peygamber'den sonra müslümanlar tarafından halife seçilen ve karizmatik kişiliği sayesinde, peygamberli toplum ile peygambersiz toplum arasında köprü vazifesi görerek geçişi sağlayan Hz. Ebu Bekir'in hayatı ve döneminin incelenmesi, tarihî, siyasî, askerî, hukukî, ahlakî, iktisadî, sosyal ve kültürel alanda yarar sağlayacağını ummaktayız.

Hz. Ebu Bekir dönemi (11-13/632-634) denilince de, insanın dikkatini çeken devrin en bariz olayları olarak hiç kuşkusuz "Ridde Savaşları" karşımıza çıkmaktadır. İslâm dini ve müslümanlar için büyük tehlike arz etmiş olan bu savaşların sebeplerini, nasıl başladığını ve ne şekilde sona erdirildiğini araştırmak ilk dönem İslâm Tarihi'nin aydınlatılması açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmayla, Hz. Ebu Bekir'in kişiliğinin ve döneminin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçladık. Vardığımız sonuçların mutlak doğrular olduğunu savunmuyoruz. Ancak elimizdeki mevcut malzemeyle doğruya en yakın olan bilgilere ulaşmak için çaba sarfettiğimizi söyleyebiliriz.

Böyle bir çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen ve tezimi yönlendiren değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Kasım İLGÜNE'ye teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Van 1995

Mehmet Salih ARI

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.s.	:Aleyhisselâm
A.Ü.İ.F.D	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	:İbn, bin
bkz.	:Bakınız
ev.	:eviren
D.İ.A.	:Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	:Hicrî
haz.	:Hazırlayan
İ.A.	:İslâm Ansiklopedisi
nşr.	:Neşreden
s.	:Sayı
s.a.s.	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
T.	:Türkçesi
trc.	: Tercüme Eden.
t.y.	:Tarih yok
thk.	:Tahkik eden
v.d.	:Ve devamı, Ve diğeri
v.s.	:Vesaire

GİRİŞ

Kur'ân'ın bakış açısına göre Allah Teala, tarih boyunca insanoğluna kendilerine vahiy gönderdiği peygamberler aracılığıyla seslenmiş ve muradının ne olduğunu anlatmıştır. Risâlet göreviyle gelen bütün peygamberlerin nihâi çabasının anlamı insanlara aldıkları vahiy tebliğ etmek ve doğru yolu göstermektir. Bu İslâm inancının temelini teşkil eden ana bir ilkedir.

İslâm'ın ortaya çıkışı sırasında Arap yarımadasındaki hayata dikkatlice baktığımızda, genelde insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için sürekli mücadele içerisinde olduklarını görürüz.¹ Göçebe ve medenî diye iki kesimden oluşan yarımada insanları, sosyal hayatlarında sürekli olarak kabilevî toplum sürecinde kalmışlardır. Mesela Mekke'de yaşayanların çoğunluğunu oluşturan Kureyş, kabile düzeni esasın bağlı olarak birçok boylara ayrılmıştır. Halbu ki bunların hepsi de Kureyş adıyla anılmakta, biraz geriye doğru gidildiğinde aynı kök ve soyda birleşmektedirler.²

Çöllerin ve sahraların ıssız köşelerine çekilerek ilkel bir hayat yaşayan Arapların doğal şartlardan çokça etkilendiğini görürüz.³ Yarımadanın göbeğinde yaşayan göçebe kabileler için geçim kaynağı olarak otlak yerler ve su önemli bir yere sahipti. Bu da bu iki kaynak üzerinde şiddetli çatışmalara neden oluyordu. İşte bu çatışma cahiliye çağının Arap günlerinin (Eyyamü'l-Arab) temeliydi. Kabile böyle bir ortamda doğal bir sosyal oluşum olduğundan kabileye bağımlılık savunma ve himaye için zorunlu bir durumdu.⁴ Sosyal bir birlik olan kabile fertlerini, onların ortak savunma, dayanışma ve çıkarlar gibi değerler bir araya getirirdi. Öyle ki her birey kendi birliğinde bulunan diğer bireyleri korumak ve yardım etmek durumundaydı. Bunun yanında herkes bireysel ve toplumsal olarak bağlı bulunduğu aşiretin nâmını, şerefini, ortak maslahatlarını kollamak, kendisine düşen görevleri yapmak, soydaşına saldırana karşı onu savunmak ve kollamak zorundaydı. Daha açıkçası, soydaşlar ve akrabalar ister zalim, ister mazlum olsun yardımlaşmak zorundaydılar. Bu asabiyet

¹ Durî, Abdulaziz, *İslâm Tarihi- Bir Önsöz-*, çev. Hayrettin Yücesoy, İstanbul 1991, 64

² Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, I-III, İstanbul 1995, I,39

³ İbn Haldun, Abdurrahman, *Mukaddime*, I-III, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1989 ,326

⁴ Durî. 65

duygusu onlarda öylesine güçlü bir şekilde yer etmişti ki hicri üçüncü asra kadar olan süreçte İslâm Tarihi içinde yer alan olayların akış seyrinin yönünü belirlemede çoğu zaman güçlü bir rol oynamıştır.⁵ Bütün bu olaylar, Kur'an'ın eleştirmesine ve sakındırmasına rağmen gerçekleşmiştir.

Kabile düzeninde her oymak ancak kendi kavminden olanların başkanlıklarına boyun eğdi. Zira başkanlık ancak asabiyet, yani kuvvet ve üstünlükle elde edilebilir. Kuvvet ve üstünlük ise ancak kabile fertlerinin ortak yardımlaşma ve himayeleri sayesinde sağlanabilirdi. Ayrıca başkanlık edebilmek için başkanın mensup olduğu asabiyetin diğer asabiyetlere, yahut o kabilenin boyu ve dalları diğer boy ve dallarına sıra ile galebe çalmış olan boy ve daldan gelmiş olması da şarttır.⁶

Cahiliye dönemi kültürünün en belirgin çizgileri şöyle gösterilebilir: Din ve inanış olarak putperestlik yaygın bir hale gelmişti. Hemen hemen her kabilenin ayrı bir putu mevcuttu.⁷ Tanrı inancı atıl bir deizme indirgenmişti. Maddi ve maddi olmayan, tanrılar ve şefaatçılar olarak kabul ettikleri ortaklar ile birlikte Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Tek Allah inancı Haniflik olarak mevzi de olsa toplumda biliniyordu. Toplumda ahlak, mürüvvet cömertlik ve şeref gibi olgular tam bir kaba kuvvet ve gösterişe dönüşmüş; içki, kumar ve fuhuş alabildiğine yaygınlaşmış, aile çözülmüştü.⁸ Toplum tam bir kaos içerisinde yaşıyordu.

Miladî 610 yılında Hz. Peygamber risâlet göreviyle gönderildiğinde, başta Mekke, Medine olmak üzere Arap yarımadasının büyük değişikliklere uğradığını görüyoruz. Hz. Peygamber, getirmiş olduğu mesaj sayesinde, İslamî bir toplumun kurulmasını hedefledi. Bu toplum, yerleşik kabile düzeninin aksine genel olarak din kardeşliği, toplumu oluşturan birimler arasında ortak menfaatin varlığı ve müslümanların birbirleriyle dost ve yardımcı olmaları gibi ilkeler üzerinde kuruldu. Genel yapısı itibariyle bir Arap toplumu olması ile birlikte kişinin kabilesi, boyu, kökeni, önceki ideolojisi, makamı ve sınıfı artık hiç bir anlam ifade etmiyordu.⁹

⁵ Derveze, I,151-152

⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, I,333

⁷ Kabile putlarının isimleri için bkz. Dayf, Şevki, *el-Asru'l-C'ahili*, Kahire 1960, 89-96

⁸ Weir, T.H.; "*Cahiliye*" I.A. III, 11-12

⁹ Derveze, I,151

Arapların Hz. Peygamber'in davetine karşı tutumları, özellikle liderleri, büyükleri, zenginleri ve kabile şeflerinin etkisiyle oluştu. Hz. Peygamber'in her türlü zulüm, haksızlık, sömürü, ahlaksızlık ve işkenceye karşı vermiş olduğu mücadeleden dolayı özellikle toplumun azgın kesiminin uykularını kaçırmıştı. Bu yüzden çıkar ve menfaat düşkünü bu insanlar İslâm davasının yayılışını önlemek için çeşitli komplolar düzenlemişlerdi. İlk önce müslümanlara işkence uygulayarak inançlarından vazgeçirmelerini tasarlamışlar daha sonra ise onlara karşı kılıç çekmişlerdi. Ne var ki bütün maddî vasıtalar İslâm'ın gücü karşısında körelmişti. Hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte müslümanlar en büyük düşmanlarını dize getirmişler ve elde ettikleri kesin zafer sayesinde Arap yarımadasındaki kabilelerin büyük çoğunluğu İslâm dinini benimsemeye başlamışlardı.

Hz. Peygamber'in Arap kabileleri arasındaki anarşinin tam ortasında müslümanlardan oluşan bir toplum kurmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi güç, daha işin başından itibaren bazı kıskançlıkları da harekete geçirmişti. Resulullah daha hayattayken, bazı kişiler peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmaya başladılar. Müseylime, Tuleyha ve Esvedü'l-Ansî bunlardandı. Hz. Peygamber derhal bunlarla mücadele edilmesi için emir verdi. Resulullah'ın vefatından önce Esvedü'l-Ansî öldürüldü.¹⁰ Böylece Resulullah daha vefat etmezden önce, bu konuda takip edilecek siyasetin esaslarını ortaya koymuş oldu.

Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte İslâm'ı yüzeysel olarak benimseyen birçok kabile irtidat ettiler. Bir kısmı yalancı peygamberlerin etrafında toplandılar; diğer bir kısmı ise sadece zekât vermekten kaçındılar.¹¹ Müslümanlar tarafından halife seçilen Hz. Peygamber'in sadık dostu Hz. Ebu Bekir bütün gücüyle irtidat hareketine karşı mücadele etmeye devam etti.

¹⁰ Bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I, 584-586

¹¹ Vakıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'r-Ridde*, thk. Yahya el Cebürî, Beyrut 1990, 48

I.HZ. EBU BEKİR'İN HALİFELİK ÖNCESİ HAYATI

I.1. DOĞUMU VE YETİŞMESİ

Asıl adı Abdullah¹ olan Ebu Bekir b. Ebî Kuhafe, 573 yılında-Fil vak'asından yaklaşık üç yıl² kadar sonra-Mekke'de doğdu. Babası Ebu Kuhafe'nin adı ise kaynaklarda Osman olarak anılır ve dedelerinden Lueyy'e kadar olan soy zinciri şu şekilde sıralanır: Ebu Bekir (Abdullah) b. Ebî Kuhafe (Osman) b. Amir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre³ b. Ka'b b. Lueyy el-Kureşî et- Teymî...⁴ Annesi Ümmü'l-Hayr'ın asıl adı ise Selma bint Sahr b. Amir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre⁵dir. Anne ve babasının mensup olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Ka'b'da Hz. Muhammed'in nesebiyle birleşir.⁶ Annesi Ümmü'l-Hayr, Müslümanlar Daru'l-Erkam'da bulunduğu sırada İslâm'a girdi.⁷ Ancak bir süre inancını gizlemek zorunda kaldı.⁸

Babası Ebu Kuhafe ise Mekke fethinden sonra bizzat Hz. Ebu Bekir'in aracılığıyla müslüman oldu. Rivayet edildiğine göre, Hz. Ebu Bekir babasının elinden tutar, Resûlullah'ın yanına getirir. Hz. Peygamber: " Bıraksaydın da yaşlı adam evinde dursaydı. Ben onun yanına giderdim" söylediğinde Ebu Bekir : " O'nun sana gelmesi daha uygundur" diyerek Resûlullah'a olan saygısını ortaya koyar. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ebu Kuhafe'yi İslâm'a davet eder, o da müslüman olur⁹ Cahiliyye

¹ İbn Sa'd , Muhammed, *et-Tabakatu'l -Kübra*, I-VIII, Beyrut t.y., III,169

² Mesudî, Ebu'l -Hasen Ali b. Hüseyin,*Murucu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, I-IV, Riyad 1973, II,304; İbn Hacer, " Fil yılından iki yıl altı ay sonra" ; Suyutî ise " Fil yılından iki yıl birkaç ay sonra" doğduğunu kaydederler. Bkz. İbn Hacer, Şihabuddin, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *el- İsaibe fi Temyizi's- Sahabe*, I-IV, Beyrut 1328, II, 341; Suyutî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *Tarihu'l Hulefa*, Kahire 1964, 30

³ İbn Sa'd, III, 169

⁴ İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el- İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashab*, I-IV, thk. Ali Muhammed el-Bicavî, Beyrut 1992, III, 963; Kalkaşandî, Ebu'l- Abbas Ahmed, *Nihayetü'l-Ereb fi Marifeti Ensâbi'l Arab*, thk., İbrahim el-Ebyarî, Beyrut 1990, 120-121

⁵ İbn Sa'd, III, 169; İbn Abdilberr, III, 963; İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzuddin Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe*, I-IV, Beyrut t.y. III, 205; İbn Hacer *İsaibe*, II,341

⁶ Mesudî,II,305

⁷ Halebî, Ali b. Burhaneddin, *es-Siretü'l-Halebiyye*, I-III, Beyrut t.y. I,314-315;Muhammed Rıza, *Ebu Bekir es-Siddik Evvelü'l-Hulefai'r-Raşidin*, Beyrut 1983, 13

⁸ Halebi,215-220; Nedvi, Şah Muinuddin Ahmed-Ensari, Said Sahip, *Asr-ı Saadet*, I-VI, çev. Ali Genceli, haz. Eşref Edip, İstanbul 1985, I, 266

⁹ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk. Mustafa Saka v.d. Mısır 1936,IV,48; Muhammed Ebu Zehra, *Hatemu'n Nebiyyin*, I-II, Beyrut 1979, II, 1203

döneminde Abdulka'be¹⁰ veya Atîk¹¹ olan ismi Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildiği rivayet¹² edilir. Resûlullah'tan iki ya da üç yaş küçük olan Hz. Ebu Bekir kaynaklarda adından çok Atîk lakabıyla¹³ anılmıştır. "Güzel, soylu, eski, azat edilmiş¹⁴, kusursuz, ayıplanmayan"¹⁵ gibi anlamlara gelen bu lakabın kendisine niçin verildiği konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu lakabın ona annesi tarafından verildiği¹⁶ veya soyundan ayıplanacak birşey bulunmadığı,¹⁷ yüzü ve ahlakının güzel olduğu,¹⁸ çok eskiden beri hayır yaptığı¹⁹ diğer erkek kardeşlerinin hepsi öldüklerinden dolayı kendisine "ölümden kurtulan" anlamında "Atîk" denildiği²⁰ rivayet edilmektedir. Bunun yanısıra Hz. Peygamber'in "Sen Allah'ın Cehennem'den azat ettiği kimsesin"²¹ ve "Kim Cehennem'den azat olunan birisine bakmak isterse Ebu Bekir'e baksın"²² şeklindeki iltifatlarına mazhar olduktan sonra "Allah'ın ateşten azat ettiği kişi" anlamında kendisine "Atîk" denilmeye başlandığı²³ da bilinmektedir.

Bununla birlikte çok şefkatli ve merhametli olduğu için kendisine "Evvah",²⁴ servetini Allah yolunda harcayıp eski elbiseler giydiği için "Zül-hilal" lakapları verildiği²⁵ de rivayet edilmektedir.

O'nun en meşhur lakabı ise "çok samimi, çok dürüst, çok sadık" anlamlarına gelen "sıddîk"tır. Resûlullah Mi'rac'dan döndükten sonra müşrikler Hz. Ebu Bekir'i dinden döndürmek gayesiyle O'na: "Senin arkadaşın şimdi de bir gecede Beytu'l-Makdis'e gidip orada namaz kıldığını tekrar Mekke'ye döndüğünü iddia ediyor, bu

¹⁰ İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Ebî Bekr, *Vefayâtu'l-'Ayan*, I-VIII, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1970, III,64.

¹¹ İbn Hişam, I, 266

¹² Suheyli, Abdurrahman, *er-Ravdu'l-Unuf*, I-VII,thk. Abdurrahman el-Vekil, Kahire t.y., I,19-20; Ebu Zehra,I,398

¹³ Tarihçilerin çoğu "Atîk" in lakap olduğu görüşündedirler. Bkz.Nevvî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, *Tehzibu'l-Esma ve'l-Luğat*, I-III, Beyrut t.y. II,181

¹⁴ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Çabe*, III,205

¹⁵ Suheyli, I, 19-20

¹⁶ İbn Cevzî, Cemaleddin Ebu Ferec, *Sıfatu's-Safve*, I-IV , Beyrut 1979,I, 123

¹⁷ İbn Abdilberr, III, 963

¹⁸ İbn Hallikan, III,64

¹⁹ Mustafa Fayda, "*Ebu Bekir*", D.İ.A, X, 101

²⁰ *Suyutî, Tarih*,29; Ebu Zehra,I,398

²¹ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-Sahih*, I-IV, nşr.Bedrettin Çetiner, İstanbul 1992, "Menâkıb", 16

²² İbn Abdilberr, III, 963

²³ İbn Sa'd,III,170

²⁴ İbn Sa'd, III, 170; İbn Hacer,II,344

²⁵ Fayda,a.g.e,X, 101

doğru mudur?" biçiminde bir soru yönelttiklerinde Hz.Ebu Bekir: " Şayet o söylüyorsa doğrudur" şeklinde cevap verdiğiinden dolayı bizzat Hz. Peygamber'in O'na "sıddîk"²⁶ dediği bilinmektedir. Ayrıca ğayb ile ilgili tüm haberleri hiç tereddütsüz onayladığı için²⁷ bu lakapla anıldığı da rivayet edilmektedir. İslâm literatüründe daha çok bu lakapla şöhret bulmuştur.

Resûlullah'ın vefatından sonra O'nun yerine devlet başkanlığına getirilip kendisine "Allah'ın halifesi" diye hitap edildiğinde Hz. Ebu Bekir: " Ben Allah'ın halifesi değilim, ancak Allah Elçisi'nin halifesiyim" diye cevap verdiği için de " Halifetu Resûlillah"²⁸ ünvanıyla anılmıştır. Bekir adında bir çocuğu olmadığı halde kendisine "Ebu Bekir" künyesinin niçin verildiği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ancak, övgüye değer hasletleri ilk önce edindiği için kendisine bu künyenin verildiği²⁹ söylenir.

Hz. Ebu Bekir'in çocukluğu, gençliği ve cahiliye dönemindeki hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mekke'de, yeni doğan çocukların hem şehrin havasından kurtulmaları hem de daha düzgün ve fasîh Arapça'yı öğrenmeleri için eskiden beri uygulanan bir gelenek vardı. Özellikle iyi bir hatip veya şair olmak isteyenler büyüdükten sonra da bu yola baş vururlardı.³⁰ Ebu Bekir gibi bir hatibin de çocukluğunun ilk yıllarında çöle gönderilmiş olabileceği muhtemeldir. Yine İslâm'a girişi anlatılırken gerek şahsiyeti, gerek mesleği gerekse de toplumdaki konumu hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Buna göre Hz. Ebu Bekir Ka'be'ye dikilen putların zarar verme ve fayda sağlama bakımından gücü olmayan taşlardan ibaret olduğunu biliyordu. Bu inancını defalarca o dönemde arkadaşı³¹ olan Hz. Peygamber'e anlatmıştı. Henüz küçük yaşta iken babası O'nu Ka'be'ye götürmüş ve putların önünde durarak: "İşte senin ulu tanrıların!" demiş ve O'nu Ka'be'de bırakmıştı.Küçük Ebu Bekir putlarla başbaşa kalınca onlardan "karnımı doyurmaları, kendisine elbise vermeleri" talebinde bulunmuş ve onlardan ses çıkmadığını görünce putları taşıyarak yere devirmişti. Bunun üzerine kendisi gibi bir çocuğun attığı

²⁶ İbn Hişam, II,39-40; İbn Hallikan, III,64

²⁷ İbn Abdilberr, III,966

²⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, I,482

²⁹ Muhammed Rıza,9

³⁰ Kazıcı, Ziya, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul 1983, 41

³¹ İbn Kesir, Ebu'l Fıda ed-Dimeşki, *es-Siretu'n-Nebeviyye*,I-II, Beyrut t.y. I,216

taşlarla yere serilen putlara daha o gün secde etmeyi reddetmişti³². O dönemde Muhammed (s.a.s.) kadar putlardan uzak olmasa bile meşrepleri bir iki arkadaşlıklar³³. İslâm'dan önce de her türlü sarhoş edici içkilerden uzaktı.³⁴ Kavmi arasında güvenilirliği, doğruluğu ve insanıyetperverliği ile tanınan bir tüccar olarak biliniyordu. Önemli bir sermayeye sahip bu ticaret adamı, bütün Mekke halkı tarafından tecrübe görmüşlüğü ve güzel ahlakıyla takdir edilirdi.³⁵ Bunun yanında elbise ve kumaş ticaretiyle meşgul olduğu, İslâmiyeti kabul ettiği sırada 40.000 dirhem kadar servete sahip olduğu³⁶, ticaret kervanlarıyla Suriye ve Yemen'e seyahat ettiği bilinmektedir. Hz. Peygamberin yirmi beş yaşlarında iken katıldığı Suriye ticaret kervanında O'nun da bulunduğu rivayet edilir³⁷. Şarkavî ise Hz. Peygamber'in katıldığı bütün yolculuklarda O'nun da bulunduğunu zikreder. Kendi sermayesiyle ticaret yapan Ebu Bekir, alış-verişte hakkı gözetir, ölçü ve tartıda haksızlık etmezdi. Kureyşli zenginlerin davranışlarından hoşlanmazdı. Dünyada adaletin hüküm sürmesini, büyük balıkların küçük balıkları yutmamasını, alacaklıların borçlularını aşağılamamalarını, insanların sözlerinde durmalarını ve güçlülerin zayıfları ezmemelerini istiyordu. Kadını zevk aracı olarak görmüyor ve Mekke'deki yaşam tarzı O'nun canını sıkıyordu³⁸.

Cahiliye döneminde Kureyş'in liderleri arasında bulunuyordu.³⁹ Kavmi tarafından sevilip sayılır O'na bir çok konuda danışılırdı.⁴⁰ Mutayyebûn sınıfı içerisinde bulunan Hz. Ebu Bekir'e⁴¹ kan davaları götürülür, diyetler O'na ödenirdi.⁴² Yine o dönemde, bir yerden başka bir şehre götürülen eşyayı kontrol edip mühürlü yada imzalı bir belge verme görevi anlamına gelen "nizaret" bakanlığını da yaptığı

³² İbn Cevzî, I, 126; Tantavî, Ali, *Ebu Bekir es-Sıddîk*, Cidde 1986, 67; Şarkavî, Abdurrahman, *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*, çev. Muharrem Tan, İstanbul 1993, 53

³³ İbn Kesir, *Sire*, I, 216; Ebu Zehra, I, 398

³⁴ İbn Cevzî, I, 126; *Suyutî, Tarih*, 31

³⁵ *Suyutî, Tarih*, 31; Şibli, Mevlana en- Numanî, *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1978, IV, 10-11

³⁶ İbn Sa'd, III, 172

³⁷ *Suyutî, Tarih*, 33; Mustafa Fayda, *"Ebu Bekir"*, D.İ.A. X, 102

³⁸ Şarkavî, 53-54

³⁹ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III, 206; *Suyutî, Tarih*, 31

⁴⁰ *Suyutî, Tarih*, 31

⁴¹ Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Muhammed Hamidullah, Kahire 1987, I, 56

⁴² İbn İmad, Ebu'l-Fellah Abdulhay, *Şezeratu'z-Zeheb fî Ahbarı men Zeheb*, I-IV, Beyrut 1988, I, 24

söylenilmektedir.⁴³ İslâm'ı kabul ettikten sonra Kureyş'in işkencelerinden kurtulmak amacıyla Habeşistan'a hicret teşebbüsünde bulunduğu bu yüksek mevkisinden dolayı İbn Düğunne O'na: "Sen saygıya layık olan, rabitalara riayet eder, sözün doğrusunu söyler, yoksullara yardım eder, felaketzadeleri kurtarır, misafirleri ağır bir kişisin"⁴⁴ der ve Mekke'nin O'nun gibi asaletli bir simadan mahrum kalmasını istemiyerek O'nu yoldan geri çevirmişti.

Kabileleri Benî Teym⁴⁵ ticaretle uğraştığı için görgü ve toplumsal temasları genişti. Kadınları latîf, erkekleri yüksek ahlak ve geniş kültür sahibi idi. Bilhassa edebiyat ve tarihte çağdaşları arasında ün salmışlardı. Denebilir ki Teym oğullarının şehirler arasındaki ticareti aynı zamanda bir kültür ticareti idi. Belki bu yüzden diğer kabileler kadar geniş bir maddi ve siyasi nüfusa sahip olamamışlar ama onlardan çok medeni ve kültürel bir birikim elde etmişlerdi.⁴⁶ Ebu Bekir açısından da durum böyledir. O okuma yazmayı daha küçük yaşlarda öğrenmişti. Eline geçirdiği eskilere ait kitapları ve kaynakları okurdu. Ticari gezilerini kültürünü arttırmak için bir fırsat olarak değerlendirirdi. Mekke'de ondan daha kültürlü bir genç hemen hemen yoktu.⁴⁷

Hz. Ebu Bekir ilk evliliğini cahiliyye döneminde Kuteyle bint Abduluzza adlı bir hanımla yaptı. Bu evlilikten oğlu Abdullah, kızı Esmâ doğdu. Yine cahiliyye döneminde⁴⁸ Ümmü Ruman ile evlendi.⁴⁹ Kinane'li bu hanımın asıl adı Da'd bint Amir olup ondan Abdurrahman ve Aişe adında iki çocuğu⁵⁰ dünyaya geldi.

⁴³ Çağatay, Neşet, *Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslâm Tarihi*, Ankara 1993,94

⁴⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul t.y., "Menakıbu'l-Ensar", 45; *Suyutî, Tarih*, 31.

⁴⁵ Kalkaşandî, 190

⁴⁶ Üstün Nezih, *Hz. Ebu Bekir*, İstanbul 1984,10

⁴⁷ Şarkavî, 54

⁴⁸ Mustafa Fayda: "Kuteyle İslâmiyeti kabul etmeyince onu boşayıp Ümmü Ruman ile evlendi"- ğini kayd etmektedir. Bkz. M.Fayda, "Ebu Bekir", D.İ.A.X, 104

⁴⁹ İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XIII, thk. C.J. Tornberg, Beyrut 1979 ,II, 420

⁵⁰ Ümmü Ruman vefat edince Esmâ bint Umeys ile evlendi. Esmâ daha önce Cafer b. Ebî Talib'in hanımı idi. Muhammed adını verdiği oğlu ondandır. Medine'ye hicret ettiğinde Harice b. Zeyd'e misafir oldu, daha sonra kızı Habibe ile evlendi. Vefatından birkaç ay sonra Habibe bint Harice'den Ümmü Külsüm adlı kızı dünyaya geldi. Bkz. İbn Cevzî, I,124; İbnü'l-Esir,*Kâmil*, II, 420; İbn Hallikan, III,69

Peygamberliğin zuhuru sırasında Hz. Peygamber görünmediğinde Hz. Hatice Ebu Bekir'den arkadaşını soruyordu. Fazla endişelendiğinde O'nun yanına gelip: " Ey Atîk o nereye gitti" derdi. ⁵¹ Ebu Bekir de gereken ilgiyi esirgemezdi. Vahyin gelişi ile birlikte Resûlullah'ın: "Tek başıma kaldığımda bir ses işitiyorum benim başıma bir iş mi geliyor?" diye endişelendiğinde Hz. Hatice Ebu Bekir'e Hz. Peygamber'i Varaka b. Nevfel'e götürmesini söylemişti. O da götürmüştü.⁵² Varaka ise : " Müjdeler olsun sana! Şehadet ederim ki İbn Meryem'in müjdelendiği şeyle müjdeleneceksin. Sen Musa'nın kanunu üzere olan bir Peygambersin. Cihadla emrolunacaksın. O zamana ulaşırsam seninle birlikte cihad ederim."⁵³ diyerek Hz. Peygamber'i teskin etti. Bu yüzden raviler: "Resûlullah Ebu Bekir'i İslâm'a davet etmeden önce o müslüman olmuştu" derler." Zira o arkadaşının peygamberliği bekliyordu.Varaka'nın sözlerini duymuş, Hz. Hatice'den de durumunu öğrenmişti. Risalet Hz. Ebu Bekir'in beklediği bir şeydi. Bilmediği bir durum değildi.⁵⁴

I.2. MÜSLÜMAN OLMASI VE HİCRET ÖNCESİ HAYATI

I.2.1. İSLÂMÎ TEBLİĞDEKİ ROLÜ

Cahiliyye Mekke'sinin hiç bir temel ilkesine uymayan⁵⁵ Ebu Bekir'in İslâm'a girmesi hiç de zor olmamıştı. Zira İslâm öncesi döneminde de Mekke'nin yerleşik dinî inançlarını benimsemiyor, Mekke'lilerin tanrı olarak kabul ettikleri putlardan nefret ediyordu.⁵⁶ Sürekli hakikat arayışı içinde⁵⁷ olması O'nu davete hazır bir noktaya getirmişti. Hz. Peygamber'in eminliğini⁵⁸ ve dürüstlüğünü bilen bir dostu olması da O'nun İslâm'a en erken girmesini sağlayan sebepler arasında idi. Resûlullah'a vahiy geldiği sırada Ebu Bekir ticaret için gittiği Yemen'den yeni dönmüştü. Orada bir

⁵¹ Ebu Zehra, I, 398

⁵² İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar, *Siretu İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981, 112; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I-II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I,88

⁵³ İbn İshak, 112

⁵⁴ Ebu Zehra, I,399

⁵⁵ Üstün Nezh, 19

⁵⁶ Şibli, *Asr-ı Saadet*,IV, 11

⁵⁷ Nedvî-Ensarı,I,266

⁵⁸ Hz. Peygamber cahiliyye döneminde de " Muhammedü'l-Emin" olarak biliniyordu. Bkz. İbn İshak, 57

rahipte görüştüğü rivayet edilen⁵⁹ Ebu Bekir'in gerek bu rahipten gerekse de Suriye'ye yapmış olduğu ticari seferlerinde karşılaştığı Bahira ve Nastura adlı rahiplerden son Peygamber'in vasıfları hakkında bilgiler edindiği, yine Suriye'de gördüğü bir rüya üzerine Hz. Peygamber'in risaletine hemen iman etmeye hazır duruma geldiğine dair "menkıbevi"⁶⁰ rivayetler bulunmaktadır.

İlk vahiyden sonra Resûlullah ile Hira'da⁶¹ karşılaştı. O'ndan Kureyş'in dediklerinin doğru olup olmadığını, risaletin kendisine gelip gelmediğini sordu. Resûlullah ise: " Ey Ebu Bekir! Şüphesiz ki ben Allah'ın elçisi ve peygamberiyim. Risaletini tebliğ etmek üzere beni gönderdi. Seni Allah'a davet ediyorum. Allah'a yemin ederim ki peygamber olarak gönderilişim doğrudur. Ey Ebu Bekir! Seni tek, ortaksız ve kendisinden başkasına ibadet edilmeyen Allah'a çağırıyorum. O itaat edilmeye layıktır. O'na itaat etmeye devam etmeni istiyorum" dedikten sonra O'na biraz Kur'ân okudu.⁶² Ebu Bekir de tereddüt geçirmeden ve duraksamadan müslüman oldu. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber O'nun hakkında şöyle buyurmuştur: " İlk zamanlarda İslâm'a davet ettiğim herkeste bir kibirlenme, düşünceye dalma ve tereddüt olurdu; Ebu Bekir hariç. İslâm'ı O'na anlattığım zaman ne duraksadı ne de tereddüt etti."⁶³

İslâm'a girdiğinde 38 yaşında olduğu rivayet olunan⁶⁴ Hz. Ebu Bekir'in ilk müslüman erkek olup olmadığı konusunda Kelam ve İslâm Tarihi kaynaklarının birçoğunda değişik görüşler yer almaktadır. Genel de Ehl-i Sünnet alimleri Hz. Ebu Bekir'in; Şia ise Hz. Ali'nin ilk önce müslüman olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶⁵ Bütün görüşleri uzlaştırıcı olarak, hür erkeklerden Hz. Ebu Bekir, çocuklardan Hz. Ali, kölelerden Zeyd b. Harise, kadınlardan ise Hz. Hatice'nin ilk müslüman olduğu belirtilmiştir.

⁵⁹ İbn Hallikan, III, 65-66

⁶⁰ M. Fayda, "Ebu Bekir" D.İ.A. X, 102

⁶¹ İbn Hallikan, III,66

⁶² İbn İshak, 120

⁶³ İbn İshak,178; İbn Hişam, I, 269; İbn Kesir, *Sire*, I, 213; *Suyutî, Tarih*, 35

⁶⁴ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l Ahvai ve'n-Nihal*, I-V, thk. Muhammed İbrahim Nasr v.d., Beyrut t.y. IV, 218

⁶⁵ Bkz. İbn İshak, 120 ; İbn Sa'd, III, 171; İbn Hazm, IV,218 v.d.; İbn Abdilberr, III, 965; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 57-60

Hz. Ebu Bekir en zenginler arasında yer almazsa bile hali-vakti yerinde bir tüccardı.⁶⁶ Müslüman olduktan sonra malıyla İslâm'a hizmet etmeye başladı. Müslüman olduğunu açıkladı ve insanları İslâm'a davet etti. Böyle zengin ve nüfuzlü bir kişinin müslüman olması Kureyş müşriklerini çileden çıkardı.⁶⁷ Hz. Ebu Bekir, Zübeyr b. Avam, Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Abdurrahman b. Avfı Resûlullah'a getirdi.⁶⁸ Resûlullah onlara Kur'ân'dan bazı ayetler okuyup İslâm'ın temel ilkelerini anlattı. Müslüman oldukları takdirde Allah'ın onlara va'dettiği iyilikleri açıkladı. Bunun üzerine hepsi iman ettiler. İslâm'ın hakkını yerine getirmeğe çalıştılar. Resûlullah'ı doğrulayıp namaz kıldılar ve Allah katından gelene inandılar. İslâm'ı kabul eden ilk sekiz kişi⁶⁹ arasına girdiler. Bununla birlikte Ebu Ubeyde b. Cerrah, Osman b. Maz'un, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Seleme el-Mahzumî, Halid b. Said b. As, Ubeyde b. Haris, Habbab b. Eret, Erkam b. Ebî'l-Erkam, Said b. Zeyd, Umeyr b. Ebî Vakkas, Mes'ud b. Rebia, Selit b. Amr ve kardeşi Hatıp, Huneys b. Huzafe, Amir b. Rabia Abdullah b. Cahş, Ammar b. Yasir Suheyb b. Sinan ve isimlerini zikretmediğimiz birçok sahabî O'nun vasıtasıyla müslüman olmuştur.⁷⁰

Servetini tereddütsüz İslâm davasına adayan Hz. Ebu Bekir soğukkanlı, akıllıca ve tarafsız hükümleriyle ⁷¹ müslümanlar arasında genel bir saygı kazandı. Bilgili, anlayışlı ve yumuşak huyluluğu sebebiyle çoğu kimsenin şu veya bu konuda danışmanı ⁷² olmaya devam etti. Sırf İslâm'ı kabul ettiklerinden dolayı Kureyş'li müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan müslüman kölelerle yabancılardan erkek, kadın, zayıf ve güçsüz pek çok kişiyi, efendilerine büyük meblağlar ödeyerek sadece Allah rızasını kazanmak umuduyla satın alıp azat etmiştir. Değişik kaynaklarda⁷³ edindiğimiz bilgiye göre hürriyetine kavuşturduğu bu sahabiler arasında Bilal-i Habeşî, annesi Hamâme, Amir b. Führeyre, Ubeys, Ümmü Ubeys, Zinnire, Nehdiye , Nezire,

⁶⁶ Hodgson, M.G.S, *İslâm'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih*, I-III, çev. İhsan Durdu v.d., İstanbul 1993, I, 107

⁶⁷ İbn İshak, 120

⁶⁸ İbn İshak, 121; İbn Kesir, *Sire*, I, 215

⁶⁹ İbn İshak, 121; İbn Hişam, I, 265-269

⁷⁰ İbn Hişam, I, 269-280

⁷¹ Hodgson, *a.g.e.*, I, 107

⁷² Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1994, 69

⁷³ İbn İshak, 171; İbn Hişam, I, 340-341 İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 66-70; İbn Hacer, II, 343; M. Fayda, *"Ebu Bekir"*, D.İ.A.X, 102

Ebu Fukeyhe, Lubeine ve Lebibe sayılabilir. Servetini bu güçsüz ve zayıf insanların kurtuluşları için sarfettiğinden rahatsız olan babası Ebu Kuhafe: " Yavruğum! bakıyorum hep zayıf köleleri satın alıp azat ediyorsun. Şayet bunların yerine güçlü kişileri satın alıp azat edersen seni korur ve desteklerler" deyince Ebu Bekir, onlardan yararlanmak için bu işi yapmadığını, bu davranışıyla Allah'ın rızasını kazanmayı umduğunu⁷⁴ söylemiştir. Bu olay üzerene Leyl Sûresinin 5-7. ayetlerinin⁷⁵ nazil olduğu rivayet edilmiştir⁷⁶. Ebu Zer müslüman olmak için Mekke'ye geldiğinde Ebu Bekir O'nu evine misafir etmişti. Böylece müslümanlara hizmet etmeyi bir görev olarak kabul etmiş ve İslâm'ın gaye ve hedefi için canıyla ve malıyla fedakarlıkta bulunmuştur⁷⁷.

Hz. Ebu Bekir Resûlullah'ı da Kureyş'li müşriklerin saldırılarına karşı korumuştur. Kureyş'in ileri gelenleri birgün Haceru'l-Esved'in yanında oturup Hz.Peygamber'in aleyhinde ileri-geri konuşurlarken Resûlullah da tam o sırada çıkıp onların yanına geldi.Resûlullah'ın etrafını çevreleyen müşrikler yakasından çekerek O'na saldırmışlardı.⁷⁸ Biri Ebu Bekir'e: "Arkadaşına yetiş" diye seslendi. Hemen Mescid'e gidip⁷⁹ Resûlullah'ın başına toplananlara: "Yazıklar olsun size!.... Siz "Rabbim Allah'tır dediğinden dolayı birini öldürmek mi istiyorsunuz?⁸⁰ Halbuki o size apaçık delillerle Rebbinden gelmiştir" der. Oradakiler Resûlullah'tan vazgeçip bu sefer Ebu Bekir'i dövmeye⁸¹ başlamışlardı.

Hz.Ebu Bekir Aynı zamanda Allah yoluna davet eden ilk hatipti. Müslümanlar Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde buldukları sırada O'nun ısrarı üzerine Mescid-i Haram'a gittiler...Mescid'de, Resûlullah oturuyor, Ebu Bekir de hitap ediyordu. Bunun üzerine müşrikler O'na ve diğer müslümanlara saldırdılar. O esnada üzerine saldıran Utbe b. Rebia tarafından öldüresiye dövüldü. Yüzü tanınmaz hale gelinceye kadar

⁷⁴ İbn İshak, 171-172; İbn Hişam, I,341

⁷⁵ Ayetlerinin meali: "Kim (fakirlere) verir,(günahlardan) korunursa ve en güzel sözü doğrularsa,Ona kolaylaştırırız"Kur'ân, Leyl (92), 5-7

⁷⁶ İbn İshak, 172; İbn Hişam, I, 341; Suyutî,*Tarih*, 48

⁷⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*,I,102

⁷⁸ İbn İshak, 212-213; İbn Hişam,I,310

⁷⁹ İbn Abdilberr,III, 967

⁸⁰ İbn İshak,212-213; İbn Hişam, I, 310; İbn Abdilberr, III, 967

⁸¹ İbn Abdilberr,III,967

çiğnendi. Teym kabilesinden birkaç kişi yetişip müşriklerin elinden O'nu kurtardıktan sonra evine götürdüler. Baygın düşen Ebu Bekir'den ümit kesmişlerdi. Benî Teym "Ebu Bekir ölürse Utbe de ölür" diye bağırmaya başlamışlardı. Bir süre sonra kendine geldiğinde ilk sözü: " Resûlullah ne yapıyor?" oldu. Annesi Ümmü'l-Hayr'ı, o zaman müslüman olan Ümmü Cemil bint Hattab'a gönderip onun yardımıyla Resûlullah'ın bulunduğu Erkam'ın evine gittiler. Resûlullah'ı sağ salim görünce ağlayarak O'na sarılıp öptü; sonra da kendisine yardım eden annesinin müslüman olması için Resûlullah'ın dua etmesini istedi. Hz. Peygamber de dostunun samimi arzusu üzerine dua edince annesi müslüman oldu.⁸²

Birçok kişinin müslüman olmasına vasıta olduğu için müşriklerin özel düşmanlığını üzerine çeken⁸³ Ebu Bekir'in zamanla kabilesi Benî Teym'in yanında da nüfuzu kayboldu. Hatice'nin üvey kardeşi Nevfel'in oğlu Esved'in müslüman olmasına da Ebu Bekir vasıta olmuştu. Bu yüzden Nevfel Hz. Ebu Bekir ve Hz. Talha üzerine bir saldırı düzenleyip onları yaralı bir şekilde yolun ortasında bıraktı. Teym kabilesinden hiç kimse Benî Esed'in bu saldırılarına karşı çıkmadı⁸⁴.

Resûlullah'a açıktan insanları İslâm'a davet emri geldiğinde, kabileleri davet etmek üzere panayırarda ve haccın ifa edildiği yerlerde dolaşırken genellikle, ensâb ilmini bilen Hz. Ebu Bekir'i yanına alıyordu. Önce Hz. Ebu Bekir muhataplara hangi kabileden, kabilenin hangi kolundan, kolun hangi ailesinden olduklarını soruyor, o kabilenin meşhurları ve büyüklerine ait haberler istiyordu. Arap ailelerini tamamıyla bildiği için hangi kabileye mensup olursa olsun, her Arab'ı tanır, onun hüviyetini anlar⁸⁵ ve Resûlullah ile onlar arasında iletişim sağlardı. Böylece onlarla bir ülfet, bir yakınlık temin edildikten sonra Resûlullah'ı takdim ediyor ve Hz. Peygamber de onlara Kur'ân okuyor tebliğde bulunuyordu.⁸⁶

Hz. Peygamber'in risaletinin beşinci yılında (615-616) Kureyş'li müşriklerin müslümanlara işkenceyi arttırması üzerine Ebu Bekir Resûlullah'dan Habeşistan'a

⁸² İbn Kesir, *Sire*, I, 216-217

⁸³ İbn Hişam, II, 13; M. Lings, 142

⁸⁴ M. Lings, s.142

⁸⁵ İbn Hişam, I, 266-267; Ahmet Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1983, 182; Şibli, *Asr-ı Saadet*, IV, 13-14

⁸⁶ Şibli, *Asr-ı Saadet*, IV, 13-14

hicret etmek için izin istedi ve yola koyuldu. Fakat Kızıldeniz'e ulaşmadan önce⁸⁷ Harisoğullarından İbn Düğunne ile karşılaştı. Ebu Bekir'i zengin ve nüfuzlu olduğu dönemlerden beri tanıyan İbn Düğunne O'na bu hicretinin sebebini sorduğunda Hz. Ebu Bekir: " Halkım beni rahatsız etti ve beni dışarıya sürdü. Onların kötülüklerinden korunmak için rahat edebileceğim bir yere gitmek istiyorum" dedi. Ebu Bekir gibi saygın bir kişinin bu duruma düştüğüne üzülen İbn Düğunne: "Sen kabilenin ileri gelen tüccarlardan biriydin, herkese yardım eder, hakkı korur ve doğruluktan ayrılmazdın. Geri dön, çünkü sen benim korumam altındasın" dedi ve O'nu Mekke'ye geri götürdü. Kureyş'lilere hitab ederek: "Ben Ebu Kuhafe'nin oğlunu himayeme aldım. O'na kimse eziyet etmesin" dedi. Bunun üzerine Kureyş'liler O'nun korumasını kabul ettiler, bir süre O'na eziyet etmekten vazgeçtiler. Ne var ki daha önce yaptığı gibi Ebu Bekir evinin avlusundaki mescidinde namaz kılmaya, Kur'ân okumaya devam etti. Kur'ân okurken çokça ağlayan Ebu Bekir'i dinlemeye gelen kadınlar, çocuklar ve köleler O'nun yufka yürekliliğinden etkileniyorlardı. Bunun üzerine Kureyş'ten bazı kişiler İbn Düğunne'ye giderek: "Senin himayene aldığın kişi Muhammed'in getirdiğini okuyup hiç kimsenin ağlıyamayacağı bir şekilde ağlıyor. Bundan da güçsüzlerimiz, kadınlarımız ve hizmetçilerimiz etkileniyorlar. Bu davranışından vazgeçmesini, evinin başka bir yerini namazgâh yapmasını O'na emr et"⁸⁸ dediler. İbn Düğunne Ebu Bekir'e giderek: "Kavmine eziyet etmen için seni himayeme almadım. Başka bir namazgâh edin kendine " dedi. Ebu Bekir: "Ben başka bir şey yapacağım" dediğinde İbn Düğunne ne yapacağını merak etti. Bunun üzerine Ebu Bekir: " Ben senin himayeni reddedip Allah'ın himayesine razı oluyorum" deyip onun korumasından çıktı. İbn Düğunne de bütün Kureyş'lilere bu durumu duyurup: " Ebu Bekir benim himayemi reddetti. Ne yaparsanız yapınız" dedi.⁸⁹ Bu olaydan sonra Kureyş'liler O'na işkence yapmaya devam ettiler. Birgün Ebu Bekir Ka'be'nin yanında bulunduğu bir sırada Kureyş'den biri Ebu Bekir'in başına toprak dökmeye başladı. Tam o esnada oradan geçen Velid b. Muğire'ye Ebu Bekir: "Bu ahmağın ne yaptığını görmüyor musun" dedi. Velid ise: "Bunu sen, kendi nefesine reva gördün" dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir

⁸⁷ M. Lings, 143

⁸⁸ İbn İshak, 218-219

⁸⁹ İbn İshak, 218-219; İbn Hişam, II, 12-13; İbn Kesir, *Sire*, I, 278-279

Allah'a yalvararak üç defa "Ey Rabbim ne kadar halimsin!.. (ne kadar sabredicisin)"⁹⁰ diyerek Allah'a olan güvenini ortaya koydu.

Kureyşli müşrikler Hz. Peygamber'i davasından döndürmek için her yola başvurdukları gibi Ebu Bekir ile dostu Hz. Muhammed'in arasını açmak için de her fırsatı değerlendiriyorlardı. Zira Ebu Bekir gibi erdemliliği ve halk katındaki değeri herkesçe bilinen birinin müslüman olması onların işine hiç gelmiyordu. Her fırsatta O'nu dinden döndürmek için bütün çabalarını sarf ediyorlardı⁹¹ İsrâ olayından sonra Ümmü Hani bint Ebi Talib Hz. Peygamber'e: " Bu olayı kimseye anlatma. Allah'a yemin ederim ki kimse seni doğrulamaz.Sana inananlar bile küfre düşerler, seni doğrulayanlar yalanlamaya başlarlar" dediğinde Resûlullah: " Rabbim bana bu olayı insanlara haber vermemi emretti. Kuşkusuz Ebu Bekir beni doğrular ve bana tanıklık eder"⁹² diyerek Ebu Bekir'e olan güvenini ortaya koydu. Gerçekten de Resûlullah çıktı ve İsrâ olayını Kureyş'e anlattı. Kaynaklarda nakledildiğine göre bu olayın vüs'at ve azametini tahammül edememeleri sonucu İslâm'a yeni girmiş bazı kimseler dinden dönmüşlerdi⁹³. Resûlullah'ın başından geçen bu olayı bizzat O'nun ağzından dinlemeden önce fırsat kollayan bazı putperestler Ebu Bekir'i dinden döndürmek amacıyla gidip O'na bu olayı anlatmışlardı. Ebu Bekir ise Hz. Peygamber hakkındaki samimi inancını şu biçimde onlara aktardı: " Onun ağzından çıkan her sözün doğruluğuna inanıyorum.⁹⁴ Şayet O söylüyorsa doğru söylüyor.⁹⁵" Tarihçilerin birçoğuna göre bu sözü üzerine "siddik" lakabı bizzat Resûlullah tarafından kendisine verilmiştir⁹⁶.

Hız. Peygamber'in davasına canıyla, malıyla ve bütün gücüyle yardım eden⁹⁷ Ebu Bekir tüm zorlu anlarında onunla birlikte idi. Hız. Ömer müslüman olmaya gittiğinde Hız. Peygamber ile birlikte Erkam'ın evinde bulunuyordu. Ebu Cehil'in karısı

⁹⁰ İbn Hişam, II,13; İbn Kesir, *Sire*,I, 280

⁹¹ Kadı Abdulcebbar b. Ahmed el-Hemedani, *Teshitu Delâil'in Nübüvve*, I-II, thk. Abdulkerim Osman, Beyrut 1966, I,46-47

⁹² Kadı Abdulcebbar, I,46-47

⁹³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 143

⁹⁴ Hamidullah, *a.g.e.*, I, 143

⁹⁵ Kadı Abdulcebbar,I,47

⁹⁶ İbn Hişam,II,40; İbn Abdilberr, III, 966; İbn Hallikan, III,64

⁹⁷ Şibli, *Asr-ı Saadet*, IV,13

Ümmü Cemil birgün eline bir taş alıp Resûlullah'ın başına atmak istediğinde yine O'nun yanında idi⁹⁸. Çalkantılar içinde geçen İslâmî tebliğin Mekke'deki onüç yılı boyunca O Peygamber'i birgün bile yalnız bırakmadı⁹⁹. İnsan gücünü aşan bir gayretle bu davanın yayılması için çırpındı. Müslüman olduğunda 40.000 dirhem servete sahip olan Ebu Bekir Medine'ye hicret ettiği sırada sadece 5000 dirhemi bulunuyordu. Zira servetini İslâm davasını güçlendirmek ve Allah için eziyet çeken köleleri azat etmek üzere¹⁰⁰ infak etmişti. O'na göre İslâm davası uğrunda yapılmayacak fedakarlık yoktu¹⁰¹.

1.2.2. MEDİNE'YE HİCRETİ

Akabe biatları (621) ile birlikte Kureyş'liler müslümanların barınabileceği, hicret edebileceği bir yer bulduklarının farkına vardılar. Bunun üzerine müslümanlara daha fazla eziyet yapmaya başladılar. Bu yüzden müslümanlara Medine'ye hicret etme izni verildi.¹⁰² Hicret, davetin bir aşaması idi; İslâm'ın güç bulamadığı bir yerden güç bulabileceği bir yere taşınması idi. Bir bakıma İslâm devletini kurma girişimi sayılırdı. Zira putların gölgesinde yaşayan Mekke'de İslâm ilkelerini uygulamak mantıklı değildi. İslâm'ın bazı hükümlerini tatbik etmek ise hemen hemen imkansızdı. Hicret belli başlı bir nedene bağlanamaz. Çünkü hicret kararlaştırılmış bir emirdi. Kureyş'lilerin tasarladığı Resûlullah'ı öldürme girişimi ise ona denk geldi.¹⁰³ Hicret bir kaçış değil bir zaferdi. Zira ondan sonraki zaferler hep onun semeresi idi. Fetih için bir kapı idi. Allah Teala da hicreti zafer olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁴ Müslümanlara hicret etme izni verildikten sonra toplu veya gizli olarak Medine'ye hicret etmeye başladılar. Hz. Ömer ve Hz. Hamza gibi açıktan hicret eden çok az insan vardı.¹⁰⁵ İlk hicret eden ile son hicret eden arasında bir yıl geçti. İlk hicret eden Mus'ab b. Umeyr idi. Hz. Peygamber O'nu insanlara Kur'ân öğretmek üzere göndermişti.¹⁰⁶

⁹⁸ İbn Hişam,I,368-382

⁹⁹ Üstün Nezih,30

¹⁰⁰ İbn Sa'd ,III,172; *Suyutî, Tarih*,39

¹⁰¹ F. Buhl, "*Ebu Bekir*",İ.A.,IV,12

¹⁰² Belâzurî, *Ensâb*, I, 257

¹⁰³ Ebu Zehra, 616

¹⁰⁴ Kur'ân,Tevbe (9), 40

¹⁰⁵ Ebu Zehra,I,615

¹⁰⁶ Belâzurî, *Ensâb*, I, 257

Habeşistan'a gidenler de yavaş yavaş geri dönmeye başladılar. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali'den başka Mekke'de hicret edebilecek durumda olan tüm müslümanlar Medine'ye hicret ettiler¹⁰⁷. Hz. Ebu Bekir birkaç defa hicret etmeyi düşündü¹⁰⁸ ise de Hz. Peygamber'in: "Acele etme, belki Allah sana bir arkadaş verir"¹⁰⁹ söylemesi üzerine Resûlullah ile beraber hicret etme şerefine nail olacağını anlayarak hicret için hazırlık yapmaya başladı. İki deve satın alarak akasya yapraklarıyla beslenmesi için adamlarına emir verdi.¹¹⁰ Resûlullah ise Mekke'de hicret etmek için Allah'ın emrini bekliyordu. Mekke'lilerin O'na kötü tuzak kurmaları üzerine Allah Teala O'na hicret etmesini buyurdu.¹¹¹ Evi müşrikler tarafından kuşatılan Hz. Peygamber yatağına Hz. Ali'yi yatırarak Ebu Bekir'e gidip birlikte hicret edeceklerini söyledi.¹¹² Resûlullah ile beraber hicret etme şerefine nail olan Ebu Bekir sevinçten ağlamaya başladı¹¹³ Hz. Aişe, o güne kadar sevinçten ağlayan kimse görmediğini söyler¹¹⁴ Hz. Ebu Bekir Resûlullah için de binek satın almıştı ama, Hz. Peygamber bineğin değerini ödedi.¹¹⁵ Böylelikle hem canıyla hem de malıyla hicret etmek istemişti.

Hz. Peygamber ile Ebu Bekir evin arka penceresinden daha önce hazırlanmış eğerli develere binip¹¹⁶ henüz müslüman olmayan müşrik Abdullah b. Uraykıt'ın kılavuzluğunda¹¹⁷ Sevr mağarasına doğru yol almaya başladılar.¹¹⁸ Yolda Ebu Bekir bazen Hz. Peygamber'in önünde bazen arkasında yürüyerek O'nu kollayıp gözetlemeye çalıştı. Mağaranın kapısına vardıklarında sadık dost Ebu Bekir ilk olarak mağaraya girdi, içerisini süpürdü ve yılan çıyan gibi zararlı hayvanların girmesine engel olmak için delik deşikleri tıkadı. Sonra Resûlullah'ı içeri çağırdı.¹¹⁹ Zira o Hz.

¹⁰⁷ İbn Hişam, II, 123

¹⁰⁸ Ebu Zehra, I, 615

¹⁰⁹ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III, 209

¹¹⁰ M. Lings, 162

¹¹¹ İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 209

¹¹² İbn Sa'd, III, 172-173

¹¹³ İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 209

¹¹⁴ İbn Hişam, II, 129

¹¹⁵ Halebi, II, 32

¹¹⁶ M. Lings, 169

¹¹⁷ İbn Sa'd, III, 173

¹¹⁸ İbn Hişam, II, 130

¹¹⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 74-175

Peygamber'e gelecek bir zararın kendisine gelmesini canû gönülden istiyordu.¹²⁰ Ebu Bekir kendileriyle birlikte mağaranın önüne kadar gelen oğlu Abdullah'ı develerle birlikte Mekke'ye geri gönderdi. Ona ertesi gün Hz.Peygamber'in yokluğu farkedilince insanların neler konuşacaklarına kulak kabartmasını ve ertesi gece haber getirmesini söyledi. Kölesi Amir b. Führeyre'ye de akşam olduğunda Mekke ile Sevr mağarası arasında oluşan ayak izlerini kapatmak için koyunları dolaştırmasını emretti. Böylece Hz. Ebu Bekir ailesine mensup fertlerden oğlu Abdurrahman hariç hepsi hicret yolculuğunda onlara yardımcı oldular. Böylelikle kızı Esmâ hoşlandıkları yemekleri pişirip akşam olduğunda mağaraya getirdi.¹²¹ Oğlu Abdullah şehirde dolaşan haberleri, çobanı ise her akşam süt taşıdı. Hz. Ebu Bekir'in de birdenbire ortadan çekilip kayboluşu, Mekke'lilerin O'nun aile mensuplarına hatta kızlarına bir takım cezalar uygulamalarına sebep olmuştu. Takipçiler, kaybolup giden bu iki kişi hakkında haber getiren kişiye yüz deve ödül vereceklerini duyurdular.¹²² Müşrikler onların ayak izlerini takip ederek mağaranın önüne kadar geldiklerinde, Hz.Peygamber tedirgin olan Hz. Ebu Bekir'e: "Üzülme, elbette Allah bizimle beraberdir"¹²³ diyerek, teselli etti. Bu kadar yakın bir mesafeye kadar onları takip eden Kureyş'liler mağaranın ağzında bulunan akasya ağacının yanındaki kayada bir güvercinin yuva yaptığını¹²⁴ ve mağaranın ağzını kapatan örümcek ağını gördüklerinde: "Bu ağ Muhammed'in doğumundan önce örülmüş" diyerek oradan uzaklaştılar. Hz.Peygamber ile Ebu Bekir mağarada üç gün kalıp¹²⁵ ortalık durulunca, kılavuzları onlara ait iki deve ile birlikte geldi. Daha sonra develerine binip Kuba'ya gittiler. Orada Amr b. Avfoğullarının yanında konakladılar. Ebu Bekir Sunh diye bilinen yerdeki Harice b. Zeyd'in yanında misafir oldu. Hubeyb b. İsaf'ın yanında misafir olduğu da söylenmiştir.¹²⁶ Kuba'da üç gün kalıp Kuba Mescidi'ni yaptıktan sonra dördüncü gün (Perşembe günü) oradan ayrıldılar.¹²⁷ Medine'ye girdiklerinde büyük bir coşku ile karşılandılar. Ensardan müslümanlar onları misafir etmek için yarıştılar.

¹²⁰ Ebu Zehra, 623-624

¹²¹ İbn Hişam, II,130

¹²² İbn Hişam,II,130-132; Hamidullah, a.g.e. I., 175

¹²³ Kur'ân, Tevbe(9),40

¹²⁴ M. Lings, 170

¹²⁵ Belâzurî, *Ensâb*, I,260-261

¹²⁶ İbn Hişam,II,136-138

¹²⁷ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,107

I.3. HİCRET SONRASI HAYATI

Hicretten önce Resûlullah, Mekke'de Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer arasında kardeşlik bağı kurmuştu.¹²⁸ Hicret sonrası Medine'de ise Hz. Ebu Bekir evinde misafir oldu.¹²⁹ Harice b. Zeyd b. Ebu Züheyr¹³⁰ ile kardeş kılınmıştı. Harice b. Zeyd'in servetini kendisiyle paylaşma teklifini kabul etmeyen Ebu Bekir hicret ettikten sonra servetinden artakalan 5000 dirhem ile Medine 'de ticaret yapmaya başladı.¹³¹ Daha sonra Harice b. Zeyd'in kızı Habibe ile evlendi.¹³² Vefatından sonra ondan Ümmü Külsüm adında bir kızı dünyaya geldi.¹³³

Medine'ye yerleştikten sonra rehberleri Abdullah b. Uraykit aracılığıyla Mekke'ye üç deve gönderip oğlu Abdullah'a orada kalan ailesini Medine'ye getirmesi için mektup yazdı. Abdullah annesi Ümmü Rûman, kız kardeşleri Esmâ ve Aişe, Hz. Peygamber'in hanımı Sevde ile kızları Fatıma ve Ümmü Külsüm ile birlikte Medine'ye hicret etti.¹³⁴

Resûlullah Mescid yapılıncaya kadar Ebu Eyyub'un evinde kaldı.¹³⁵ Mescid'i yapmaya karar verdiğinde Hz. Ebu Bekir iki yetime ait olan arsayı 10 dinara satın alarak Medine'ye de İslâm davasına hizmet etmeye başladı. Mescidin temelini Hz. Peygamber ile birlikte atıp inşaatında bizzat çalıştı. Öyleki Hz. Peygamber'in binanın temelini koyduğu ilk kerpiçten sonra ikinci kerpiçi Hz. Ebu Bekir koymuştu.¹³⁶ Mescid yapıldıktan ve Resûlullah Mescid'in bitişiğinde yapılan odalara taşındıktan¹³⁷ sonra Mekke'de nişanladığı Hz. Ebu Bekir'in kızı Aişe ile evlendi.¹³⁸

¹²⁸ İbn Sa'd, III,174; Semhudi, Nureddin Ali b. Ahmed, *Vefau'l Vefa bi Ahbari Dari'l Mustafa*, I-IV, thk. M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1984, I, 267

¹²⁹ İbn Cevzi, I,124

¹³⁰ Belâzuri, *Ensâh*, I, 271; İbn Hişam (II,151) da Harice b. Züheyr olarak geçmektedir. Fakat aynı kaynak (II,138) da Hz. Ebu Bekir'in evinde misafir olduğu kişinin adı Harice b. Zeyd b. Ebî Züheyr olarak geçmektedir.

¹³¹ M.Fayda, "Ebu Bekir", D.İ.A.X, 102-103

¹³² İbn Cevzi, I,124.

¹³³ İbnü'l-Esir, *Kömi*, II, 420; İbn Halkân, III, 69

¹³⁴ Halebi, II,88; M. Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, I-XI, İstanbul 1981, I,159

¹³⁵ İbn Hişam, II,143

¹³⁶ Halebi, II,65-66

¹³⁷ İbn Hişam, II,143

¹³⁸ İbn İshak, 239-240; Köksal, I,159

Medine'nin havası ve suyu, diğer muhacirler gibi Hz. Ebu Bekir'e de dokunmuş¹³⁹ ve sıtmaya yakalanmıştı.¹⁴⁰ hastalığı o kadar ilerlemişti ki kızı Hz. Aişe durumu Resûlullah'a bildirmiş o da hastalığa yakalanan muhacirlere duada bulunmuştu.¹⁴¹

Mekke'de olduğu gibi Medine'de de Resûlullah ile sürekli beraber olmaya özen gösteren Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamber'in kumandanlığını yaptığı tüm savaşlara katıldı.¹⁴²Hudeybiye antlaşması, Umretu'l kaza ve Veda haccında bulundu.¹⁴³ Bedir savaşında Resûlullah düşmanla karşılaşmadan önce Ebu Bekir ve Ömer ile istişare etti.¹⁴⁴ Savaş başlamak üzere iken Resûlullah çardağa girip Allah'a yalvardığında Ebu Bekir de: "Allah'a yemin ederim ki, Allah sana zafer nasib edip yüzünü ak çıkartacaktır".¹⁴⁵ diyerek Hz. Peygamber'e destek verdi. Çardakta ondan başka kimse yoktu.¹⁴⁶ Savaş meydanına doğru taraflar ilerlerken Arap savaşçılarının en şecaatlisi ve Kureyş okçularının en vurucusu oğlu Abdurrahman: "var mı benimle savaşacak?" diye haykırıp meydan okuduğunda Ebu Bekir oğlunun çağrısına karşılık vermek üzere ayağa kalktı. Tam o sırada Hz. Peygamber: "Benim yanımda kal" diyerek bu karşılaşmaya engel olmasaydı, baba-oğul arasında vuruşma olacaktı. Abdurrahman müslüman olunca babasına:"Bedir'de bana hücum etseydin ben sana karşı durmaktan vaz geçerdim, seni öldürmezdim", dedi. Babası da ona: "Lakin sen bana hücum etseydin, ben vaz geçmezdim"¹⁴⁷ deyip İslâm'a olan bağlılığını ortaya koymuştu. Resulullah savaş sonunda esirlerin durumunu görüşmek üzere sahâbîleriyle istişare etti. Ebu Bekir esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları görüşünü savunmuştu.¹⁴⁸ Hz. Peygamber de onun görüşüne katılarak fidye karşılığında esirleri serbest

¹³⁹ Nedvî-Ansarî ,I,267

¹⁴⁰ Köksal,I,161

¹⁴¹ İbn Hişam, II,238-239

¹⁴² İbn Sa'd,III,175; İbnü'l Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III,212

¹⁴³ Belâzuri, *Ensâb*, 350-370; *Suyutî, Tarih*, 36

¹⁴⁴ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l -Mulûk*, I-XIII, Beyrut 1987,III,42

¹⁴⁵ Vakıdî, Muhammed b. Ömer,*Kitabu'l-Meğazi*, I-III, thk. Marden Jones, Beyrut 1966, I, 67

¹⁴⁶ İbnü'l-Esir,*Usdu'l-Ğabe*,III,212

¹⁴⁷ Akkad, Abbas Mahmud, *Hiz. Ebu Bekr'in Şahsiyeti ve Dehası*, çev. Ali Özek, İstanbul 1968,78

¹⁴⁸ Taberî,*Tarih*, III,79; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*,I,245

bırakmıştı.¹⁴⁹ Bununla birlikte okuma-yazma bilen her bir savaş esirinin, on müslüman çocuğuna okuma-yazma öğretmesini mütekaip hür olacağı da kararlaştırılmıştı.¹⁵⁰

Mekkeli müşriklerin Bedir de hezimetini, Kureyş liderlerinin intikam hissini uyandırdı ve Uhud savaşının başlamasına neden oldu. Önce muharebe müslümanların lehine sonuçlanmaya doğru giderken bazı müslümanların savaş komutanı Hz. Peygamber'in emrini ihlal etmelerinden Resûlullah ve müslümanlar zor anlar yaşadılar. Müşrikler hücumla geçtiler ve Resûlullah'ı her yandan kuşattılar. Böyle bir sırada Ebu Bekir Resûlullah'ın yanından ayrılmadı ve savaşın sonuna kadar vücudunu Hz. Peygamber'e siper eden bir kaç sahabîden biri oldu.¹⁵¹ Kureyş reisi Ebu Süfyan bu savaş sırasında Hz. Peygamber'in şehid düştüğünü sanarak bir tepeden müslümanlara: "Muhammed aranızda mı" diye sormuş, bir cevap alamayınca Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer hakkında da aynı soruyu sormuştu. Hz. Peygamber de Ebu Süfyan'a cevap verilmemesini emretmişti.¹⁵² Ebu Süfyan'ın bu soruları Kureyş'in İslâm alemdarı olarak kimleri tanıdıklarını gösterir ki, bunlar da Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'dir.¹⁵³

Hz. Peygamber, Benî Nadir Yahudileri ile konuşmaya gittiğinde ve onları Medine'den çıkartma teşebbüsünde bulunduğu Hz. Ebu Bekir O'nun yanından ayrılmadı.¹⁵⁴ Benî Mustalık gazvesinde Muhacirlerin sancaktarlığını yaptı.¹⁵⁵ Ayrıca Hz. Ebu Bekir Amr b. As komutasında Zatu's-Selâsil gazvesine katılanlar¹⁵⁶ arasında idi.

Hz. Peygamber ashabıyla birlikte hicretin altıncı yılında Ka'be'yi ziyaret maksadıyla Medine'den çıkmıştı. Mekke'ye yaklaştıkları sırada Kureyş'in mukavemet gösterip problem çıkaracağına anlaşılması üzerine¹⁵⁷ Resûlullah şurasını toplamış ve sonunda Ebu Bekir'in görüşüne itibar etmiştir. Buna göre kimseye karşı bir saldırıda bulunulmayacak ve ihtiyaç halinde sadece savunma tedbirleriyle yetinilecekti.¹⁵⁸

¹⁴⁹ Vakıdî, Meğazî, I,67

¹⁵⁰ Halebi, II,314; Hamidullah, a.g.e., I,245

¹⁵¹ Belâzurî, *Ensâb*, I, 318; Köksal, III, 118-124

¹⁵² İbn Sa'd , II,47; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,160

¹⁵³ Mahmud Hakkı, *Hz. Ebu Bekir Siddik*, İstanbul 1386, 103

¹⁵⁴ İbn Hişam , III, 199-200

¹⁵⁵ İbn Sa'd, II,64

¹⁵⁶ Yakubi, II, 75

¹⁵⁷ Mahmud Hakkı, 104

¹⁵⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*; I,276; Köksal, VI,136

Mekke'ye gönderilen Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberinin yayılması üzerine Resûlullah dalları birbirine girmiş ağacın altında ashabını biat etmeye çağırdı. Sahabiler de ölünceye kadar savaşmak üzere biat ettiler. Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden övgü ile söz edilen bu ahidleşmeye "Bey'atu'r-Rıdvan" denilmiştir. Hz.Ebu Bekir de "Bey'atu'r-Rıdvan" da bulunup biat edenler arasında idi.¹⁵⁹ Hudeybiye Antlaşmasının şartları ilk bakışta müslümanların aleyhine olduğu sanıldığından Hz. Ömer, Resûlullah'a: " Sen Allah'ın peygamberi değil misin?", "Düşmanlarımız batıl yolda değiller mi?" şeklinde sorduğu sorulara Hz. Peygamber: "Evet Allah'ın Peygamberi'yim , düşmanlarımız batıl yoldadır" diye cevap verdiğinde Hz. Ömer: " Öyleyse niçin dinimiz hakkında bu zillete katlanıyoruz" dedi. Resûlullah ise: "Ben Allah'a hiç isyan etmedim O da beni terketmeyecektir"¹⁶⁰ söylediğinde Hz.Ömer Ebu Bekir'e gitti aynı soruları O'na da sordu. Hz. Ebu Bekir" O Allah'ın elçisidir, ona isyan edilmez. Allah ise onu zararlı çıkarmaz.¹⁶¹ Git ve O'nun üzengisine yapış, çünkü O doğru söylüyor"¹⁶² diyerek Resûlullah'a olan samimi bağlılığını bir daha ortaya koydu. Bu antlaşmada şahitlik de yapan¹⁶³ Hz. Ebu Bekir daha sonra: "Hudeybiye'den daha büyük fetih olmamıştır. Ne var ki insanlar Muhammed ile Rabbi arasında geçen olayı idrak edemiyorlardı."¹⁶⁴ deyip vahiy hakkındaki sağlam inancını serdetmiştir.

Hz. Ebu Bekir diğer müslüman savaşçılarla birlikte Hayber'e gittiklerinde bazı kaleleri fethetmek için görevlendirildi.¹⁶⁵ Hubab b. Münzir'in: "Ey Allah'ın Elçisi Yahudiler hurmaları küçük çocuklarından daha fazla severler. Onların hurma ağaçlarını keselim" demesi üzerine Resûlullah: "Hurma ağaçlarını kesin" diye emir verdi. Fakat Hz. Ebu Bekir karşı çıktı ve : "Ey Allah'ın Elçisi Allah Teala size Hayber'i va'd etmiştir.Kuşkusuz O sözünü yerine getirecektir. Hurma ağaçlarını kesmeyin" demesi üzerine Resûlullah hurma ağaçlarının kesilmesini yasakladı.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Belâzurî, *Ensâb*, I, 350.

¹⁶⁰ Vakıdî, *Meğazî*, II, 608-612; Muhammed Gazali, *Fıkhu's-Sire*, çev. Resul Tosun, İstanbul 1987, 361

¹⁶¹ Vakıdî, a.g.e, II, 608-612

¹⁶² İbn Kesir, *Sire*, II, 60

¹⁶³ İbn Hişam, III, 333

¹⁶⁴ Vakıdî, a.g.e, II, 608-612

¹⁶⁵ İbn Hişam, III, 349

¹⁶⁶ Vakıdî, a.g.e, II, 644

Kureyş, Hudeybiye antlaşmasını ihlâl ettiğinden Hz.Peygamber Mekke'yi fethetmek için hazırlanırken işi son derece gizli tutuyordu. Ne var ki Hz.Ebu Bekir bu hazırlıkların niçin yapıldığını sorduğunda Resûlullah, Kureyş'e karşı sefer düzenliyeceğini fakat bunu gizli tutmasını O'na söylemişti¹⁶⁷ Bununla O'na güvendiğini ve O'nu sırdaş kabul ettiğini sezdirmişti. Bütün hareket esnasında Resûlullah'ın yanında bulunan Hz. Ebu Bekir İslâm ordusu şehre girdikten sonra babasını Hz. Peygamber'in yanına getirerek O'nun müslüman olmasını sağlamıştı. Böylece sağlığında annesi, babası ve bütün çocukları müslüman olan yegane sahabî oldu.¹⁶⁸

Huneyn gazvesinde müslümanlar arasında bozgunluk görüldüğünde Hz. Ebu Bekir yerinden oynamayan bir kaya gibi sebat etmişti.¹⁶⁹ Sonuçta Hz Peygamber 'in müslümanları yeniden toplanmağa daveti üzerine, müslümanlar düşmanlarına yüklenmişler, Hevâzin'i perişan ettikten sonra Taifi de muhasara etmişlerdi. Taif muhasarasında Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah yaralanarak Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin ilk günlerinde vefat etmiştir.¹⁷⁰

Hicretin dokuzuncu yılında Bizans İmparatorunun müslümanlara karşı bir sefer hazırlığı içerisinde olduğu haberi Hz. Peygamber'e ulaştığında, Hz.Peygamber müslümanları canlarıyla ve mallarıyla cihada teşvik etmişti. Herkes gücü nisbetinde bağışta bulunmuştu. Hz. Ebu Bekir ise servetinin tamamını Allah yolunda infak etmişti.¹⁷¹ Tebûk gününde Resûlullah O'na en büyük sancağı vermişti.¹⁷²

Hicretin 7. yılında Resûlullah Hz. Ebu Bekir'i seriyye emiri olarak Necid'e gönderdi.¹⁷³ Seriyesi ile Fezâre kabilesi üzerine gitti, onlarla savaştı ve esir aldı.¹⁷⁴

Hicretin 9. yılında bizzat hacca gitmeyen Resûlullah, müslümanların hacc farizalarını yerine getirmeleri için Ebu Bekir'i onlara hacc emiri tayin etti.¹⁷⁵ Hz. Ebu

¹⁶⁷ Vakıdî, *Meğazi*, II, 796.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, V, 451

¹⁶⁹ İbn Hişam, IV, 85

¹⁷⁰ İbn Hişam, IV, 129; M. Hakkı, 105

¹⁷¹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 277; Köksal, I, 153-156

¹⁷² İbn Sa'd, II, 1751

¹⁷³ Vakıdî, *Meğazi*, II, 722

¹⁷⁴ İbn Sa'd, II, 117-118; İbn Kesir, *Sire*, II, III

¹⁷⁵ İbn Hişam, IV, 188; Kettani, *Abdulhayy, et-Teratibu'l-İdariye*, I-II, Beyrut t.y. I, 66 (Türkçesi: Ahmet Özel, I-III, İstanbul 1990, I, 192)

Bekir gönderildikten sonra Tevbe Sûresi nazil oldu. Resûlullah bu sûrede bulunan bazı ayetlerin hükümlerini Hz. Ali aracılığıyla Ebu Bekir'e ulaştırdığında Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali'ye amir olarak mı yoksa memur olarak mı geldiğini sorar. O da memur olarak gönderildiğini söyler ve Hz. Peygamber'in emirlerini yerine getirir.¹⁷⁶ Hz. Ebu Bekir bir yıl sonra da Resûlullah ile beraber Veda haccına katıldı.

Hicretin II. yılı Safer ayının son günlerinde¹⁷⁷ (Mayıs 632) rahatsızlanmaya başlayan Resûlullah birgün minbere çıkıp ashabına: "Allah bir kulunu dünya ile kendi katındakinden birisini seçmek konusunda serbest bıraktı. Bu kul Allah'ın katında olanı tercih etti"¹⁷⁸ şeklinde hitap etmesi üzerine, Ebu Bekir kastedilen kişinin Hz. Peygamber olduğunu anladı ve ağlamaya başladı. Resûlullah O'nun susmasını istedi ve Ebu Bekir'in kapısı dışında Mescid'e açılan bütün kapıların kapatılmasını emretti.¹⁷⁹ Gerekçesini açıklarken de kendisi için dostluğu ve malıyla Ebu Bekir'den daha faydalı kimseyi tanımadığına, şayet insanlar arasında bir dost edinecek olsa O'nu tercih edeceğini,¹⁸⁰ fakat İslâm kardeşliğinin esas olduğunu¹⁸¹ belirtti. Yine bu son günlerinde bir kadın Resûlullah'a gelerek bir şeyler sorduktan sonra: "Ey Allah'ın Elçisi geldiğimde seni bulamazsam kime gideyim" dediğinde Hz. Peygamber: "Beni bulamazsam Ebu Bekir'e git"¹⁸² söyledi. İmam Şafii bu hadisi Hz. Ebu Bekir'in hilafeti için bir delil olarak kabul etmektedir.¹⁸³ Resûlullah'ın hastalığı şiddetlenince Ebu Bekir'in müslümanlara namaz kıldırmasını istedi.¹⁸⁴ Fakat Hz. Aişe, Peygamber'in yerine geçmenin babasını çok üzeceğinden korktu.¹⁸⁵ "Ey Allah'ın Resulu! Ebu Bekir çok duygulu bir adamdır, sesi de gür değildir, hem Kur'ân okurken çok ağlar." Peygamber, sanki o hiç konuşmamış gibi: "O'na namazı kıldırmasını söyle" dedi. Hz.

¹⁷⁶ İbn Hişam, IV, 188; Dehlan, Ahmed Zeynî, *es-Siyretu'n-Nebeviyye ve'l-Asaru'l-Muhammediye*, I-III, Beyrut t.y. II, 342

¹⁷⁷ İbn Hişam, IV, 291

¹⁷⁸ İbn Hişam, IV, 299; İbn Sa'd, II, 227

¹⁷⁹ İbn Hişam, IV, 299; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, II, 319

¹⁸⁰ Belâzurî, *Ensâb*, I, 547

¹⁸¹ İbn Hişam, IV, 299; Buhârî, "*Fedailu Ashabi'n-Nebi*", 3

¹⁸² Buhârî, "*Fedailu Ashabi'n-Nebi*", 5

¹⁸³ İbn Abdilberr, III, 969

¹⁸⁴ İbn Sa'd, III, 178

¹⁸⁵ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III, 221

Aişe tekrar denedi, bu kez O'nun yerine Hz. Ömer'e görevi vermesini önerdi¹⁸⁶ Ne varki Hz. Peygamber tekrar: "Ebu Bekir'e namazı kıldırmasını söyle" dedi. Aişe, Hafsa'nın bu konuda kendisine yardımcı olmasını istedi. Hafsa da Aişe'yi destekledi. Fakat Hz. Peygamber onları şu sözlerle susturdu: "Siz Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz.¹⁸⁷ Ebu Bekir'e namazda insanlara imamlık yapmasını söyleyin.¹⁸⁸ Bunun üzerine Ebu Bekir mihraba geçip namaz kıldırmağa başladı. Resûlullah, kendisinde nisbeten bir hafifleme gördüğünde iki kişinin yardımı ile Mescide geldi. Ebu Bekir'e yaklaştığında Ebu Bekir geri çekildi. Fakat Resûlullah O'na, "olduğun yerde kal" anlamında bir işaretle buluntu. Daha sonra Hz. Peygamber Hz. Ebu Bekir'in yanında oturarak namaz kılmaya başladı. Böylelikle Ebu Bekir oturmakta olan Resûlullah'a, diğer insanlar da Ebu Bekir'in namazına bakarak namaz kıldılar.¹⁸⁹ Müslümanlara on yedi vakit namaz kıldırdı. Üç gün namaz kıldırıldığı da söylenmiştir.¹⁹⁰

Hz. Aişe'nin bu mühim andaki tereddüdü zararlı değil, yararlı olmuştur. Süphesiz bu tereddüdün en faydalı tarafı Hz. Peygamber'in bu konudaki arzu ve rağbetini hiçbir şüpheye mahal bırakmıyacak şekilde açıklıkla ortaya koymuş olmasıdır. İşte bu, Hz. Ebu Bekir'i seçmede ittifakın, fitne ve anlaşmazlık yolunu kesmenin en etkin sebeplerinden biri oldu.¹⁹¹

Resûlullah'ın kendisini iyi hissettiği bir günde Ebu Bekir ondan izin isteyip Sunh'ta bulunan ailesinin yanına gitti.¹⁹² Hz. Peygamber Hicretin II. yılı Rebiu'l-evvel ayının on ikinci (7 Haziran 632 Pazartesi) günü vefat ettiğinde¹⁹³ Hz. Ebu Bekir atına bindi ve Mescid-i Nebevi'ye gelip Hz. Aişe ile konuşuncaya kadar kimse ile konuşmadı. İçeri girince Resûlullah'ın yüzünü öptü ve ağladı. Sonra: " Anam-babam sana feda olsun ey Allah'ın Peygamberi!... Allah sana iki ölümü tattırmıyacaktır. Sana

¹⁸⁶ İbn Kuteybe, Hz. Aişe'nin Hz. Ömer'i çağırdığını kaydeder. Bkz. İbn Kuteybe, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Ali Şiri, İnan 1413,20

¹⁸⁷ Vezir'in kötü kalbli karısı ve arkadaşlarını kastediyor. Bkz. Kur'an, Yusuf (12),30-33

¹⁸⁸ İbn Sa'd, III, 179; *Buharî*, "İtisam", 5

¹⁸⁹ İbn Sa'd, III,179; İbnü'l -Esir, *Kâmil*, II,322

¹⁹⁰ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, II, 322; Hz. Ebu Bekir'in kaç vakit namaz kıldırıldığı hakkındaki rivayetler için bkz. Kettanî, I, 146-147 (Türkçesi)

¹⁹¹ Akkad, 37

¹⁹² İbn Hişam, IV, 304

¹⁹³ Belâzurî, *Ensâb*, I,568

yazılmış olan ölümü tattın"¹⁹⁴ diyerek Kıyamet gününde bir zorlukla karşılaşmayacağına işaret etti. Hz. Peygamber'in vefat ettiğini kesin olarak öğrenip dışarı çıktığında Hz. Ömer insanlarla konuşuyordu. Hz. Peygamber'in vefat etmediğini, Hz. Musa gibi Rabbinin katına çıktığını, Hz. Musa'nın mikattan dönüşü gibi tekrar döneceğini ve yalancılardan ellerini keseceğini söylüyordu.¹⁹⁵ Hz. Ebu Bekir gerek Hz. Ömer'i gerekse de O'nun gibi düşünenleri yatıştırmak amacıyla dedi ki : "Ey insanlar! Kim Muhammed'e tapıyor idiyse şüphesiz ki O vefat etmiştir. Ama her kim ki Allah'a ibadet ediyor idiyse kuşkusuz ki Allah diridir, ölmez."¹⁹⁶ Sonra şu Ayet-i Kerime'yi okudu¹⁹⁷: "Muhammed ancak bir rasûldür. Ondan önce pek çok rasuller gelip geçmiştir. Eğer ölecek yada öldürülecek olursa sizler ökçelerinizin üzerine gerisin geriye mi döneceksiniz (şunu biliniz ki) kim ökçelerinin üzerine gerisin geri dönerse Allah'a hiçbir şey ile zarar veremez. Allah şükredenleri mükafatlandıracaktır."¹⁹⁸ Ravi der ki, Allah'a yemin ederim ki, insanlar bu ayeti sanki ilk olarak ondan işitiyor gibi idiler.¹⁹⁹ Medine sokaklarında insanlar bu ayeti sanki o gün nazil olmuş gibi okuyorlardı.²⁰⁰ Resûlullah'ın gömüleceği yer konusunda ihtilafa düşen ashabı, Hz. Ebu Bekir, "Ben Resûlullah'ın: 'Her Peygamber mutlaka ruhunun kabzedildiği yerde defnedilmiştir' buyurduğunu işittim" diyerek ikna etti. Bunun üzerine Resûlullah'ın döşeği kaldırılarak orada defnedildi.²⁰¹

¹⁹⁴ *Buharî*, "Cenaiz", 3

¹⁹⁵ İbn Hişam, IV, 305; İbn Arabî, Ebu Bekir, *el-Avasım mine'l-Kavasım fi Tahkiki Mevakifi's-Sahâbe*, thk. Muhibbuddin el-Hatip v.d., Dimeşk 1412, 66; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III,221-222

¹⁹⁶ *Buharî*, "Cenaiz",3; İbn Hişam, IV, 306

¹⁹⁷ İbn Hişam, IV, 306; İbn Arabî, 66; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,324

¹⁹⁸ Kur'ân, Al-i İmran(3), 144

¹⁹⁹ *Buharî*, "Cenaiz",3

²⁰⁰ İbn Arabî, 66

²⁰¹ İbn Hişam, IV, 314; İbnü'l-Esir, a.g.e.II,333

II. HZ. EBU BEKİR'İN HALİFELİK DÖNEMİ

2.1. HALİFE SEÇİLMESİ

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra beliren ilk soru, sistemin herhangi bir devlet oluşumu içinde yaşatılıp yaşatılmayacağı idi.¹ Resulullah'ın halefi başka bir peygamber olamazdı; zira İlahi vahye göre Hz. Muhammed Peygamber'lerin mührü idi². İslâm Düşüncesi kaynaklarında onun son Peygamber olduğu, O'ndan sonra hiçbir Peygamber'in gelmeyeceği kesindir. Sadece İsrailoğullarına gönderildiğinde Yahudilerin kendisini öldürmek ve asmak istedikleri Hz. İsa'nın inişinden sözedilmektedir.³

Müslümanlar ümmetin başına acilen birini seçmek zorundaydılar.⁴ Zira İslâm, yalnızca bireylerin köşelerine çekilerek Allah'a itaat etmek meselesi değildi; bütün bireyleri birbirine bağlayan sözleşmesiydi de. Bu sözleşme Hz. Peygamber'in vefatı ile sona ermemiştir. O'nun kurmuş olduğu "hayat modeli" O'na en yakın olan ilk müslümanların rehberliğinde devam ettirilebilirdi.⁵ Bunun yanında Hz. Peygamber'in vefatı ile Kıyamet'in aynı saate düşeceği faraziyesi de doğru çıkmadı. Dünya batmadı ve o sürüsünü çobansız bırakmıyacak tedbirleri almadan vefat etti.⁶ Gerçekten de Resulullah arkasında Kur'an ile birlikte sünneti yani takip ettiği istikameti ve fiilen gittiği yolu bırakmıştı.⁷ Kendisinden sonraki halifenin kim olacağı hakkında hiçbir yazılı metin bırakmamıştı. Hatta birkaç defa ümmetin kendisinden sonra ihtilafa düşmemesi için bir vasiyetname yazma girişiminde bulunmuşsa da sonra yine vazgeçmişti.⁸ Belazuri, Ensâbu'l-Eşrafta, Hz. Peygamber, müslümanların Ebu Bekir hakkında ihtilafa düşmeyeceklerine inandığı için bu vasiyeti yazmadığı konusunda değişik rivayetler zikreder⁹. Bunun yanısıra Resulullah'ın Hz. Ebu Bekir'i kendi yerine

¹ Hodgson, I, 138

² Vagleri, Laura Veccia, "Raşid, Halifeler ve Emevi Halifeleri", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I-IV, çev. İlhan Kutluer v.d., İstanbul 1988, I, 71

³ İbn Hazm, I, 146

⁴ Vagleri, a.g.e, I, 71

⁵ Hodgson, I, 139

⁶ Wellhausen, Julies, *Arap Devleti ve Sukûtu*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1963, 16

⁷ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, İstanbul 1992, "Kader", I; Wellhausen, a.g.e., 16

⁸ Kırtas olayı olarak bilinen bu hadise için bkz. İbn Sa'd, II, 242-245; Belâzuri, *Ensâb*, I, 540-543; Şibli Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, I-II, çev. Talip Yaşar Alp, İstanbul 1975, I, 100-105

⁹ Belâzuri, a.g.e, I, 540-543

müslümanlara namaz kıldırmak için görevlendirmesi¹⁰ kendisine soru sormaya gelen bir kadının-ölümü kasederek- "geldiğimde sizi bulamazsam kime gideyim?" diye sorması üzerine Resulullah'ın:"Ebu Bekir'e git" demesi¹¹ gibi olaylar, birçok sahabî¹² ve alim tarafından Hz. Ebu Bekir'in halife tayin olduğuna ilişkin bir delil veya bir işaret olarak kabul edilmiştir.¹³

Resulullah'ın vefat ettiği gün (7 Haziran 632) Ensar Sakifetü Beni Saide'de Sa'd b. Ubade'ye biat etmek üzere toplandı.¹⁴ Sa'd b. Ubade onlara hitaben şöyle bir konuşma yaptı: "Ey Ensar topluluğu! Araplar arasında hiç kimse sizin kadar hizmet edip üstünlük göstermedi. Muhammed (s.a.s) kendi kavmi arasında on yıldan fazla kaldı. Onlara çağrıda bulundu. Ancak içlerinden pek az kimse O'na inandı. Bu bir avuç insan Resulullah'ı korumaya, dinini savunmaya güç yetiremediler. Allah Teala size fazilet murad ettiği zaman size İslâm'ı gönderdi. Sizler de Allah'a ve Peygamber'e inandınız. Resulullah'ı ve ashabını korudunuz. düşmanlarına karşı cihad ettiniz. Bunun karşısında Araplar boyun eğmek zorunda kaldılar. Resulullah sizden hoşnut olarak bu dünyadan ayrıldı. Şimdi bu reislik işi herkesten çok size aittir. Ona sahip çıkınız."¹⁵ Böylece Sa'd b. Ubade Ensar'ı siyasi bir topluluk¹⁶ olarak kabul edip Resulullah'dan sonra liderliğin onlara ait bir hak olduğunu vurguladı. Sa'd b. Ubade'nin başkanlığını kabul eden Ensar topluluğu, Muhacirler itiraz ettikleri takdirde, "sizden bir emir bizden de bir emir olsun" diyeceklerini kararlaştırdılar.¹⁷

Öte yandan bazı kişiler Ebu Ubeyde b. Cerrah'a gidip ona biat etmek istediler. Ebu Ubeyde ise : " Üçün üçüncüsü¹⁸ aranızda iken nasıl bana gelirsiniz?" diyerek onları geri çevirdi.¹⁹ Yine rivayet olduğuna göre, Hz. Ömer de Resulullah'ın vefat ettiği gün Ebu Ubeyde b. Cerrah'a giderek: "Elini uzat sana biat edeyim. Zira sen Resulullah'ın bize 'ümmetin emini' olarak tanıttığı kişisin" dedi. Ebu Ubeyde ise: " Ey

¹⁰ İbn Sa'd, III,179; Buharî, "İtisam", 5

¹¹ Belâzurî, a.g.e, I, 540; İbn Hazm, IV, 177

¹² İbn Sa'd, III,179; Yakubî, Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer b. Vehb, *Tarihu'l-Yakubî*, I-III,Beyrut 1992, II,123; İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,325

¹³ İbn Hazm, IV,177-179

¹⁴ İbn Hişam,IV,306-307; Belâzurî, a.g.e,I,581-582

¹⁵ Taberî, *Tarih*, IV, 36-37; İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,328

¹⁶ Kasimî, Zafir, *Nizamü'l-Hüküm fi's-Şeria ve't-Tarihi'l-İslâmî*,I-II, Beyrut 1990, I,124

¹⁷ Taberî, a.g.e, IV,37

¹⁸ "İkinin ikincisi" veya "üçün üçüncüsü", Resulullah ile Hz. Ebu Bekir'in hicret ettikleri sırada Sevr mağarasındaki durumlarını tasvir eden Ayet-i Kerime'ye işaretidir. Bkz. Kur'an, Tevbe(9), 40

¹⁹ Belâzurî, *Ensâb*, I,579

Ömer! müslüman olduğundan beri senin böyle bir yanılığına rastlamamıştım: İçinizde "siddik" ve "ikinin ikincisi " olduğu halde nasıl bana biat edersiniz" diye cevap verdi.²⁰ Böyle davranmakla gerek Hz. Ömer gerekse Hz. Ubeyde b. Cerrah kendilerinden daha ehliyetli olarak gördükleri kişinin hakkını teslim etmiş oluyorlardı.

Ensar'ın Beni Saide çardağında toplandıkları haberi Hz. Ebu Bekir'e ulaştığında, beraberinde Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah olduğu halde onların bulunduğu gölgeye gittiler.²¹ Onların birlikte Sakifetü Beni Saide'ye gitmeleri P. Hitti'nin iddia ettiği gibi " bir triumvira tarafından evvelden kararlaştırılmış"²² bir hal tarzı olmasa gerektir. Zira öyle bir karar olsaydı,sadece üç kişi olarak değil, büyük bir cemaatle gidilirdi.²³

Ensar topluluğunun yanına vardıklarında orada neler olup bittiğini sordular. Ensar:"Bizden bir emir sizden de bir emir olsun"²⁴ dediler.Bundan sonrasını Hz. Ömer şöyle anlatır:" Biz onların yanına vardığımızda onlara yapmayı tasarladığım bir konuşma vardı. Konuşmak üzere ileri atıldığımda Ebu Bekir bana: " Yavaş ol" diyerek daha sonra söylemek istediğim her şeyi söyledi²⁵". Allah'a hamd ettikten sonra Ensar'a hitaben: " Şüphesiz Allah Teala bizim aramızda ümmetine şahit olmak üzere bir Rasul gönderdi. Yalnız O'na ibadet edip birlesinler diye... Halbuki onlar o vakit Allah'tan başka taştan ya da ağaçtan yapılmış çeşitli tanrılara tapınmakta idiler. Araplar atalarının dinlerini bırakmayı bir türlü hazmedemediler. Allah onun kavminden ilk Muhacirleri, onu tasdik etmek ve onu teselli etmek, kavminin onlara çeşitli eziyetlerine ve onları yalanlamalarına karşı sabırlı olmak konusunda özellikle seçti. Bütün insanlar onlara karşı aslanın kükremesini andıran bir şekilde muhalefet etti. Fakat onlar az olukları için ve insanlar onların dediklerini kabul etmiyorlar diye yalnızlık duygusuna kendilerini kaptırmadılar. Bu bakımdan onlar bu toprak parçasında Allah'a ilk ibadet edenler, Allah'a ve Rasulüne ilk iman eden kimseler oldular. Onlar Resulullah'ın dostları ve aşiretinin bireyleridirler. Bu yüzden onlar bu işe en çok hak sahibi olanlardır. Zalimlerden başka kimse onlarla çekişmez."²⁶ dedikten sonra Ensar'ın

²⁰ İbn Sa'd, III,181 ; Belâzurî, *Ensâb*, I, 579

²¹ Belâzurî, *Ensâb*, I, 581; İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelusi, *el-İkdu'l-Ferid*, I-VII, Kahire 1940, IV, 257-258

²² Hitti,Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, I-II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989,I,211-212

²³ Üstün Nezh,64

²⁴ İbn Sa'd, III,186; Belâzurî, a.g.e, I, 581; İbn Abdirabbih, IV, 257-258; İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,325

²⁵ İbn Abdirabbih, IV,258

²⁶ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,329

hakkını da teslim ederek onların İslâm'a olan hizmetlerini ve Müslümanlar arasındaki konumunu şu şekilde özetledi: "Ey Ensar topluluğu!... Sizlerin dinde fazilet, İslâm'da ise öncelik sahibi olduğunuzu kimse inkar edemez. Allah sizlerden Dininin ve Rasulü'nün yardımcısı olarak razı oldu. Bu yüzden Elçisi'nin yanınıza hicret etmesini istedi. Ashabının ve hanımlarının çoğu sizlerden oluşmaktadır. İlk hicret edenlerin dışında sizin konumuzda olan kimseyi göremiyoruz. Bu yüzden: Biz emir; siz ise vezirsiniz. Siz olmadan hiçbir istişare yapılmıyacağı gibi hiçbir iş de kesilip atılamaz"²⁷ sonra Ensar'dan Ma'n b. Adiy ayağa kalktı, insanları yatıştırdı ve onlara Resulullah'ın:"İmamlar Kureyş'tendir"hadisini hatırlattı. Birçok sahabî de onu tasdik etti.²⁸ Yine Hz. Ebu Bekir'in de o toplantıda, Arapların Kureyş kabilesinden başka kabilelere boyun eğmedikleri²⁹ ve Hz. Peygamber'in, "İmamlar Kureyş'tendir" hadisini onlara hatırlattığını³⁰, bu hadisi duyan Ensar'ın iddialarından hemen vazgeçtikleri³¹ gelen rivayetler arasındadır. Kuşkusuz İslâm devletinin başına, o gün asabiyyet sahibi, yani devleti korumak ve yönetebilmek gücünde ve kendisini koruyabilen bir kabileden gelen bir zatın geçmesi, dinin istikrar kazanması ve müslümanların kalblerinde sükûnetin hasıl olması için çok gereili idi. Bu yüzden İbn Haldun, halifeliğin Kureyş'ten olmasının şart koşulmasının illeti olarak, Kureyş'in o gün devleti koruyabilecek kudrette bulunduğunu anlattığını belirtmektedir.³²

Yine Sakife toplantısında Ebu Ubeyde b. Cerrah; "Ey Ensar topluluğu!... Sizler ilk yardım edenlerdensiniz. Sakın ilk değişip bozulanlardan olmayınız"³³ dedikten sonra Ensar'dan Beşir b.Sa'd: "Ey Ensar topluluğu!... Allah'a yemin ederim ki gerçek şu ki , bizler müşrikler ile yapılan cihadda bir üstünlüğe ve dinde bir önceliğe sahip isek de bundan ancak Rabbimizin rızasını, Peygamber'imizin itaatını ve kendimiz için yararlı işler yapmayı dilemiştik. Bunları insanlara karşı bir üstünlük aracı olarak kullanmamamız ve bunlarla dünyalık talep etmememiz gerekir. Biliyorsunuz ki, Muhammed(s.a.s) Kureyş'tendir. Onun kavminden olanlar ona daha yakındır.Allah'a

²⁷ Taberî, *Tarih*, IV,39; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,329

²⁸ Vakîdî, 41

²⁹ Belâzurî, *Ensâb*, I, 582; İbn Abdirabbih, IV,258

³⁰ Belazurî, *Ensâb*,I,582; Diyarbekri, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, *Tarihu'l-Hamis fi Ahvali Enfesi Nefis*, I-III, Beyrut 1866,II,200

³¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, I,488-489

³² İbn Haldun, a.g.e. I, 481-495; Daha geniş bilgi için bkz. Said Hatipoğlu, "*Halifetin Kureyşliliği*", A.Ü.İ.F.D., Ankara 1978,XXIII, 121-215

³³ Yakubî, II, 123; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 330.

yemin ederim ki bu işde onlarla çekişdiğimi Allah görmeyecektir. Allah'tan korkunuz ve onlarla bu konuda anlaşmazlığa düşmeyiniz"³⁴ dedi.³⁵

Sonra Hz.Ebu Bekir yine söz aldı, Hz.Ömer ile Ebu Ubeyde'yi göstererek onlardan kimi isterlerse ona biat etmelerini teklif etti.³⁶ Her ikisi de bu teklifi reddettiler ve: "Sen muhacirlerin en faziletlisi, Resulullah'ın sığındığı mağarada ona arkadaşlık eden tek şahıs³⁷ ve günlük namazları kıldırmak üzere bizzat Resulullah'ın görevlendirdiği kişisin. Namaz ise İslâm dininde en faziletli ibadettir. Bu yüzden kimse senin önüne geçemez" diyerek hemen ardından biat etmek üzere elini uzatmasını Hz. Ebu Bekir'den istediler.³⁸ Bunun üzerine Beşir b.Sa'd kendisinden önce kimsenin biat etmemesini talep ederek³⁹ ilk biat eden kişi oldu.⁴⁰ Ensar da "Ebu Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız" diyerek⁴¹ biat etmeye başladılar. Bazı müfritler karşılıklı acı sözler sarfetmeye devam ettilerse de orada bulunanlar kabullerinin bir belirtisi olmak üzere birbiri arkasından Ebu Bekir'in elini sıkmak üzere geldiler.⁴² Orada bulunan Evs kabilesinin reisi Useyd b. Hudayr da Hz. Ebu Bekir'e biat etmenin kendileri için daha hayırlı olacağını söyleyerek tüm kabile fertlerinin ona biat etmelerini istedi, onlar da biat ettiler.⁴³ Evs kabilesinin biat etmekte erken davranmasının nedeni olarak Hazrec kabilesi ile aralarındaki rekabeti ileri sürenler de bulunmaktadır.⁴⁴

Hz.Ebu Bekir'e biat edildiği tarih hakkında kaynaklarımızda iki farklı rivayet bulunmaktadır. Kimilerine göre Hz.Peygamber'in vefat ettiği gün(12 Rabu'l-evvel 11/7 Haziran 632) O'na biat edildi.⁴⁵ Kimilerine göre ise bir gün sonra biat edildi.⁴⁶ İlk

³⁴ Taberî, *Tarih*, IV,40; İbnü'l-Esir, a.g.e.,II, 330

³⁵ Sakife toplantısında yapılan diğer konuşmalar hakkındaki daha geniş bilgi için bkz. Vakıdî, *Ridde*, 32-43; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1175-1180

³⁶ Vakıdî, *Ridde*,36; İbn Hişam, II, 310; İbn Kuteybe, *İmame*,26; Belazurî, *Ensâb*, I, 582; Taberî, *Tarih*, IV, 41; İbn Abdirabbih, IV, 257-258; İbnü'l- Esir, a.g.e. II,325

³⁷ Kur'an,Tevbe (9), 40

³⁸ Vakıdî, *Ridde*, 41; Taberî, *Tarih*, IV, 41

³⁹ Vakıdî, a.g.e. ,41

⁴⁰ Belazurî, *Ensâb*, I, 580; Yakubî, II,124

⁴¹ İbn Sa'd, III, 179; Belazurî, a.g.e. I, 580; Yakubî, II, 123

⁴² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1179

⁴³ Taberî, *Tarih*, IV, 41

⁴⁴ Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabail'l-Arab'l-Kadime ve'l-Hadise*, I-V, Beyrut 1982, I,51

⁴⁵ İbn Sa'd, III, 186; Mesudî, II, 304

⁴⁶ Vakıdî, *Ridde*, 32

günde O'na Sakifetu Benî Saide'de biat edildiği ertesi gün ise Mescid-i Nebevî'de genel biat alındığı görüşü⁴⁷ en doğru görüş olsa gerektir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilk başta sahabîlerin genelde dört gruba ayrıldıkları söylenebilir.⁴⁸

- a) Hz. Ebu Bekir ve etrafında toplanan Muhacirler
- b) Useyd b. Hudayr ile arkadaşları etrafında toplanan Evs'liler
- c) Sa'd b. Ubade ve arkadaşlarının etrafında toplanan Hazrec'liler
- d) Hz. Ali ve Zübeyr etrafında toplanan Haşimi'ler

İlk iki grup olan Muhacirler ve Evs'lilerin Sakife toplantısı sırasında Hz. Ebu Bekir'e biat ettiklerini yukarıda belirttik. Hazrec'liler de liderleri olan Sa'd b. Ubade'ye biat etmekten vazgeçip Hz. Ebu Bekir'e biat ettiler. Sa'd b. Ubade ise ömrünün sonuna kadar kimseye biat etmedi.⁴⁹ Hz. Ömer: "Biat edinceye kadar onun peşini bırakmayınız" dediğinde Ensar'dan Beşir b. Sa'd: "O ölünceye kadar biat etmez. O'nun öldürülmesi ise bir çok zararlara neden olur. O bir tek şahıstır. Size zararı dokunmaz" diye görüş belirtti. Onlar da Beşir'in dediğini kabul ettiler. Sa'd b. Ubade onların arkasında namaz kılmaz ve cumalarına gitmezdi. Hz. Ebu Bekir vefat edinceye kadar böyle devam etti. Hz. Ömer döneminde Şam'a gitti. Hiç kimseye biat etmeden vefat etti.⁵⁰

Sa'd b. Ubade'nin dışında biat konusunda gecikenler arasında, Hz. Ali, iki oğlu, Abbas, Zübeyir, Talha, Selman-ı Farisî, Ammar b. Yasir, Ebu Zer, Mikdad, Halid b. Said ve bazı muhacirler bulunmakta idi.⁵¹ Hz. Fatıma'nın vefatından sonra hepsi biat ettiler.⁵²

Hz. Ali'nin nasıl ve ne zaman biat ettiği konusunda kaynaklarımızda tesbit ettiğimiz kadarıyla şu rivayetler bulunmaktadır:

⁴⁷ İbn Hişam, IV, 311

⁴⁸ Şibli Numani, *Asr-ı Saadet*, IV,38

⁴⁹ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III, 222

⁵⁰ İbn Kuteybe, *İmame*, 27-28 Ayrıca Hz. Ömer'in Sa'd b. Ubade'nin biat etmesi için Şam'a bir adam gönderdiği, biat etmemesi durumunda biate zorlanmasını istediği konusundaki rivayetler için bkz. Belazuri, *Ensâb*, I, 589; Mesudi, II, 307-308; İbn Abdirabbih, IV,260

⁵¹ Biat konusunda gecikenler hakkında bkz. İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III,222-223; Tantavi, 164

⁵² İbnü'l-Esir, a.g.e. III,223

a) Kendisine biat edildikten sonra minbere çıkan Hz.Ebu Bekir, Hz.Ali ve Zubeyr'i görmeyince onları çağırttı. Onlar da gelip biat ettiler⁵³.

b) Hz. Ebu Bekir'e Mescid-i Nebevî'de biat edildiğini duyduktan sonra Hz. Ali kalkıp Hz. Ebu Bekir'in yanına gitti ve Hz. Ebu Bekir'e: "Bu işde (halifelik) bizim için bir hak görüyor musun" diye sordu. Hz. Ebu Bekir: "Evet , fakat fitneden korktuğumdan bu işi yükledim" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ali biz, Hz. Peygamber'in seni namaz kıldırarak görevlendirdiğini, mağaraya sığınırken onunla arkadaşlık eden tek kişi (ikinin ikincisi) olduğunu biliyoruz. Fakat bizim de bir hakkımız vardı. Birbirimizle istişare etmedik dedikten sonra Allah seni affetsin deyip biat etti.⁵⁴

c) Araplar irtidat ettiğinde Hz. Osman, Hz. Ali'ye gelerek : "Ey amcaoğlu!... Hiç kimse bana gelmedi. Fakat Düşmanın durumuna bakın. Halbuki siz hala biat etmediniz" deyip onu Hz.Ebu Bekir'e götürünceye kadar ondan ayrılmadı. Ebu Bekir'le kucaklaşıp ağlaştılar. böylelikle biat etti ve müslamanları sevindirdi.⁵⁵

d) Yine denildiğine göre, Hz. Ali , Hz. Ebu Bekir'e biat edildiği haberini alınca, altında pantolonu ve üstünde cübbesi bulunmayan bir gömlek ile acele ederek gidip Ebu Bekir'e biat etti.⁵⁶

e)Hz. Ali Kur'an-ı Kerim'i cem' edinceye kadar evinden çıkmamaya karar vermişti. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'i bir topluluk ile birlikte ona göndererek gelip biat etmesini istedi. O da geldi,biat etti.⁵⁷

f) Hz. Ali ve Zebeyr dahil olmak üzere ilk başta herkes biat etti. Fatıma'dan sonra yapılan biat ise ikinci biattır. ⁵⁸

⁵³ Zehebî, Şemseddin Muhammed. b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-İslâm ve Vefayatü'l-Meşahiri ve'l Alam* ,I-XXIX, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, Beyrut 1987, III,10; İbn Kesir,Ebu'l-Fida,ed-Dimeşkî , *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, I-XIV , thk. Ali Necib Atavi v.d. Beyrut 1988 ,VI, 306

⁵⁴ Belazurî, *Ensâb*, I, 582

⁵⁵ Belâzurî *Ensâb*, I,,587

⁵⁶ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,325

⁵⁷ Belâzurî, a.g.e,I,586;İbn Abdilberr, III,974

⁵⁸ İbn Kesir, *Bidâye*, VI,306-307; Şakir, Mahmud, *et -Tarihü'l-İslâmî*, I-IX, Beyrut 1985,III,57; İmaduddin Halil, *İslâm Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul 1985, II-

g) Doğruya en yakın⁵⁹ ve en çok rağbet edilen rivayet ise; Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'nın vefatından sonra biat ettiği'dir.⁶⁰Hz. Fatıma ise Resulullah'dan sonra altı ay hayatta kalmıştı. ⁶¹

Hz. Ebu Bekir ile Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma arasında miras konusundan ortaya çıkan tartışma ve bundan doğan kırgınlık Hz. Ali'nin biatte gecikmesine neden olarak gösterilir.⁶² Resulullah'ın vefatından sonra Hz. Fatıma Ebu Bekir'den Hz. Peygamber'in bıraktığı mirası istedi. Hz. Ebu Bekir ise Resulullah'ın hadislerine dayanarak "Peygamber'lerin mirası olmayacağını, bıraktıklarının sadaka sayılacağını"belirtti. Hz. Fatıma da kızdı ve Hz. Ebu Bekir'i terketti. Vefat edinceye kadar bu ayrılık devam etti. Resulullah'tan altı ay sonra vefat eden Hz. Fatıma, Hayber, Fedek ve Medine'deki payını istiyordu. ⁶³

Hz.Ebu Bekir halife seçildikten sonra Mescid-i Nebevi'de minbere çıkarak takip edeceği siyaseti genel hatlarıyla ortaya koyan meşhur hutbesiyle müslümanlara şöyle hitap etti. " Ey insanlar! Sizin en hayırlınız olmadığım halde sizi idare etmek üzere seçildim. Ne var ki Kur'an indirildi ve Resulullah'da (takib edilecek) bir yol ortaya koydu.⁶⁴Biz de Resulullah'ın bize öğrettiği sünneti öğrendik⁶⁵Biliniz ki en akıllı iş Allah'tan korkup sakınmaktır ve en büyük ahmaklık ise Allah'a karşı gelmektir.⁶⁶ İyilik yaparsam bana yardım ediniz; kötülük yaparsam beni doğrultunuz.⁶⁷ Doğruluk emanet; yalancılık ise hiyanettir.⁶⁸ Sizin aranızdaki güçsüz bir kimse onun başkasındaki hakkını alıp kendisine verinceye kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olan bir kimse ise ondan başkasının hakkını alıncaya kadar benim yanımda

⁵⁹ İbnü'l-Esir, a.g.e. II, 325; Sırma, İhsan Süreyya, *İslâmi Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, İstanbul 1989, 25

⁶⁰ Vakıdî, Ridde, 47; Belâzurî, *Ensâb*, I, 586; İbn Kuteybe, *İmame*, 31; Yakubî, II, 126; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,325

⁶¹ Vakıdî, a.g.e 47; Taberî, *Tarih*, IV, 60; Semhudi, III, 995 İbn Kuteybe, Hz. Fatıma'nın Resulullah'dan 57 gün sonra vefat ettiğini kaydeder; bkz. İbn Kuteybe, *İmame*, 31

⁶² Algül,Hüseyin-Çetin,*Osman'ıslâmTarihi,I-IV*,İstanbul

⁶³ Buharî, "Humus.", I, Fedailü Ashab'ın-Nebi," 12, "Meğazi" 14,38. "Nafakat", 3,"Feraiz,3 "İtisam", 5 ; Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el - Kuşeyri en- Nisaburi, *el-Camiu's-Sahih*, I-III İstanbul 1992, "Cihad", 49-52, 54-56, Semhudi, III, 995

⁶⁴ İbn Sa'd, III,182-183; İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Uyunu'l -Ahbar*, I-II, Beyrut 1985,254

⁶⁵ İbn Sa'd,III,183

⁶⁶ İbn Sa'd,III,183; İbn Kuteybe, Uyun, 254-255

⁶⁷ İbn Hişam, IV, 311; İbn Sa'd, III, 183; İbn Kuteybe, a.g.e.,255

⁶⁸ Vakıdî, Ridde,48; İbn Hişam, IV,311

güçsüzdür.⁶⁹ Sizden hiç biri cihadı terketmesin. Zira hangi toplum cihadı terkederse Allah o toplumu zelil eder.⁷⁰ Hangi toplum arasında fuhuş yayılırsa Allah onlara vereceği belayı genelleştirir.⁷¹ Allah ve O'nun Resulü'ne itaat ettiğim müddetçe siz de bana itaat ediniz. Şayet Allah'a ve Resulüne isyan edersem artık bana itaat yoktur. Haydi namaza kalkınız Allah'ın rahmeti üzerinize olsun..."⁷²

Hiz. Ebu Bekir'in bu hutbesi hilafeti süresince takip edeceği siyasetin bir bakıma özetiydi. Günümüzdeki anlamıyla bir hükümet programıydı.⁷³ Bu hutbe ile gücünü halktan aldığı ortaya koyan⁷⁴ Hiz. Ebu Bekir, müslümanların yönetimi denetleme hürriyetini garanti altına alıyordu. Bu arada müslümanlara hatalarını düzeltme de yetkisini vermiştir. Ayrıca İslâm'ın başarıya ulaşması için cihadın gerekli olduğunu vurgulamıştır.

Bu hutbeden sonra, her halife seçiminin ardından bir hutbe okumak gelenek haline gelmiştir.⁷⁵ Hiz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi ise büyük tarihî müessese olan "hilafeti" başlatmıştır.⁷⁶ Böylelikle müslümanlar Hiz. Peygamber'in yakın arkadaşı Hiz. Ebu Bekir'i devlet başkanı olarak seçmekte pek güçlük çekmediler.⁷⁷ Zor yolu ile değil hukukî bir yoldan onu iş başına getirdiler. Hiz. Peygamber'in kayınpederi olduğu halde bu akrabalığın yapılan seçimde etkisi olmamıştır.⁷⁸ Şu da var ki, Hiz. Ebu Bekir Hiz. Peygamber'in en güvendiği kimse olarak biliniyordu. Resulullah'ın onu Hacc emirliği, namaz kıldırmak ve seriyye emirliği görevleriyle görevlendirmesi Hiz. Ebu Bekir'in Hacc, namaz ve cihad ile ilgili hükümleri bildiğini gösteriyordu.⁷⁹ Emirliğe hırslı olmadığını tavır ve sözleriyle ortaya koyuyordu. Hiz. Ebu Bekir'in: "Allaha yemin ederim ki hiç bir zaman emir olmaya özenmedim. Gizli ya da açık Allah'tan

⁶⁹ Vakıdî, Ridde, 48; İbn Hişam, IV, 311; İbn sa'd, III, 183; İbn Kuteybe. a.g.e. 255; İbnü'l Esir, *Kâmil*, II, 332; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 305-306

⁷⁰ Vakıdî, a.g.e. 48; İbn Hişam, IV, 311

⁷¹ Vakıdî, Ridde, 48; İbn Hişam, IV, 311; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 332

⁷² Vakıdî, Ridde, 48; İbn Hişam, IV, 311; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 332; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 306

⁷³ Hudarî Bek. Muhammed, *Muhaderetu Tarihi'l-Umumi'l-İslâmiyye*. I-II, Mısır 1969, I.170-171; Yıldız, Hakkı Dursun v.d., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I-IX, İstanbul 1992, II.31

⁷⁴ İlgün, Kasım, *Halife Mansur ve Dönemi (136-158/754-775)*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul 1994, 130

⁷⁵ Hudarî Bek, I, 171

⁷⁶ Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1979, 57

⁷⁷ Cahen, Claude, *İslâmiyet Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar*, çev. Esat Nermi Erendor, İstanbul 1990, 23

⁷⁸ Cahen, 23

⁷⁹ İbn Hazm, IV, 213

istememedim.⁸⁰ İnsanlar ihtilafa düştüler. Onların helak olmalarından korktum. Beni teşvik ettiler. Ben de bir gerekçe bulamadım"⁸¹ sözleri bunun en iyi kanıtıdır.

Hz. Ebu Bekir'e biatın dikkatsizce edildiğini ve bir oldu bittiye geldiğini ileri sürenlere Hz. Ömer: "Allah'a yemin ederim ki yalan söylüyorlar. Resulullah onu dinin direği olan namazı kıldırmak üzere kendi yerine seçti. İnsanlar ondan başka kime bu kadar boyun eğebilirdi ki?..."⁸² şeklinde cevap vermişti. Bütün kışkırtma ve körüklemelere⁸³ rağmen Hz. Ali de soğukkanlı ve temkinli olmayı sürdürmüştür. Sıffin savaşı sırasında şöyle dediği rivayet olunmaktadır: "Resulullah Ebu Bekir'i insanlara namaz kıldırmak için öne sürdüğünde ben kaybolmuş değil orada hazır bulunuyordum. Hasta değil sağlıklı idim. Şayet Resulullah beni öne geçirmek isteseydi, geçirirdi. O halde Allah ve Resûlü'nün dinimiz için bize uygun gördükleri kişiye bizde dünyamız için razı olduk."⁸⁴

Yukarıda belirttiğimiz gibi Hz. Ali biatını biraz geciktirmişse de sert bir muhalefetten kaçınmıştır. Hz. Ebu Bekir'in arkasında namaz kılmaya devam etmiş bazı konularda ona yardımcı olmuştur.⁸⁵

Hal böyle olunca Medine'de müslümanların ittifakıyla oluşturulan çekidekten ayrılanlar, aslında İslâm'ın kendisinden cayıyorlardı; Hz. Muhammed'in ve ashabının bu kadar zamandan beri kavgasını verdikleri ilahi davaya ihanet ediyorlardı. Bu dava hala uğruna mücadele edilmesini bekliyordu ve herkesin sadık kalacağı tek bir başkan gerektiriyordu.⁸⁶ Bu yüzden olmalıdır ki sonradan ortaya çıkan birçok İslâmî mezhep, bir halifenin etrafında birleşme noktasında görüş birliği sağlamışlardır.⁸⁷

Şu da bir gerçektir ki, Halifenin otoritesi Hz. Muhammed'inkinden farklıydı. Halife sadece onun vekiliydi. Artık ne Peygamber ne de vahiy vardı. İslâm'ın yasası tümüyle verilmişti. Ondan sonra Halife'ye düşen görev bu yasayı uygulamak ve hep bu yasayı izleyerek devleti yönetmektir.⁸⁸ Bu yüzden olmalıdır ki Hz. Ebu Bekir bir

⁸⁰ İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 306

⁸¹ Vakıdî, *Meğazi*, II, 773

⁸² Belazurî, *Ensâb*, I, 581

⁸³ Hz. Ali ve Ebu Süfyan arasında geçen konuşma için bkz. İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 325-326

⁸⁴ İbn Cevzî, I, 133; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III, 221

⁸⁵ İbn Kesir, *Bidâye* VI, 306; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1180

⁸⁶ Hodgson, I, 139

⁸⁷ İbn Hazm, IV, 149

⁸⁸ Cahen, I, 23

hutbesinde, din konusunda yeni bir şey ortaya koymıyacağını sadece Hz. Peygamber'e uyacağını bildirmişti.⁸⁹ Öte yandan gerek müslümanlar gerekse de onların halifesi gerektiğinde yardımını isteyecekleri ve herhangi bir konuda daha iyi kararlar verebilecek daha yüksek bir otoriteden, Hz. Peygamber'in vefatı nedeniyle, yoksun kalmışlardı.⁹⁰

2.2. ÜSAME ORDUSUNUN GÖNDERİLMESİ

Hicretin 11.yılı Muharrem ayında Hz. Peygamber Şam bölgesine göndermek üzere azadlı kölesi Zeyd'in oğlu Üsame komutasında bir ordu hazırlamıştı. Üsame'ye Filistin bölgesinin el-Belka ve ed-Darum diye bilinen yerlerinin iç taraflarına kadar atlılarıyla birlikte girmesini emretmişti.⁹¹ Üsame askerleriyle birlikte yola çıkıp Curf denilen yerde konaklamıştı.⁹² Bu arada Resulullah'ın hastalığı şiddetlenmiş ve herkes işi ağırdan almaya başlamıştı.⁹³ Üsame'nin komutası altında Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer gibi ilk muhacirler de bulunmaktaydı.⁹⁴ Münafıklar Üsame'nin komutanlığı hakkında ileri-geri konuştuklarında Hz. Peygamber onun komutanlığa babası gibi layık biri olduğunu söylemişti.⁹⁵ Resulullah'ın Mute savaşında şehid olanların⁹⁶ intikamını almak üzere hazırladığı bu ordu onun rahatsızlığı ve vefatı dolayısıyla yola çıkamamıştı.⁹⁷

Hz. Ebu Bekir halife olduktan sonra ilk icraatı bu orduyu hazırlayıp göndermek için çaba sarfetmek oldu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan nifak ve dinden dönme hareketlerinden dolayı birçok Sahabî Hz.Ebu Bekir'e gelerek Üsame ordusunu göndermemeyi söyledilerse de⁹⁸ Hz. Ebu Bekir: "Allah'a yemin ederim ki köpekler ve kurtlar beni kapsa,⁹⁹ Medine'nin etrafında yırtıcı mahluklar dolaşsa, köpekler mü'minlerin annelerini ayaklarından sürükleye bile¹⁰⁰ Resulullah'ın

⁸⁹ İbn Sa'd, III, 183; Taberî, *Tarih*, IV, 43

⁹⁰ Cahen, I, 23

⁹¹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 317

⁹² İbn Kesir, *Bidâye* VI, 308

⁹³ İbnü'l-Esir, a.g.e. II, 318

⁹⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 317; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 308

⁹⁵ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 317

⁹⁶ Mute'de şehid olanlar arasında Üsame'nin babası Zeyd de vardı. Bkz. İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 308

⁹⁷ İbn Kesir, *Bidâye*, VI,308; Fayda. "*Ebu Bekir*", D.İ.A. X,103

⁹⁸ İbn Kesir,a.g.e, VI, 308

⁹⁹ Taberî, *Tarih*, IV,46

¹⁰⁰ İbn Kesir, a.g.e. VI, 308; Akkad, 174

vermiş olduğu bir kararı geri çeviremem¹⁰¹ hazırlamış olduğu bir orduyu geri gönderemem¹⁰² şeklinde onlara kesin bir cevap vererek bu konudaki kararlılığını ortaya koydu.

İslâm ordusu tekrar Curf denilen yeryerde toplanınca Üsame ordu içinde bulunan Hz. Ömer'i Hz. Ebu Bekir'e göndererek, orduyu Medine'ye geri getirmek istediğini, zira ordu içinde kendisini komutan tanımak istemeyenlerin bulunduğu haber verdi.¹⁰³ Hz. Ömer Hz. Ebu Bekir'e gidip : "Ensar Üsame'den daha yaşlı bir kişiyi komutan yapmanızı istiyor" dediğinde Hz. Ebu Bekir oturmakta olduğu yerden kalkıp Hz. Ömer'in sakalından tutarak : " Hey annesi acı haberini alısca! Ey Hattab'ın oğlu onu Resulullah komutan olarak tayin etmiştir. Şimdi sen kalkıp onu görevden almamı istiyorsun ha?¹⁰⁴ diyerek bir kez daha kararlılığını ve Hz. Peygambere olan bağlılığını ortaya koydu.

Üsame'nin gönderilmesinde ihtilaf ortaya çıkınca Hz. Ebu Bekir'in önünde tercih edebileceği üç şık vardı:

a) Medine'nin korunması amacıyla orduyu yerinde tutmak ve onu, dinden dönenlere karşı müddadele etmek için bekletmek;

b) Hücum ve yağma salan İranlıların durumunu takip ve hareketlerini kontrol için orduyu Irak'a göndermek,

c) Orduyu Hz. Peygamber'in emrettiği şekilde Şam Bölgesine göndermek. Fakat herşeye rağmen Hz. Ebu Bekir Resulullah'ın arzuladığı şeyi harfiyyen uygulamaktan vazgeçmedi.¹⁰⁵

Ordunun hareket edeceği ve Üsame'nin de komutan olarak kalacağı kesinlik kazanınca Hz. Ebu Bekir çıkıp Curf da konaklanan ordunun yanına vardı. Yola çıkılacağı zaman komutan Üsame atının üzerinde, halife Hz. Ebu Bekir onun yanında yaya olarak bir müddet birlikte yürüdüler. Üsame her ne kadar Hz. Ebu Bekir'e kendi atına binmesini yahut kendisine başka bir at hazırlanmasını rica ettiyse de O : "Allah yolunda ayağımın birazcık tozlanmasını istemiyor musunuz?"¹⁰⁶ diyerek nazik bir

¹⁰¹ Taberî, *Tarih*, IV, 46

¹⁰² İbn Arabî, 68

¹⁰³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 335, (T, II, 308) ; Sırma, *Örnek Halifeler*, 35-36

¹⁰⁴ Taberî, *Tarih*, VI, 46

¹⁰⁵ Akkad, 103

¹⁰⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 46

şekilde redetti. Bütün yetkiler onun elinde bulunduğu halde geri dönmeyi arzu edince Üsame'den, Hz. Ömer'in Medine'de kalması için bizzat izin istedi. Üsame de Hz. Ömer'in geri dönmesine izin verdi¹⁰⁷. Sonra onlara şu tavsiyede bulundu: "Hiyanet etmeyin, Aşırılık yapmayın. Ahdinizi bozmayın. Öldürülmüş olan insanların organlarını kesmeyin. Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarını kesip yakmayın. Meyve veren hiçbir ağacı kesmeyin. Koyun, sığır veya develeri yemek ihtiyacı dışında bir amaçla boğazlamayın. Yolda manastırlara kapanmış bazı kişilere rastlarsanız, onlara dokunmayın...."¹⁰⁸

Hz. Ebu Bekir'in bütün itirazlara rağmen o kritik dönemde Üsame ordusunu göndermesi çok isabetli ve yerinde bir karardı. Zira bu ordu hangi kabilenin yanından geçtiyse: "Bunlar çok güçlü olmasalardı bu orduyu gönderemezlerdi"¹⁰⁹ dedi. Böylece müslümanların gücünden korkmaya başladılar. Üsame ordusu kırk veya yetmiş gün süre zarfında görevini zaferle bitirip Medine'ye döndü. O sırada Medine, zekat verme istemeyen bazı kabileler tarafından saldırıya uğramış ve saldırı püskürtülmüştü. Dönen orduyla birlikte Medine müslümanları Ridde ehline karşı savaşıma devam ettiler¹¹⁰

Müslüman Arapların Şam bölgesine akın tarzında yaptıkları hayrete sayan savaş seferlerinin ilki olan bu sefer ve daha sonra İran ,Suriye ve Kuzey Afrika'ya yaptıkları fetih hareketleri sayesinde Sasani devleti devrildi ve Roma imparatorluğu pekçok güzel memleketlerden mahrum bırakıldı.¹¹¹

2.3.KUR'AN-I KERİM'İN TOPLANMASI

Hz. Ebu Bekir döneminin önemli olaylarından birisi de hiç kuşkusuz Kur'an'ın toplanmasıdır. Bu dönem için, toparlanma dönemidir¹¹² diyebiliriz. İslâm ümmetinin birliği sağlandıktan sonra Kur'an sayfalarının bir araya getirilmesi bunun en bariz örneğidir.

Hz. Peygamber döneminde Kur'an-ı Kerim gelişen olaylara uygun olarak zaman aralıklarıyla bölüm bölüm 23 yıl zarfında tamamlanmıştır.¹¹³ Resulullah vahiy

¹⁰⁷ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,335

¹⁰⁸ Taberî, a.g.e. IV,46

¹⁰⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,336; İbn Kesir, *Bidâye*, VI,308

¹¹⁰ İbn Kesir, *Bidaye*, VI,

¹¹¹ Arnold, T.W., *İntişar-ı İslâm Tarihi*, çev. Hasan Gündüzler, Ankara 1982, 60

¹¹² Nezh, 81

¹¹³ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulu*, Ankara 1983,62

katiplerine, inen her ayet-i kerimeyi, yassı ve ince taşlara, düzgün hurma dallarına ve kemik parçaları üzerine yazdırıyordu.¹¹⁴ Böylece daha o dönemde bizzat Hz. Peygamber tarafından ayetler surelerdeki yerlerine yerleştirilerek Kur'an'ın tamamı yazdırıldı.¹¹⁵ Ancak dağınık durumda idi.¹¹⁶ Tek bir mushafta toplanmamıştı.¹¹⁷ Buna imkan da yoktu. Zira Kur'an'ın bir cilt halinde toplanması için vahyin kesilmesi gerekirdi. Hz. Peygamber yaşadığı müddetçe vahiy kesilmeyeceğinden böyle bir teşebbüs doğru olmazdı.¹¹⁸ Bu yüzden Kur'an'ı Resulullah'dan rivayet edildiği şekliyle ilk olarak bir mushafta toplayan zat Hz. Ebu Bekir'dir.¹¹⁹ Her ne kadar İbn Nedim el-Fihrist adlı eserinde: "Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hz. Ali Kur'an'ı cem' edinceye kadar üç gün örtüsünü sırtından çıkarmamaya yemin etti ve evde oturup Kur'an'ı cem' etti. Bu kalbden ezber yoluyla cem' edilen ilk mushaftır..."¹²⁰ şeklinde bir rivayet kaydediyorsa da bu tür rivayetler özellikle hadis otoriteleri tarafından kabul edilmemiştir.¹²¹ İbn Hacer, bu tür rivayetler kabul edilse bile, Hz. Ali'nin Kur'an'ı cem' etmesinden maksat, Kur'an'ı bütün olarak ezberlemesidir¹²², der.

Hz. Ebu Bekir'in Kur'an'ı toplaması hicretin onbirinci yılı Yemame savaşından sonra olmuştur. Müslümanlarla Müseylimetü'l-Kezzab bağluları olan ridde ehli arasında cereyan eden bu savaşta Kur'an hafızı çok sayıda sahabe şehid düşmüştü. Bu durum Hz. Ömer'i endişeye düşürdü. Hz. Ebu Bekir'i bir mushaf halinde Kur'an'ı cem etmeye ikna etti.¹²³ Bu konuda Buhari, sahih'inde Zeyd b. Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Hz. Ebu Bekir Yemame muharebesinden sonra beni yanına çağırttı. Ömer b. Hattab da onun yanında bulunuyordu. Ebu Bekir bana, Ömer bana gelerek, Yemame gününde çok sayıda Kur'an hafızının şehid edildiğini, ve değişik yerlerde de Kur'an'ı hafızedenlerin şehid düşüp Kur'an'dan bir bölümün, kaybolmasından endişe duyduğunu, bunu engellemek için Kur'an'ın bir kitap halinde toplanmasını emretmemi uygun bulduğunu belirtti. Bu sözü üzerine Ömer'e : "Resulullah'ın yapmadığı bir işi

¹¹⁴ Suyutî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulumu'l-Kur'an*, I-II, thk, Mustafa Dib, Beyrut 1987, 185; Suphi Salih, *Mebahis fi Ulumu'l-Kur'an*, Beyrut, 1981, 69

¹¹⁵ Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, I-IV, thk: M. Ebulfazl İbrahim, Beyrut 1972, 234

¹¹⁶ Suyutî, *İtkan*, 185

¹¹⁷ Zerkeşi, 235

¹¹⁸ Rıza, Ömer, *İslâm Tarihi, Sadr-ı İslâm* (Hz. Ebu Bekir,), İstanbul 1928, VI, 118-119

¹¹⁹ Zerkeşi, 235, 235; Suyutî, *İtkan*, 185

¹²⁰ İbn Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebi Yakub İshak, *el-Fihrist*, Beyrut 1988, 30

¹²¹ Bkz. Suyutî, *İtkan*, 183; Cerrahoğlu, 69

¹²² Suyutî, *İtkan*, 183

¹²³ Yakubî, II, 135

bana nasıl teklif edersin? dedim. Ömer: Allah'a yemin ederim ki bu hayırlı bir iştir deyip teklifinde ısrar etti. Nihayet Allah Teala bu işe kalbimi ısındırdı. Ömer'in görüşünü uygun buldum. Hz. Ebu Bekir konuşmasına devam ederek Zeyd b. Sabit'e : Sen akıllı bir gençsin. Seni itham edecek bir durum da yoktur. Zira sen Resulullah'ın vahiy katipliğini yapıyordun. Araştır ve Kur'an'ı bir araya topla, dedi. Bunun üzerine Zeyd şöyle devam eder: Allah'a yemin ederim ki bir dağı taşımamı teklif etmiş olsalardı, bu bana Kur'an'ı cem'etme işinden daha ağır gelmezdi. Ebu Bekir ve Ömer'e, Resulullah 'ın yapmadığı bir işi nasıl yapıyorsunuz? dedim. Bunun üzerine Ebu Bekir, 'vallahi bu iş bir hayırdır,' diye cevap verdi. Allah Ebu Bekir ve Ömer'in kalblerini nasıl ferahlattı ise, benimkini de açtı ve onların görüşüne uydum. Bundan sonra Kur'an ayetlerini araştırmaya koyuldum. Ben Kur'an'ı yazılı bulunduğu hurma dallarından, beyaz ince taşlardan ve hafızların hıfzından istifade ederek bir araya topladım..."¹²⁴

Bu haberden anlaşıldığına göre, dağınık olan Kur'an metinlerinin, sayfalara yazılarak bir mushaf haline getirilmesi görevi Zeyd b. Sabit'e verilmişti. Zeyd'in burada iki görevi vardı: Biri, Hz.Peygamber huzurunda yazılan Kur'an ayetlerini tahkik edip bulmak, diğeri ise, bu ayetleri bir kitap halinde toplamak idi. Bu vazife Zeyd'e,O'nun hem hafız hem vahiy katibi hem de Hz.Peygamber'in son kıraatında hazır bulunmuş olmasından verilmişti.¹²⁵ Zeyd, gereken titizliği göstererek, iki şahid getirmediğçe kimseden hiçbir ayet kabul etmiyordu.¹²⁶

Böylece Zeyd b. Sabit başkanlığında bir kitap haline getirilen bu Mushaf hayatı boyunca Hz. Ebu Bekir'in yanında kaldı, sonra Hz. Ömer'e intikal etti. Hz.Ömer de vefat emeden kızı Hafsa'ya emanet etti.¹²⁷ Hz. Osman döneminde istinsah edilerek çoğaltılan bu mushaf, ilk nazil olduğu lisan ve ilk nazil olduğu şekilde nesilden nesile geçmiş, nihayet bezim elimize ulaşmıştır.

2.4. DEVLET YÖNETİMİ

Hz. Peygamber hayatta bulunduğu sürece, devlet başkanlığı, ve ordu komutanlığı gibi görevleri şahsında toplamıştı. Aynı zamanda yargının da başı idi.¹²⁸

¹²⁴ Buharî, "Fezailü'l-Kur'an", 3

¹²⁵ Cerrahoğlu, 70

¹²⁶ Suyutî, *İtkan*, 184

¹²⁷ Buharî, "Fezailü'l-Kur'an", 3

¹²⁸ Hamidulah, Muhammed, *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1981, 86

Müslümanlar karşılaştıkları problemlerin çözümü için ona başvuruyorlar gerekli cevap ve çözümü de ondan alıyorlardı. Resulullah'ın vefatı müslüman toplumun düşünce dünyasında büyük değişikliğe yol açmadı. Zira Peygamber'in izlediği yolu devam ettirecek, kutsal öğretiyi tebliğ edecek büyük şahsiyetler vardı. Bunların hemen hepsi Peygamber'in yanında yetişmiş, onun eğitiminden geçmiş seçkin insanlardı. Bu bakımdan Hz. Ebu Bekir'in hilafet dönemi (11-13/ 632-634) de Peygamber devrinin bir devamı sayılır.¹²⁹ Bu dönemde Hz. Ebu Bekir devlet yönetiminde yeni bir yapılanışa gitmedi ve yeni sayılabilecek prensipler de ortaya koymadı.¹³⁰ Ancak, henüz gelişme safhasında olan İslâm toplumunu koruyucu çok önemli tedbirler aldı ve cesaretle uyguladı. Bu durum, özellikle dinde dönme hareketleri gibi İslâm birliğini parçalayıcı olaylar karşısında kendini gösterdi.¹³¹

Hz. Ebu Bekir halife seçildiği ilk günlerde Medine'ye birkaç kilometre uzaklıkta bulunan Sunh denilen yerde hanımı Habibe bint Harice ile birlikte ikamet ederdi. Medine'ye yaya gidip gelirdi.. Yatsı namazını kıldırdıktan sonra Sunh'daki evine dönerdi. Namaza gitmediği zamanlar yerine Hz. Ömer namaz kıldırırdı.¹³²

Halife seçilişinin ertesi günü sabahında sırtına birkaç elbise alarak pazarda satmak üzere yola koyuldu. Yolda Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah ile karşılaştı. Onlar : "Ey Resulullah'ın halifesi nereye gidiyorsun?" diye sorduklarında Hz. Ebu Bekir, pazara gidip ailesini geçindirebilmek için alış verişte bulunacağını onlara anlattı. Bunun üzerine onlar Hz. Ebu Bekir'e, müslümanların yönetim işini üstlendiğinden pazar yerinde alım ve satım işleriyle uğraşmasının uygun olmayacağını belirterek ailesini geçindirebilmesi için kendisine bir maaş belirliyeceklerini söylediler. Daha sonra halifelik öncesi döneminde ailesine harcadığı nafaka esas alınarak geçimini sağlayacak kadar bir maaş kendisine bağladılar.¹³³ Vefat edeceği günlerde halifelik görevinden dolayı kazandığı malı tekrar hazineye devretti.¹³⁴ Hz. Ömer yargı işlerine, Ebu Ubeyde ise malî işlere bakmayı üstlenerek¹³⁵ Hz. Ebu Bekir'e yardımcı oldular. Bunun yanında Hz. Ebu Bekir'in meşhur fakih ve ilk müslümanlardan oluşan bir

¹²⁹ Bulaç, Ali, *İslâm Düşüncesinde Din-Felsefe/Vahiy-Akil ilişkisi*, İstanbul 1994, 77

¹³⁰ Buhl, "Ebu Bekir", İ.A.IV,13

¹³¹ Aydın, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, İstanbul 1991, 140

¹³² İbn Sa'd, III,186

¹³³ Bu konudaki farklı rivayetler için bkz. İbn Sa'd, III,184-185

¹³⁴ İbn Sa'd, III,192

¹³⁵ İbn Sa'd, III,185

danışma kurulu vardı. Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Ali b. Ebî Talib, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Zeyd b. Sabit bu kurulun içinde yer almakta idiler. Devletin önemli işleri bu seçkin heyete sunulurdu.¹³⁶ Heyet gerekli müzakerede bulunup görüş birliği sağladığı konuları belli bir karara bağladığında Hz. Ebu Bekir de onaylardı.¹³⁷ Üzerinde uzlaşma sağlanamayan konular da ise Hz. Ebu Bekir ictihatta bulunuyordu.¹³⁸

Bunun yanısıra yönetimle ilgili tüm işlerde Resulullah'ın çizmiş olduğu çerçevenin dışına çıkılmadı. Medine yine müslümanların başkenti olarak kaldı. Kardeşlik müessesesine devam edildi. Kitap ve sünnet, gerek müslümanların birbirleriyle olan ilişkilerini gerekse de kitap ehli ile müslümanlar arasındaki ilişkileri belirleme noktasında yegane mercii idi. Müslüman olan kabilelere ve şehirlere valiler, zekat memurları, kadılar ve öğretmenler gönderildi. İslâm'ı tebliğ etmek ve yaymak üzere gerekli yerlerin halkına ve yöneticilerine mübelliğler gönderilmesine devam edildi.¹³⁹

Hz. Ebu Bekir valilerine tam yetki verirdi. Onlarla devamlı diyalog halinde idi. Onları ilk olarak tayin ettiğinde gerekli tavsiyelerde bulunurdu. İnsanlara hizmet etmek, onların ırzlarını ve mallarını korumak için onları görevlendirdiğini, işlerinin sadece vergi toplamak olmadığını hatırlatırdı. İslâm'ı yaymak ve ona hizmet etmek, insanlara Kur'an öğretmek, zimmilerin haklarını korumak noktasında da onlara tavsiyelerde bulunurdu. Hacc mevsimi halife ile valilerin buluşması için iyi bir fırsattı. Vilayetinde tam bir yetkiye sahip olan vali aynı zamanda askeri, mali ve kazai işleri yürütürdü. Gerek gördüğünde askeri işleri yürütmek, harac toplamak ve namaz kıldırma için ayrı ayrı emirler seçerdi.¹⁴⁰ Hz. Ebu Bekir ise valilerini gizlice kontrol eder, halktan bir kimsenin şikayetinin olup olmadığını sorardı. Bir haksızlık görürse kendine özgü bir metod ile mazlumun hakkını alırdı.¹⁴¹ Zira onun yanında : "Haksızlık yapan güçlü de olsa hak ondan alınmaya kadar güçsüzdü."¹⁴² Hz. Ebu Bekir hicretin onikinci yılında hacc ibadetini yerine getirmek üzere Mekke'ye

¹³⁶ Bedri Muhammed Fehd, *"el-Hayatu's-Siyasiyye ve'l-İdariyye fi'l-Ahdi'r-Raşidi"*, Vekaiu Nedveti'n-Nuzumu'l-İslâmiyye, Ebuzabi II-13 Kasım 1984, I,140

¹³⁷ Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Kahire 1975,239

¹³⁸ İbn Sa'd, III,178

¹³⁹ Bedri, 92

¹⁴⁰ Bedri,149

¹⁴¹ Akkad,223

¹⁴² İbn Hişam,IV,311

gittiğinde ahalinin Mekke valisi Attab b. Esid'den memnun olup olmadıklarını bir şikayetlerinin bulunup bulunmadığını sormuştu. Ne var ki hiç bir şikayetçi çıkmadığı gibi hepsi de valilerinden övgü ile söz etmişlerdi.¹⁴³ O Komutanlar'ın herbirine daima şöyle talimat verirdi: "... Askerlerin yanına gittiğin zaman onlarla iyi sohbetin olsun. Onlarla hayırla başla ve onlara hayır vaad et. Onlara öğüt verdiğin zaman sözünü kısa kes, çünkü fazla sözün bir kısmı diğer bir kısmını unutturur. Kedinin islah et ki, başkaları da senin için iyi olsun. Namazları rükû ve sücudlarını tamamlayarak ve huşu ile vakitlerinde kıl. Düşmanın elçileri yanına gelecek olursa, onlara ikramda bulun ve onları karargahında kısa süre tut; taki hiçbir şey bilmeden senin askerlerinin yanından ayrılıp gitsinler. Onlara hiç birşey göstermemeye çalış; aksi takdirde senin zayıf taraflarını görür ve senin bildiklerini bilirler. Onları askerlerinin zenginleri arasında misafir et, yanında bulunanlardan kimsenin onlarla konuşmasına meydan verme. Onlarla konuşmayı sen üzerine al. Gizli olması gereken şeyleri dışarı vurma ki senin işlerin karışmasın. Fikir sorduğun zaman doğru konuş ki sana samimi olarak fikirlerini söylesinler. Geceleyin arkadaşlarıyla sohbet et. Sana çeşitli haberler gelecek, önündeki perdeler kalkacaktır. Gece nöbetçilerin çok olsun ve onları askerlerinin arasına dağıt. Onları gizlice nöbet yerlerinde ansızın sıkça kontrol et. Nöbet tuttuğu yerde gâflete düşmüş bulduğun kimseyi aşırıya kaçmamak şartıyla cezalandır. Geceleyin nöbetleri değiştir. İlk nöbetler sonraki nöbetlerden uzun olsun, çünkü gündüze yakın olduğu için ilk saatlerin nöbetleri daha kolaydır. Hak eden kimseyi cezalandırmaktan çekinme ve tereddüt de etme. Ceza vermek için aceleci de olma, gevşek de davranma. Askerlerinin ailesinden gafil olma, aksi takdirde askerlerin bozulur. Onların gizliliklerini de araştırma, aksi takdirde onları rezil edersin. İnsanların sırlarını açığa çıkarmaya çalışma ve açığa vurduklarıyla yetin. Boş işlerle uğraşanlarla oturup kalkma. Doğru ve vefakâr kimselerle oturup kalk, karşılaştığın zaman samimi ol. Korkma! çünkü sen korkarsan, başkaları da korkar. Ganimetten çalmaktan uzak dur. Çünkü bu fakirliğe yaklaştırır, zaferi uzaklaştırır. Kendilerini manastırlara hapsedmiş kimseler bulacaksınız. Onları hayatlarını adadıkları şeyle başbaşa bırakınız."¹⁴⁴ Bu talimatta geçen birçok husus günümüz ordu kotumanları ve emir sahipleri içinde önemliliğini korumaktadır.

¹⁴³ İbn Sa'd, III,187; İbn Cevzi, I, 134-135

¹⁴⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 404-405 (T.II,371)

Hız. Ebu Bekir halife seçilir seçilmez, önemli ve tehlikeli buhranlar karşısında kaldığı için ordusunun tanzimine önem verdi. Pek kısa bir zamanda hazırladığı kuvvetlerle irtica ve irtidat hareketlerini bertaraf etti. Daha sonra Irak ve Suriye'ye karşı asker sevk etti. Gerek ridde savaşları gerekse fetihler sırasında bütün ordu komutanlarına talimat verirdi. Onlara yazdığı mektuplarda hangi yolları takip edeceklerini gösterir, kumandanlarının durum ve hareketlerini yakından bilirdi.¹⁴⁵

Hız. Ebu Bekir dönemindeki ordunun genel komutanı olarak Halid b. Velid'i görmekteyiz. Hız. Peygamber'in kendisine "Allah'ın kılıcı" lakabını verdiği Halid b. Velid'i bütün itirazlara rağmen Hız.Ebu Bekir azletmedi.¹⁴⁶ Öte yandan Üsâme b. Zeyd, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Muhacir b. Ebî Umeyye, Yezid b. Ebî Süfyan, Muaviye b. Ebî Süfyan, Şurahbil b. Hasene, İkrime b. Ebî Cehil, Halid b. Said b. As, Huzeyfe b. Mihsan, Arfece b. Hersume, Tureyfe b. Haciz, Süveyd b. Mukarrin ve Ala b. el-Hadramî gibi seçkin insanların o dönemde ordu komutanlığı görevinde buldukları bilinmektedir.¹⁴⁷

Hız. Ebu Bekir yalancı peygamberlerle mücadele ettiğinden daha doğuşunun ilk basamaklarında olan İslâm ekonomi sistemini geliştirmeye zaman ayıramamıştı. İslâm'ın ekonomik sistemini ortaya çıkarmak Hız. Ömer'e nasip olmuştur.¹⁴⁸ Hız. Ebu Bekir halifelige getirilince Ebu Ubeyde b. Cerrah kendisine: "Mali işleri bana bırak" demişti. Hız. Ömer ise yargı işlerine bakmayı üstlenmişti.¹⁴⁹ Bu durum onlara mali işlerde ve yargıda bağımsız olma özelliğini kazandırmamıştı.¹⁵⁰ Zira Resulullah'ın döneminde olduğu gibi gerek mali işler gerekse de yargı için bağımsız bir kurumlaşma ortaya çıkmamıştı. Ancak Hız. Ebu Bekir bir binayı Maliye Hazinesi olmak üzere tahsis etmişti. Ne varki toplanan gelir müslümanlar arasında paylaştırıldığından bu bina genellikle kapalı kalırdı. Hız. Ebu Bekir 'e hazinenin korunması için bir muhafız tayin etmesi söylendiği zaman bir kilidin ona kafi geleceğini belirtmişti. Hız. Ebu Bekir 'in vefatından sonra Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Abdurrahman b. Avf Sunh'daki hazineyi açıp baktıklarında içinde yalnız bir dirhem bulmuşlardı.¹⁵¹ Bundan Hız. Ebu

¹⁴⁵ Şibli Numani, *Asr-ı Saadet*, IV, 158

¹⁴⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 97-99; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 348-359

¹⁴⁷ Bkz. Taberî, *Tarih*, IV, 43-245

¹⁴⁸ Rana, İrfan Mahmud, *Hız. Ömer Döneminde Ekonomik Yapı*, çev. Ahmet Kot, İstanbul 1985, 15

¹⁴⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 420

¹⁵⁰ el-Kattan, Menna' Halil "*en-Nizamu'l-Kazai fi'l-Ahdi'n-Nebevi ve Ahdi'l-Hilafeti'r-Raşıde*", Vekaiu Nedveti'n-Nuzûmi'l-İslâmiyye, Ebuzabi II-13 Kasım 1984, I, 366

¹⁵¹ İbn Sa'd, III, 213; Şibli Numani, *Asr-ı Saadet*, IV, 158

Bekir'in devlet gelirlerini hazinede bekletmeden müslümanlara dağıttığı anlaşılmaktadır.

Halifeliği döneminde "âta" uygulamasına başlayan¹⁵²Hz. Ebu Bekir Beytülmal'den müslümanlara dağıttığı hisselerde eşitlik ilkesine bağlı kalmıştır.¹⁵³ Zira ona göre müslümanlar babalarına varis olmuş kardeşler düzeyindeydiler. Onların payları nasıl eşitse, müslümanların da Beytülmal'den alacakları hisselerin eşit olması kaçınılmazdı. Onların fazilet ve takva bakımından birbirlerinden üstün olmaları bu durumu etkilemez.¹⁵⁴ Çünkü ona göre,"fazilet ve takvanın sevabını vermek Allah'a aittir. Dağıtılan mal ise geçim problemidir; bu konuda eşitlik farklılıktan daha hayırlıdır."¹⁵⁵

Hz. Ebu Bekir 'e, Resulullah'ın Bahreyn'e emir ve amil olarak tayin etmiş olduğu Ala b. el-Hadrami tarafından vergi hasılası olarak bir miktar mal gönderildi. Hz. Ebu Bekir , Resulullah'ın kendilerine mal vaad etmiş olduklarının paylarını verdikten sonra geriye kalan malı, büyük-küçük, hür-köle, kadın-erkek arasında hiçbir fark gözetmeksizin bütün müslümanlar arasında eşit bir şekilde bölüştürdü.¹⁵⁶ Böylece bu konuda eşitlik ilkesine bağlı kaldığını fiilen ortaya koydu.

Hz. Ebu Bekir memurlarını en seçkin zevat arasından seçmeye önem verirdi.Daha önce belirttiğimiz gibi Hz. Ömer kadılık yapar, Hz. Ubeyde b. Cerrah hazineye bakardı.¹⁵⁷ Osman b. Affan, Zeyd b. Sabit ona katiplik yapardı. ¹⁵⁸ Ayrıca Ali b. Ebî Talib,¹⁵⁹ Abdullah b. Erkam ve Hanzala b. Rebî de ona katiplik yaptıkları rivayet olunmaktadır.¹⁶⁰Valileri ise şu kişilerdi: Mekke Valisi Attab b. Esid,¹⁶¹Taif Valisi Osman b. Ebî'l Asî, Bahreyn Valisi Ala b. el-Hadrami, San'a Valisi Muhacir b. Ebî Umeyye, Hadramevt Valisi Ziyad b. Lebîd, Havlan Valisi Ya'la b. Ümeyye, Zebîd ve Rima' Valisi Ebu Musa el-Eşari, Cened Valisi Muaz b. Cebel idi...¹⁶² Müezzini

¹⁵² Duri, 100

¹⁵³ Ebu Yusuf, Yakub İbrahim, *Kitabu'l-Harac*, çev. Ali Özek, İstanbul 1970,81; Yakubî,II,136

¹⁵⁴ Ebu Ubeyd, el-Kasım b. Sellam, *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemaladdin Saylık, İstanbul 1981, 295

¹⁵⁵ Ebu Yusuf, 81; Duri,100

¹⁵⁶ Ebu Yusuf, 81

¹⁵⁷ İbn Sa'd, III,184; İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,420

¹⁵⁸ İbn Abdirabbih, IV,163; İbnü'l-Esir,*Kâmil*,II,420; Şibli Numanî, *Asr-ı Saadet*, IV,159

¹⁵⁹ İbnü'l-Esir,a.g.e,II,420

¹⁶⁰ İbn Abdirabbih,IV,163

¹⁶¹ Hz. Ebu Bekir ile aynı günde vefat etmişti. Bkz. Nevevî, I, 318

¹⁶² Taberî, *Tarih*, IV, 246; İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,421

Sa'du'l-Karez kapıcısı ise kölesi Reşid idi.¹⁶³ Memurlarını görevlendirip bir yere gönderdiği zaman onlara, görevlerini yerine getirmede rehber edinecekleri ilkeleri, son derece belâğatlı ve tesirli bir şekilde anlatır ve memurların bu kurallara riayet etmelerine önem verirdi.¹⁶⁴ Akrabalarından hiç kimseyi vali olarak tayin etmediği¹⁶⁵ gibi halifelîği müddetince kabilesinden ve akrabasından kimseye hiçbir görev vermedi.¹⁶⁶

2.5.ŞAHSİYETİ VE İLMİ

Hz. Ebu Bekir Resulullah'a en yakın Sahabî idi. Zira Hz. Peygamber'in: "Şayet ben (insanlardan) bir dost edinecek olsaydım Ebu Bekir'i dost edinirdim. Fakat o kardeşim ve arkadaşımıdır"¹⁶⁷ sözü, onunla Hz. Ebu Bekir arasında gerçekleşen dostluğun derecesini göstermeye kafidir. Mekke ve Medine döneminde Resulullah hergün Ebu Bekir'i ziyaret eder, aile ve iş meselelerini konuşurlardı.¹⁶⁸ Hz. Peygamber bütün işlerinde Hz. Ebu Bekir 'e danıştığı için kendisine "Peygamber'in veziri" de denilmiştir¹⁶⁹

Cahiliyye döneminde Hz. Ebu Bekir kavmi arasında sevilip sayılan bir kişi idi. Bilgili, deneyimli ve hoş sohbet olduğundan dalayı birçok kişi gelip ona danıştırdı. Dürüstlüğü ve güzel ahlakıyla tanınan sayılı ticaret adamlarından biriydi.¹⁷⁰ Cahiliyye devrinde puta tapmamış, içki içmemiş ve her türlü haysiyet kırıcı davranışlardan uzak durmuştu¹⁷¹. Başta Kureyş olmak üzere Arap kabilelerinin tarihini çok iyi bilirdi.¹⁷² Ensâb ilmine sahip sayılı bilginlerden idi¹⁷³ Kureyş ve Arap kabilelerinin nesepleri hakkında iyi bir bilgiye sahip olan Cübeyr b. Mut'im bu bilgisini Ebu Bekir'den aldığı söylerdi.¹⁷⁴ Resulullah Hassan b. Sabit'i Ensâb ilmini, Arap günlerini (eyyamu'l-Arap) ve onlarla ilgili bilgileri edinmek üzere Hz. Ebu Bekir'e gönderirdi.

¹⁶³ İbn Abdırabbih, IV, 255

¹⁶⁴ Şibli Numani, *Asr-ı Saadet*, IV, 159

¹⁶⁵ İbn Hazm, IV, 217

¹⁶⁶ Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Hilafet ve Saltanat*, çev. Ali Genceli, İstanbul 1966, 127

¹⁶⁷ Buhârî, "*Fezailu Ashab'un-Nebi*", 5

¹⁶⁸ M. Lings, 296-297

¹⁶⁹ Kettani, I, 95-98

¹⁷⁰ İbn İshak, 179; İbn Hişam, I, 266-267; İbn Abdilberr, II, 342

¹⁷¹ İbn Cevzi, I, 126; Suyutî, *Tarih*, 31; Şarkavi, 53

¹⁷² İbn Hişam, I, 266-267

¹⁷³ İbn İshak, 179

¹⁷⁴ Süheylî, I, 126

Hassan da bu bilgiler doğrultusunda hicvedilecek kişileri hicvederdi.¹⁷⁵ Yine Hz. Peygamber kendi nesebini öğrenmesi için de Hassan b. Sabit'i Hz. Ebu Bekir'e göndermişti.¹⁷⁶ Sözün özü, Resulullah gerek Kureyş gerekse Arap kabilelerinin soyu ile ilgili konularda Ebu Bekir'e danışılmasını söylerdi.¹⁷⁷ Hz. Peygamber de İslâm dinini tebliğ etmek için kabilelere ve panayırlara gittiğinde Hz. Ebu Bekir 'i yanına alırdı.¹⁷⁸ Ebu Bekir kabileler hakkında bilgiye sahip olduğu için Resulullah ile onlar arasında iletişim sağlardı.¹⁷⁹ Hz. Ali'nin rivayet etmiş olduğu şu olay bize Hz. Ebu Bekir'in tarihin önemli bir branşı olan Ensâb ilmini ne derece bildiğini gösterir: "Hz. Peygamber kabilelere kendisini tanıtmak üzere gittiğinde bir defasında ben de onunla beraberdim. Arap kabilelerinden birine vardık. Ebu Bekir onlara selam vererek kimlerden olduklarını sordu."Rabia" kabilesinden olduklarını söylediler."Hangi Rabia'dan, reislerden mi tabilerden mi" dedi. "En büyük kolunuz" dediler. "Hangi büyük kol" dedi. "Zühl-ü Ekber'den" dediler."Hakkında, Avf vadisinde hür yoktur, denilen Avf b. Muallim sizden midir?" dedi. "Hayır" dediler. "Komşusunun şeref ve namusunu koruyan Cessas b. Mürre sizden midir?" dedi. "Hayır" dediler. "Kinde Meliklerinin dayıları sizden midir?" dedi. "Hayır" dediler. "Lahm meliklerinin hısımları sizden midir?" dedi. "Hayır" dediler. Ebu Bekir onlara: "Siz Zühl-ü Ekber'den değilsiniz, Zühl-ü aşğardansınız" dedi. Onlarda kabul etmek zorunda kaldılar.¹⁸⁰

Hz. Ebu Bekir Resulullah'ın söz ve hareketlerini ey iyi ve en süratli şekilde anlama kabiliyetine sahipti.¹⁸¹ Bu yüzdendir ki : "Bugün size dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçip beğendim"¹⁸² Ayet-i Kerimesi nazil olduğunda ve Hz. Peygamber: "Allah bir kulunu dünya ile kendi katındakinden birisini seçmek konusunda serbest bıraktı. Bu kul Allah'ın katında olanı tercih etti" ¹⁸³ söylediğinde Hz. Ebu Bekir hemen ağlamaya başlamıştı. Zira Ayet-i Kerime'de geçen "dinin tamamlanması" ile Resulullah'ın görevinin sona erdiğini; "bir

¹⁷⁵ İsfhani, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin, *Kitabu'l-Eğani*, I-XXIV, Beyrut t.y. IV, 138-139

¹⁷⁶ Sem'anî, Ebu Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temimi, *el-Ensâb*, 11k. Abdurrahman Yahya, Beyrut 1980, I, 41

¹⁷⁷ Kettani, II,302

¹⁷⁸ Sem'ani, 63

¹⁷⁹ Önkal, 13-14

¹⁸⁰ İbn Abdirabbih, III,326; Ayrıca bu konuda değişik rivayetler için bkz. Sem'anî, I, 63; Halebi;II,3

¹⁸¹ Fayda, "Ebu Bekir", D.İ.A,X, 105

¹⁸² Kur'an, Maide (5),3

¹⁸³ İbn Hişam, IV,299; İbn Sa'd, II,227

kulun Allah'ın katındakini tercih ettiği" sözü ile de Hz.Peygamber'in kendisinin vefatına işaret ettiğini hemencecik anlamıştı.¹⁸⁴

Kur'an'ın tamamını ezbere bilen¹⁸⁵ Hz. Ebu Bekir onu çok duygulu bir şekilde okurdu.¹⁸⁶ Hz. Peygamber'in imamlık yapacak kimselerin Kur'an'ı en iyi bilen ve en güzel okuyanlardan seçilmesini tavsiye ettiğine göre ve yerine namaz kıldırmakla sadece onu görevlendirdiğine göre Hz. Ebu Bekir 'in Kur'an'ı en iyi bilen biri olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁷

Hz. Ebu Bekir Resulullah'dan 142 hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerin altısı hem Buhari hem Müslim'de, ayrıca on biri sadece Buhari'de, biri de sadece Müslim'de yer almaktadır.¹⁸⁸ Bu kadar az hadis rivayet etmesinin nedeni onun hadis tedvininden önce vefat etmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁸⁹ Suyuti'nin *Tarihu'l-Hulefa* adlı eserinde, Hz. Ebu Bekir'in rivayet etmiş olduğu hadislerden yüz dört tanesi yer almaktadır.¹⁹⁰ Bunun yanı sıra Ahmed b. Ali el-Mervezî'de onun rivayet ettiği 142 hadisi "Müsnedü Ebî Bekri's-Sıddîk" adıyla bir araya getirmiştir.¹⁹¹

Mekke döneminde meydana gelen şu olay onun Kur'an'ı Kerim'e olan sağlam inancını ortaya koymaktadır. 611 yılında başlayıp 619 yılına kadar devam eden Bizans ve Sasanî devletleri arasındaki savaşlarda Sasanîler üstünlük sağlayarak Suriye ve Filistin'i işgal etmişlerdi. Bizans'ın yenilgiye uğraması üzerine Mekke'li müşrikler ateşperest İranlıların tarafını tutmuşlar, onlar Kitap ehli olan Bizans'a üstün geldikleri gibi kendilerinin de müslümanlara galip geleceklerini söylemeye başlamışlardı. Bunun üzerine Rum süresi nazil olmuş ve Rumların bu mağlubiyetten sonra üç ile dokuz yıl içinde üstün gelecekleri haber verilmişti.¹⁹² Kur'an'ın gelecek ile ilgili haberine inanan Hz. Ebu Bekir , Bizans'ın Sasanîler'e on yıl içerisinde galip geleceğine dair Ubey b. Halef ile 100 deve karşılığında iddiaya girmişti. Kur'an-ı Kerim'in bu mucizesi Aralık 627 tarihinde meydana gelen Ninova savaşında gerçekleşti. Rumlar Hudeybiye

¹⁸⁴ İbn Hişam, IV, 299

¹⁸⁵ Nevevî, II, 191; Suyutî, *Tarih*, 44

¹⁸⁶ İbn İshak, 219

¹⁸⁷ Nevevî, II, 191; Suyutî, a.g.e, 63

¹⁸⁸ Nevevî, II, 182

¹⁸⁹ Suyutî, a.g.e, 86

¹⁹⁰ Bkz. Suyutî, *Tarih*, 86, v.d

¹⁹¹ Ahmed b. Ali el-Mervezî, *Müsnedü Ebî Bekri's-Sıddik*, nşr: Şuayb el-Arnâvut, Dimaşk 1970, trc. Ahmed Davudoğlu, İstanbul 1981

¹⁹² Kur'an, Rum (30), 1-42

antlaşmasının yapıldığı gün Sasanileri Filistin ve Suriye'den çıkardılar.Hz. Ebu Bekir de o sırada hayatta olmayan Ubey b. Halefin mirasçılarından aldığı 100 deveyi Resulullah'ın emri üzerine fakirlere dağıttı.¹⁹³

Hiz. Ebu Bekir'in fedakarlığı ve cömertliği konusunda kaynaklarımızda çok sayıda örnekler yer almaktadır.¹⁹⁴ Müslüman olduğunda 40.000 dirhem servete sahip¹⁹⁵ olan Ebu Bekir bu servetini Allah yolunda harcamış, işkence gören birçok müslüman köleyi satın alarak azad etmiştir.¹⁹⁶ Hiz.Peygamber ile birlikte Medine'ye hicret ettiğinde bu servetinden sadece beş bin¹⁹⁷ veya altı bin¹⁹⁸ dirhemi kalmıştı. Zira hepsini İslâmi tebliğ yolunda harcamıştı.¹⁹⁹ İslâm Ansiklopedisinde "Ebu Bekir" maddesini yazan F.Buhl, Hiz. Ebu Bekir'in hicret sırasındaki serveti hakkında:"Medine'ye giderken 40.000 dirhem kadar takdir edilen servetinden ancak 5.000 dirhemini yanına alarak üst tarafını bırakıvermişti"²⁰⁰ diyerek İslâm Tarihi kaynaklarında yer alan bilgilere ters bir kanaat serdetmiştir.²⁰¹

Hiz. Ebu Bekir halifelik döneminde cariye edinmedi ve malını arttırmadı.²⁰² Vefat edeceği günlerde hilafeti müddetince Beytülmal'den aldığı tüm malları geri ödedi.²⁰³ Ebu Zer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah hariç hiç bir sahabînin bu derece zahid olmadığını İbn Hazm rivayet etmektedir. Ebu Ubeyd ile Ebu Zer ise Hiz. Peygamber'in kendilerini bıraktığı şekilde yollarına devam etmişlerdi.²⁰⁴

Hiz. Ebu Bekir , halasının oğlu Mıstah b. Üsase'ye yetim olduğundan yardım ederdi. Hiz. Ebu Bekir'in kızı ve Resulullah'ın hanımı Hiz. Aişe iftira (ifk) olayına onun da adı karışmıştı.²⁰⁵ Hiz. Aişe'nin masumiyetini ortaya koyan ayet-i kerimeler²⁰⁶indirildiğinde Hiz. Ebu Bekir Mıstah'a bakmıyacağına O'na yardımda

¹⁹³ Taberî, *Camii'l-Beyan fi Te'vilil'-Kur'ân*, I-XI, Beyrut 1992, X, 164; Kadı Abdulcebbar, I,59-61; Fayda, "Ebu Bekir" D.İ.A. X, 105

¹⁹⁴ Bkz. İbn İshak, 171; İbn Sa'd, III, 172; İbn Hazm, IV,216; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III, 218

¹⁹⁵ İbn Sa'd, III, 172

¹⁹⁶ İbn İshak, 171; İbn Hişam, I,340-341

¹⁹⁷ İbn Sa'd, III,172

¹⁹⁸ İbn Hazm, IV, 216

¹⁹⁹ İbn Sa'd,III,172; İbn Hazm IV,216

²⁰⁰ F.Buhl, "Ebu Bekir",İ.A.IV, 12

²⁰¹ Krş. İbn Sa'd, III,172; İbn Hazm IV,216; Suyutî, *Tarih*, 39

²⁰² İbn Hazm, IV,216

²⁰³ İbn Sa'd, III,192; İbn Hazm, IV,216

²⁰⁴ İbn Hazm,IV,216

²⁰⁵ İbn Hişam, III,315

²⁰⁶ Kur'an, Nur(24), 3-21

bulunmayacağına dair yemin etti. Bu olay üzerine şu Ayet-i Kerime'nin nazil olduğu rivayet edilmektedir²⁰⁷: "Sizden, faziletli ve varlıklı olanlar, yakınlarla, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte eksilme yapmasınlar, affetsinler ve hoşgörsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah bağışlayandır, esirgeyendir".²⁰⁸ Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: "Hiç kuşkusuz Allah'ın beni bağışlamasını istiyorum." diyerek Mistah'ı affetti, gereken ilgi ve yardımı esirgemedi.²⁰⁹

Zaman zaman malının tamamını da ortaya koymaktan çekinmemiştir. "Sadakaları açıkta verirseniz, o ne iyi"²¹⁰ ayeti nazil olduğunda ve Hz. Peygamber Tebuk savaşı için yardım kampanyası başlattığında Hz. Ebu Bekir malının tamamını Hz. Peygamber'e getirmişti. Resulullah ona çoluk çocuğuna ne bıraktığını sorduğunda, onlara Allah Teala'yı ve onun Resulünü bıraktığını söylemişti.²¹¹

Hz. Ebu Bekir gerek halifelikten önce gerekse halifelikten sonra olsun mütevazı bir hayat yaşamıştır. Halife seçilmeden önce Medine yakınlarında Sunh denilen yerde oturan Hz. Ebu Bekir bir yardım ve iyilik olsun diye aciz kimselerin koyunlarını sağmayı adet edinmişti. Halife seçildikten sonra bir cariye: "Bugünden sonra bize artık sütlü devenin sütü sağılmaz" dediğini işitti. Derhal: "hayatım hakkı için onları size sağacağım . Halifelik(makamın)ın ahlakımı değiştirmeyeceğini ümid ediyorum" dedi ve onlar için hayvanlarını sağmaya devam etti. Bazan cariyeye: "Sütü sana koyultmaç mı yoksa kaymak mı yapmamı istersin" diye sorardı. Cariyede bazan koyultmaç bazan da kaymak yapmasını söyledirdi. Hz. Ebu Bekir Cariye ne derse onu yapardı. Altı ay böyle devam ettikten sonra Medine'ye yerleşti.²¹² Kimseye karşı büyüklük taslamaz ve şahsi işlerini başkasına yaptırmaktan hoşlanmazdı. Halife olduğu halde, kırbaç bazan yere düştüğünde devesini çöktürür kırbaçını bizzat kendisi alırdı. Ona: "Emr ederseniz biz veririz" denildiğinde: "Dostum, bana insanlardan birşey istememi emretti" derdi.²¹³ Haram lokma yemekten son derece sakınırdı. Kölesinin kendisine yedirdiği şüpheli bir lokmadan dolayı zorla kendisini kusturmuştu. Bu lokma

²⁰⁷ İbn Hişam, III,316-317; Razi, Fahreddin, *et-Tefsiru'l Kebir*, I-XXXII, Beyrut t.y., 186-192; Kutup Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, I-VIII, Beyrut 1971, VI, 83-84

²⁰⁸ Kur'an, Nur (24), 22

²⁰⁹ İbn Hişam, III,317; Kutup, 84

²¹⁰ Kur'an, Bakara (2),271

²¹¹ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III,218

²¹² İbn Sa'd, III,186; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III,219; Akkad,222

²¹³ İbn Cevzi, I,132

sayesinde bedeninde bitecek olan herhangi bir şey nedeniyle, ateşi hak edeceğinden korktuğu için öyle yaptığını söyledi.²¹⁴

Yönetici olmayı hiç istemeyen Ebu Bekir arkadaşlarına da iki kişiye bile emir olmamalarını tavsiye ederdi. Arkadaşı Rafi b. Ebî Rafi'ye de Allah'a şirk koşmamayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi, Ramazan orucunu tutmayı, hacc ve Umre yapmayı ve müslümanlardan iki kişiye bile emir olmamayı tavsiye etmişti. Halife seçilir seçilmez Rafi ona gelerek kendilerine, iki kişiye bile emir olmamayı tavsiye ettiği halde kendisinin bütün ümmetin başkanlığını üstlenmesinin nedenini sordu. Hz. Ebu Bekir ise insanların ihtilaf edip helak olmalarından endişelendiğinden ve birçok kişinin onu bu işe teşvik ettiğinden bu görevi kabul ettiğini açıklamıştı.²¹⁵ Gerçekten de Müseylime öldürüldüğünde, Tuleyha yenilgiye uğratıldığında, dinde dönenlerin isyanları bastırıldığında, İslâm Arap yarımadasına egemen kılındığında ve İslâm Ordusu Irak'a gönderilip müslümanlar zafer kazandıklarında Hz. Ebu Bekir müslümanlara hitap ederek, rahat edemeyeceği bir yükün altına girmiş bulunduğunu belirtip müslümanların da Allah'ın yardımıyla düşmanlarına karşı üstün geldiklerini gerekçe göstererek müslümanlardan kendisini görevden almalarını istedi İnsanlar arasında dolaşp bu teklifini üç defa tekrarladığı halde başta Hz. Ali olmak üzere kimse onun görevinden alınmasını istemedi.²¹⁶ Zira o, süratlı ve yerinde karar veriş yeteneği sayesinde mücadele durumunda olan İslâm toplumuna çok fayda sağlamıştı.²¹⁷

Hz. Ebu Bekir az konuşur, kumandanlarına da az konuşmayı tavsiye ederdi.²¹⁸ Bununla birlikte Hz. Ebu Bekir çok etkili ve güzel konuşmalar yapar; fesahat ve belâğat açısından olduğu kadar içerik bakımından da zengin hutbeler okurdu.

Hz. Ebu Bekir halifelik döneminde yapmış olduğu bazı davranışlarından pişmanlık duyduğu; gerçekleştirilemediği bazı durumlar için ise hayıflandığı gelen rivayetler arasındadır. Hz. Ebu Bekir'in itiraf ettiği bu hususlardan birkaç tanesini²¹⁹ şu şekilde sıralayabiliriz:

²¹⁴ İbn Cevzi, I, 131

²¹⁵ Vakıdî, *Meğazi*, II, 772-773

²¹⁶ Kadı Abdulcabbar, I, 273

²¹⁷ B. Lewis, 42

²¹⁸ İbn Abdirabbih, I, 129

²¹⁹ Bu konudaki değişik rivayetler için bkz. İbn Kuteybe, *İmame*, 36; Yakubî, II, 137; Mesudî, II, 308-309; İbn Abdirabbih, IV, 268-269

a) Eş'as b. Kays bana getirildiği gün onun boynunu vurmak istedim. Zira o bende, herhangi bir kötülük görürse ona koşan ve yardım eden bir kimse intibamı uyandırmıştı.²²⁰

b) Fūcae bana getirildiğinde onu yakmadan öldürmeyi istedim.²²¹ Keşke onu ateşe atmadan ya öldürseydim yada salıverseydim.²²²

c) Halid b. Velid'i Şam'a gönderdiğimde, Ömer b. Hattab'ı da Irak'a göndermeyi istedim. Böylece ben Allah yolunda sağ ve sol kollarımı açmış olacaktım.²²³

d) Keşke emir olmasaydım.²²⁴ Ömer ya da Ebu Ubeyde'den biri halife olsaydı da ben de vezir olsaydım.²²⁵

e) Keşke Fatıma'nın evine girmeseydim²²⁶ de onu rahatsız etmeseydim.

İslâm tarihi kaynaklarında²²⁷ Hz. Ebu Bekir, orta boylu, zayıf yapılı, seyrek sakallı, gür saçlı, açık alınlı, çekik gözlü, keskin bakışlı, sarıya çalan beyazlıkta güzel ve ince yüzlü, saçına kına ve boya süren biri olarak tasvir edilir.

2.6. HZ. EBU BEKİR'İN VEFATI

Hz. Ebu Bekir h. 13 yılı Cemâziyelaahir ayının başında hastalanmaya başladı.²²⁸ Hastalığı hakkında İbn Abdilberr, O'nun soğuk bir günde yıkanıp dışarı çıktığından dolayı sıtmaya yakalandığını ve vefat ettiğini rivayet etmektedir.²²⁹

Yine rivayet edildiğine göre, Hz. Ebu Bekir ile Arap doktoru²³⁰ Haris b. Kelede'ye bir yemek ikram edilir. Yemek yediklerinde doktor olan Haris, Hz. Ebu Bekir'e : "Biz bir yıl sonra etkisini gösterecek zehirli bir yemek yedik. İkimiz de bir yıl

²²⁰ Belazurî, *Fütüh*, 144 (T. 151)

²²¹ Belazurî, a.g.e. 144

²²² İbn Kuteybe, *İmame*, 36; Yakubî, II, 137; İbn Abdirabbih, IV, 268

²²³ Belazurî, a.g.e. 144 (T.151)

²²⁴ Yakubî, II, 137; Mesudî, II, 308; İbn Abdirabbih, IV, 268-269

²²⁵ Yakubî, II, 137

²²⁶ Yakubî, II, 137; Mesudî, II, 309; İbn Abdirabbih, IV, 269

²²⁷ İbn Sa'd ,III, 188-191; İbn Cevzi, I, 123; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III, 223

²²⁸ İbn Sa'd, III, 202

²²⁹ İbn Abdilberr, III. 977

²³⁰ İbn Abdirabbih. VI. 276

sonra öleceğiz" der. Bir yıl geçtikten sonra ikisi de aynı günde vefat ederler.²³¹ Hz. Peygamber'e Hayberde zehirli yemek verdikleri gibi bu yemeği de Yahudilerin onlara yedirdikleri rivayet edilmektedir.²³²

Abdullah b. Ömer ise onun Resulullah'ın vefatından sonra gittikçe zayıfladığını ve vefat ettiğini söyler.²³³

Hasta olduğu sıralarda onu ziyaret eden bazı kişiler: "Doktor çağıralım mı?" dediklerinde Hz. Ebu Bekir: "Doktor beni gördü" dedi. Hastalığı hakkında kendisine ne söylediğini sorduklarında Hz. Ebu Bekir Tabib'in: "Ben dilediğimi yaparım"²³⁴ dediğini onlara söyledi. Çevresindekiler de onun maksadını anladılar ve seslerini çıkarmadılar.²³⁵

Vefat edeceği hastalığa yakalandığında Hz. Ömer'i müslümanlara namaz kıldırarak görevlendirdi.²³⁶ Bu arada Sahabîlerin ileri gelenleri ile kendinden sonra Hz. Ömer'in halifeligi konusunda istişare etti. Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affan, Said b. Zeyd ve Useyd b. Hudayr gibi kişiler Hz. Ebu Bekir'in danışıp Hz. Ömer'in tezkiyesini aldığı kişilerdi.²³⁷ Ancak bazılarının Ömer'in hayırlı bir insan fakat, sert ve heybetli biri olduğunu, toplumda ise dul, güçsüz ve ihtiyaç sahiplerinin bulunduğu belirterek kendileri için daha yumuşak birini tayin etmesini, teklifinde bulduklarında Hz. Ebu Bekir, Allah Teala'yı şahid göstererek, Ömer'in müslümanlar arasında en güçlü en dirençli ve en yararlı biri olduğundan onu tayin ettiğini bu amaçtan başka herhangi bir gayesinin bulunmadığını, ayrıca Ömer'in kendisinin çocuğu veya yakın akrabası da olmadığını söylereyerek²³⁸ onları ikna etti. Başka birine ise, Ömer'i kendilerine emir olarak tayin ettiğini şayet adil davranır, Allah'tan korkup sakınırsa ondan umduğu şeyin gerçekleşeceği, şayet değişip ve bozulursa niyetinin hayırdan başka birşey olmadığını, Allah'tan başka kimsenin de gaybı bilmediğini söylemişti.²³⁹

²³¹ İbn Sa'd, III, 198; İbn Abdirabbih, IV, 263

²³² İbn Abdirabbih, IV, 263

²³³ İbn Cevzî, I, 137

²³⁴ Bkz. Kur'an , Bürûc (85), 16

²³⁵ İbn Sa'd, III,198;Nevevî,II,190; İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,419

²³⁶ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*,III,224

²³⁷ İbn Sa'd,III,199-200

²³⁸ Kadı Abdulcebbar, I, 230

²³⁹ İbn Abdirabbih,IV,268

Sonra Hz. Ebu Bekir, halifeliği süresince kendisine sekreterlik görevini yapan Hz. Osman'ı çağırarak O'na vasiyetini yazdırdı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla Ebu Kuhafe'nin oğlu Ebu Bekir'in dünya hayatının son deminde ahiret hayatının başında, kafirin inandığı, günahlının tevbeyle geldiği, yalancının doğruyu söylediği bir dönemde yazdırdığı ahid ve vasiyetidir. Ömer b. Hattab'ı kendi yerime halife tayin ediyorum. Onu dinleyiniz ve ona itaat ediniz"²⁴⁰.

Hz. Ebu Bekir bu ahidnameyi mühürledikten sonra daha hayattayken müslümanların hepsi gönül hoşnutluğuyla gelip Hz. Ömer'e biat ettiler.²⁴¹ Daha sonra Hz. Ömer'i yanına çağırarak gerekli tavsiyelerde bulundu.

Resulullah'ın yanında defnedilmesini²⁴² kendisini eşi Esmâ bint Umeys ile Oğlu Abdurrahman'ın yıkamasını, cenazesinin eski elbisesiyle kefenlenmesini vasiyet etti.²⁴³ Yeni elbiselerle kefenlenmesini teklif edenlere ise: "Hayatta olanlar yeni elbiseye ölüden daha çok muhtaçtır. Zira ölünün kefeni irin ve pis akıntılar içindir." diye cevap verdi.²⁴⁴

Hz. Ebu Bekir hicretin 13.yılı 22 Cemâziyelaahir (22 Ağustos 634) Salı akşamı altmış üç yaşında vefat etti.²⁴⁵ Hanımı Esmâ bint Umeys yıkadı, Hz. Ömer ise cenaze namazını kıldırdı.²⁴⁶ Hz Ömer, Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah ve oğlu Abdurrahman tarafından geceleyin kabre konuldu. ²⁴⁷

Halifelik süresi iki yıl üç ay on gündür. İki yıl dört ay olduğu da söylenmiştir.²⁴⁸

²⁴⁰ İbn Sa'd, III,200; İbn Abdirabbih, IV,268

²⁴¹ İbn Sa'd,III,200

²⁴² İbn Abdirabbih,IV,264

²⁴³ İbn Sa'd,III,203

²⁴⁴ İbn Sa'd,III, 202-207

²⁴⁵ İbn Sa'd,III,202; Mesudî, II,304; İbn'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III,224

²⁴⁶ İbn Sa'd,III,203; İbn Abdilberr, III,977; İbn Hallikan, III,65

²⁴⁷ İbni Abdilberr, III,977

²⁴⁸ İbn Sa'd III,202

III. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDE YAPILAN RİDDE SAVAŞLARI VE FETİHLER

Ridde veya onun bir türevi olan irtidat kelimesi sözlükte, bir şeyden dönmek, vazgeçmek, yüz çevirmek, reddetmek ve takip edilen yoldan geri dönmek¹ gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, iman edildikten sonra İslâm'dan dönmeye verilen isimdir.² Mürted ise dinden, özellikle İslâm dininden dönen³ kişidir.

Kur'an-ı Kerim'de: "Sizden herkim dininden döner ve kafir olarak ölür ise, işte onların dünya ve ahirette amelleri geçersizdir ve kendileri de cehennem ehlidir. Onlar cehennemin ebedi sakinleridir."⁴ buyurulmuştur.

Hz.Ebu Bekir döneminde ortaya çıkan irtidat hareketi İslâm'ın inanç sistemini ve Hz. Peygamber'in risalet mesajını hedef alan bir "karşı devrim"⁵ idi. İslam tarihi anti devrimci (irtidat) girişimlerin fiilen nasıl ezildiğini, saldırganların nasıl çökertildiğini ve İslâm'ı tehdit eden her türlü tehlikelere karşı yeterli kurum, mekanizma ve sistemlerin nasıl oluşturulduğunu, kuşku götürmez bir kesinlikte bildirmektedir.⁶

Resûlullah vefat ettiğinde Araplar ya genel olarak yada her bir kabileden kısmen olmak üzere irtidat ettiler. Nifak ortaya çıkmış, Yahudiler ile Hıristiyanlar başkaldırmışlardı. Müslümanlar Peygamberilerini yitirdikleri, az oldukları ve düşmanlarının çokluğundan dolayı geceyin sağanak bir yağmura tutulmuş koyunların durumuna düşmüşlerdi.⁷ Hz. Aişe bu durumu şöyle tasvir etmektedir: "Resûlullah vefat ettiğinde, babamın karşılaştığı zorluklar, sağlam dağlara yüklenseydi onları param parça ederdi. Allah'a yemin ederim ki, babam insanların ihtilafa düştükleri her konuyu, İslâm'daki değer ve ilgisine göre en süratli bir biçimde çözdü."⁸

Hz.Ebu Bekir'in halifeliği döneminde Arap yarımadasındaki kabilelerin birçoğu namaz , hacc ve Kur'an okuma gibi ibadetlere devam etmek istedikleri halde, otorite boşluğundan istifade ederek, zekât vermek istemediklerinde, sahabilerden bir kısmı

¹ Rağib el-İsfahani, *Müfredatu Elfazı'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davudî, Beyrut 1992,349

² İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem , *Lisanu'l Arab,I-XVIII*, Beyrut 1993, V, 184-185

³ Heffening, "Mürted", İ.A. VIII, 812

⁴ Kur'an, Bakara(2). 217; Ayrıca irtidat kavramı için bkz. Maide(5), 21, 54; Muhammed(47). 25

⁵ Ebu Halil, Şevkî. *Hurubu'r-Ridde min Kiyadeti'n-Nebi ila İmreti Ebi Bekr*, Dimaşk 1984,7

⁶ İmadüddin Halil, 16

⁷ İbn Hişam, VI, 316; İbn Kesir,*Bidâye*,VI, 308

⁸ Belâzurî, *Futûh*, 132(T. 138); Diyarbekrî, II, 201

H.z.Ebu Bekir'e gelerek: "Ey Resûlullah'ın halifesi! insanlara yakınlık göster, onlara yumuşak davran. Hz. Peygamber: "İnsanlar "Allah'tan başka ilah yoktur" deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. "La İlahe İllallah" diyen kişi, Allah'ın hakkının dışında, canını ve malını benden korumuştur" söylediği halde onlara karşı nasıl savaşırısın? dediler. Hz.Ebu Bekir ise onlara şöyle cevap verdi:"Allah'a yemin ederim ki, namaz ile zekâtın arasında ayırım yapana karşı kesinlikle savaş açarım.⁹ Çünkü zekât malın hakkıdır. Resûlullah'a verdikleri zekât hayvanının başına bağlanan ipi (ikal)¹⁰ bana vermekten çekinirlerse yine de onlarla savaşırım."¹¹ Bunun üzerine sahabiler: "Bu Allah'ın Ebu Bekir'in kalbini açmasından başka bir şey değildir"¹² diyerek onu desteklediler. Gerçekten de Hz.Ebu Bekir, ridde hareketine katılanların kayıtsız şartsız teslimi yada son ferde kadar imha konusunda yumuşama nedir bilmez bir tutum sergilemiştir.¹³ İbn Kesir Hz.Ebu Bekir'e kararlılık telkin eden iki ayet-i kerime zikreder.¹⁴ Bunlardan birinin meali şöyledir: "Allah sizden inanıp iyi işler yapanlara vadetmiştir: Hiç şüphesiz onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa onları da yeryüzünde hükümran kılacak"¹⁵ Hz.Ebu Bekir bu ayete dayanarak Allah'ın mü'minleri hükümran kılacağına inanmış ve onlarla savaşma kararlılığını göstermiştir. Diğer ayet-i kerimenin meali ise şöyledir: "Ey iman edenler, sizden kim dininden döner(irtidat eder)se , Allah yakında öyle bir topluluk getirecek ki, (O) onları sever onlar da O'nu severler."¹⁶ Hasan ve Katadeye göre bu topluluktan kastolunan Hz.Ebu Bekir ve arkadaşlarıdır.¹⁷

Abdullah b. Mesud ise bu konuda der ki, Hz. Peygamber'den sonra öyle bir konuma geldik ki, şayet Allah bize Ebu Bekir'i ihsan etmemiş olsaydı neredeyse helak olup gidecektik. Biz bir deve yavrusu için savaşlamıyacağı üzerine görüş birliğine

⁹ İbn Arabî, 69; Akkad, 193

¹⁰ İkal; Zekat için alınan devenin bağlandığı iptir. Zekatlık hayvan bu iple alınır. Zekat memuru devenin kendisini alırsa "ikalen aldı" değerini alırsa "nakden aldı" denilir. Hz.Ebu Bekir busözleriyle alınacak zekattan hayvanın yularının değerinden bile vaz geçmeyeceğini kastedtiği anlaşılır. Bkz. Hasan İbrahim, Hasan, *Tarihu'l-İslâm es-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimaî*, Kahire 1964, II, 22 (Türkçe terc. *Siyasî-Dini-Sosyal-Kültürel İslâm Tarihi* çev. İsmail Yiğit v.d. İstanbul 1987, I, 35)

¹¹ İbn Kesir,*Bidâye*,VI, 315

¹² Vakıdî, *Ridde*, 52

¹³ Hitti, I, 213

¹⁴ İbn Kesir,*Bidâye*,VI, 36

¹⁵ Kur'an, Nur(24), 55

¹⁶ Kur'an, Maide (5), 54

¹⁷ İbn Kesir,*Bidâye*,VI, 316

varmıştık. Allah Ebu Bekir'e savaşmak azmini varmışdı. Allah'a yemin ederim ki, O irtidat edenlerden ya onları küçük düşüren planını ya da sürgünleriyle sonuçlanacak savaştan başkasını kabul etmiyordu. Onlardan öldürenlerin cehennemde, bizden öldürülenlerin Cennette olduklarını kabul edecekler. Bizden ölenlerin diyetini ödeyecekler. Buna karşılık bizler onlardan aldığımızı ganimet olarak almış olacağız. Ayrıca onlar bizden almış olduklarını bize geri vereceklerdi. Sürgün savaşı ise, onların ülkelerinden çıkarılmaları demektir.¹⁸ Hz.Ebu Bekir'in halifeliği döneminde ortaya çıkan irtidat hareketlerinin tümünde bu plan uygulanmıştır.

İrtidat hareketi, kuzeyde Şam yakınlarından güneyde bulunan Hadramevt, Mehre ve Yemen'e kadar; doğuda Bahreyn ve Uman'a; batıda Kızıldeniz'in kıyılarına kadar ve Arap yarımadasının göbeğinde yaşayan Ğatafan, Abs ve Zebyan kabileleri ile Necid'de bulunan kabileler ve Hicaz'daki Hevazin ve Benû Süleym kabilelerinin Medine'ye karşı toplu bir eylemi idi.¹⁹

İrtidat eden üç fırka Hz. Peygamber döneminde: a) Benî Müdlic kabilesi Esvedü'l-Ansî liderliğinde, b) Beni Hanife kabilesi Müseylime liderliğinde, c) Benî Esed kabilesi ise Tuleyha b. Huveylid liderliğinde isyan etmeye başladılar.²⁰

Yedi fırka ise Hz.Ebu Bekir döneminde irtidat ettiler: Fezare kabilesi Uyejne b. Hısn'ın, Ğatafan ve Benî Amr, Kurre b. Seleme el-Kuşeyrî'nin, Benî Süleym, Fücae b. Abdıyalil'in, Benî Temim'den bir grup Secah adında bir kadının, Kindelilerden bir grup Eş'as b. Kays'ın, Bahreyn'deki Benî Bekr b. Vail'den bir grup Hakem b. Zeyd'in²¹ ve Beni Yerbu' kabilesi Malik b. Nüveyre'nin liderliğinde isyan ettiler.²² Mekke ve Medine dışında Cuma kılınacak bir yer hemen hemen kalmamıştı.²³ Kureyş ve Tai'f'deki Sakif kabilesi ise İslâm'ı terk etmedi.²⁴ Mekkeliler dahi İslâm'dan dönmeye niyetlenmişlerdi. Öyle ki Hz. Peygamber'in tayin ettiği Mekke valisi Attab b. Esid halktan korktuğu için gizlenmişti. Şayet Süheyl b. Amr kalkıp da Resûlullah'ın vefatını

¹⁸ Belâzurî, *Futûh*, 131; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 342

¹⁹ Ebu Halil, 7-8

²⁰ Zamaşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki Ğavami-dî't-Tenzil*, I-IV, thk: Mustafa Hüseyin Ahmed, Beyrut 1987, I, 644-645; Rıza, Reşid, *Tefsiru'l- Menar*, I-XII, Beyrut, t.y. VI, 437-438

²¹ Vakıdî, *Ridde*, 49; İbn Asem Ebu Muhammed b. Ahmed, *el-Futûh*, I-VIII, Beyrut 1986, I, 15

²² Zameşerî, I, 646; Reşid Rıza, VI, 438; Bu firkalar ile ilgili geniş açıklama, ilgili bölümlerde anlatılacaktır.

²³ Taberî, *Tarih*, VI, 61; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 342

²⁴ İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 308

bildirdikten sonra. "Bu olay sadece İslâm'ın gücünü arttırır, kimin dinden döndüğünü görürsek boynunu vururuz" demeseydi, onlar da durumlarından tereddüde düşeceklerdi.²⁵ Sakifliler de irtidat etmek istediler. Fakat Resûlullah'ın valisi Osman b. Ebi'l-As kalkıp onlara: "Ey Sakifoğulları! siz en son müslüman olanlardansınız, dinden ilk dönenlerden olmayın"²⁶ demiş ve onlara engel olmuştu.

İrtidat edenlerin bir kısmı yalancı peygamberlerin etrafında toplandılar, diğer bir kısmı ise sadece zekât vermekten çekindiler.²⁷ Hz.Ebu Bekir zekât vermeyenleri de mürted olarak değerlendirdi.²⁸ Yakubi irtidat eden kabilelerin başlarına taç giydiklerini rivayet etmektedir.²⁹

3.1. RİDDE SAVAŞLARININ NEDENLERİ

3.1.1. DİNÎ ANLAYIŞ

İslâm dini ortaya çıktığı gündenberi her türlü husumetle karşılaşmış. İslâm'ın yayılışını durdurmak için her çeşit komplolar düzenlenmişti. İlk önce müslümanlara işkence uygulanarak inançlarından vazgeçirilmeleri tasarlanmış daha sonra ise onlara karşı kılıçlar çekilmişti. Ne var ki bütün maddî vasıtalar İslâm'ın gücü karşısında körelmişti. Hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethedilmesiyle müslümanlar en büyük düşmanlarını dize getirmişler ve elde ettikleri kesin zafer sayesinde Arap yarımadasındaki kabilelerin büyük çoğunluğu İslâm dinine benimsemeye başlamışlardı. İslâmiyete karşı denenmemiş bir tuzak kalmıştı, o da sahte peygamberlikti.³⁰ "Yani dine karşı din " silahını kullanmaktı. Hz. Peygamber'in asıl faaliyetinin ötesinde kalan kabilelerde, ihtimaldir ki onun örneğinden ilham olarak, Allah'ın birliğini esas alan birden fazla yalancı peygamber ortaya çıktı.³¹ Yalancı peygamberler İslâm'a yeni boyun eğmiş bulunan kabileleri kendi nüfuzları etrafında toplamak ve onları dinden uzaklaştırmak amacıyla din kisvesi altında gizli bir siyaset takip ettiler.³² Boyun

²⁵ İbn Hişam, IV, 306; Diyarbekri, II, 201-202 ; Hasan İbrahim, I, 346; Sakar, Nadiye Hüsni , *et-Taif fî Asr'ı'l-Cahili ve Saur'ı'l-İslâm*, Cidde 1981, 115

²⁶ Diyarbekri, II, 202; Sakar, 115

²⁷ Vakıdî, *Ridde*, 48

²⁸ Tantavi, 14

²⁹ Yakubi, II, 128

³⁰ Mahmud Hakkı, 130

³¹ Hodgson, I, 138

³² Şibli Numanî, *Asr-ı Saadet*, IV, 54

eğişlerinin üzerinden henüz pek az bir zaman geçen bu oymakların dini anlayışları pek sağlam değildi. Dine bağlılıkları ise yüzeyseldi.³³ Hz. Peygamber'e ettikleri biat ise sadece onun safında olmak içindi. Hz. Peygamber vefat ettiğinde yeniden eski özgürlüklerine dönecekleri görüşü onlarda ağır basıyordu.³⁴ Bunlar Medine'ye sadece elçiler gönderip zekâtlarını vereceklerini bildirmişlerdi. Hz. Peygamber'in tayin ettiği memurları, kabul etmişlerdi.³⁵ Görünürde İslâm'a boyun eğen bu kişilerin gönüllerinde iman henüz filizlenmemişti.³⁶ Hz. Peygamberin sohbetinde yeterince bulunamamış; nefislerini terbiye edecek, ahlâk ve huylarını yüceltecek³⁷ ve köklü bir inanca sahip olacak kadar onunla beraber olma imkânı bulamamış olmaları irtidat etmelerinin en önemli nedeni olarak gösterilir. İslâm inancını özümsemediklerini şu olay çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır: Tuleyha ve etrafındakiler bozguna uğratıldıktan sonra Uyeyne b. Hısn esir edilerek Medine'ye getirilir. Medine'li çocuklar: " Ey Allah'ın düşmanı iman ettikten sonra kâfir mi oldun?" diyorlar. O ise : "Allah'a yemin ederim ki bir an olsun bile iman etmedim" diye cevap verir.³⁸ Halbuki biz Uyeyne b. Hısn'ın Benî Temim elçileri ile birlikte Hz. Peygamber'e geldiğini³⁹ biliyoruz. Şu da bir gerçektir ki, Medine ve Hicaz'a yakın oturan Arap kabileleri ile merkezden uzak kabileler arasında İslâmî anlayış bakımından bir farklılık vardı. Merkezden uzak kabilelerin Hz. Peygamber'den de uzak olmaları ve İslâm'a girişlerinin üzerinde yeterli bir süre geçmemesi nedeniyle İslâm'ın hedeflerini, meramını, düşüncelerini ve öğretilerini özümsemeleri çok zordu. Zira asırlardan beri alışageldikleri inançları, ahlakları, gelenek ve görenekleri bulunmakta idi.⁴⁰ Bu yüzden İslâm'ın ruhuna nüfuz edememiş ve cahiliyye dönemi adetlerinden tamamen vaz geçememişlerdi.⁴¹ Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte içlerinden bir çoğu, ortaya çıkan sahte peygamberlerin etrafında toplandılar.

Bu sahte peygamberlerin etrafında toplanan Arapların bir kısmı onların gerçekten peygamber olduklarına inanmıyordu. Ancak onlar sayesinde Kureyş'in

³³ Cahen, 23

³⁴ Cahen, 23

³⁵ Bedrî, 682

³⁶ Bkz. Kur'an, Hucûrât (49), 14

³⁷ Fayda, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul 1992, 247

³⁸ Vakıdî, *Ridde*, 95; Taberî, *Tarih*, IV, 79-80

³⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 287

⁴⁰ Bedrî, 103

⁴¹ Ahmed Emin, 81; Algül-Çetin, II, 218

liderliğinden ve kendilerine yüklenen mükellefiyetlerden kurtulmak için dinden dönme ve yalancı kpeygamberlerin yanında yer almanın, kendileri için uygun bir yol olduğunu düşünmüşlerdi⁴² Bedevî Araplardan olan bu insanlar, kanun ve nizam tanımayan, kendilerine hükmedenlere karşı kin duyan, alıştıkları şeylere düşkün, hayatını çadırında geçirmeyi arzu eden, sosyal olarak pek eğitim görmeyen zümrelerdi. İslâm onlara belirli görevler yükledi; ancak bunların bir kısmı, onların yetişme tarzlarına ve alışkanlıklarına uygun değildi.⁴³ Allah Teala onların bu kaba tabiatını Kur'an-ı Kerim'de bir çok ayet-i kerime'de kınamıştır: "Bedevîler küfür ve nifak bakımından daha şiddetlidir. Allah'ın Resulüne indirdiği sınırları bilmemeye de onlar daha yatkın ve elverişlidir..."⁴⁴

Şu da bir gerçektir ki o dönemde cahiliyye ile tamamen irtibatını kesen, İslâm'ı gereği gibi yaşayan sahabiler olduğu gibi; Velid b. Ukbe gibi İslâm'dan çok cahiliyyeye yakın bir hayat sürdüren insanlar da bulunmakta idi.⁴⁵ Durî, o dönem insanlarını İslâmî akım ve kabilevî akım diye ikiye ayırdıktan sonra irtidat hareketini, bu iki akım arasında çıkan çatışmanın ilk belirtisi⁴⁶ olarak değerlendirir.

Yine dini yanlış anlayan bazı kesimler ise İslâm'ı kendileri ile Hz. Peygamber arasında gerçekleştirilen bir akit olarak kabul etmişlerdi. Resûlullah'ın vefatıyla birlikte bu akitin de sona erdiğini ileri sürerek irtidat ettiler. Bu kesim, Resûlullah'dan başka kimseye zekât verilemeyeceği görüşünü savunur.⁴⁷

Görüldüğü gibi ridde olayları dini görünümlü de olsa sonuçta siyasî içerikli hareketlerdir. Sahte peygamberlerin ve yandaşlarının ileri sürdükleri ise putpesertliğe dönmekten ziyade İslâm'ın belli ilkelerine siyasî anlamda başkaldırmadan ibarettir.⁴⁸

3.1.2. SİYASÎ VE EKONOMİK NEDENLER

Hiç kimsenin gözetim ve denetimi altında olmadan, devlete ve sisteme bağlı kalmadan çölde serbest bir hayat süren bedevî Arapların bir otoriteye boyun eğmeleri,

⁴² Hasan İbrahim, I.348 (T.II,19)

⁴³ Fayda, *Halid b. Velid*, 246-247

⁴⁴ Kur'an, Tevbe (9), 97; Ayrıca bu konu için bkz. Tevbe(9), 98-99; Hucurât (49), 14-16

⁴⁵ Ahmed Emin, 81

⁴⁶ Durî, 82

⁴⁷ İbn Kesir, *Bidâye*, VI,315; Bedrî,106

⁴⁸ Aydın, 140; Vagleri, I,72

işlerini birilerine teslim edip ona itaat etmeleri çok zor bir olaydı.⁴⁹ Bireycilik bedevî insanın en bariz vasfıdır. Bedevî'nin devletleşme tarzında sosyal bir varlık düzeyine yükselmesi çok güçtür.⁵⁰

Sasanî imparatorluğunun yıkılmaya yüz tutması ve Mekke'nin fethiyle gittikçe artan müslümanların manevî nüfuzu sonucu bazı kesimler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Medine'nin siyasi otoritesini kabul etmenin bir zaruret olduğunu hissetmiştir.⁵¹

Hz. Peygamber'e siyasi bağlılıklarını bildiren bu kabileler, geleneklerine uygun olarak bağlılıklarını Resûlullah'ın vefatıyla sona eren kişisel bir antlaşma saydılar. Hz. Ebu Bekir'e boyun eğmek istemediler.⁵² Bir şair durumlarını şu şekilde açıklıyor: Resûlullah aramızda iken ona itaat ettik. Ebu Bekir'e ne oluyor O'na kim itaat edecek? O ölürse Bekir mi bizi miras alacak. Vallahi işte bu katlanılamıyacak bir şeydir.⁵³

Birçok kabile de zekâtı, halifenin kendilerinden zorla aldığı boyun eğme vergisi olarak kabul ederdi.⁵⁴ Bir kabilenin diğer bir kabileye egemen oluşu olarak değerlendirirdi. Sahte peygamberlerin cahiliyye bilincini körüklemeye başlamaları ile bu kabileler zekâtı Hz. Ebu Bekir'e vermekten vazgeçtiler. Zira onlar zekâtı ammenin yararına harcanan bir mal olarak görmezlerdi.⁵⁵ Bu kabileler zekât ödemedi İslâm'a bağlı kalmaya hazırdılar. Amr b. As, Benû Amir'den Kurra b. Hübeyre'ye uğradı. Kurra: "Ey Amr bu vergiler (itava)⁵⁶ den dolayı bedevî Araplar sizden hoşnut değiller. Eğer onları bundan muaf tutarsanız sizi dinler ve itaat ederler, şayet diretirseniz, asla çevrenizde toplanmazlar."⁵⁷ Kurra, bu düşüncesiyle zekâtı boyun eğme vergisi olarak görüyordu. Aynı zamanda Arapların irtidadını hafife alıyordu. Bunu farkedenden Amr b. As: "Ey Kurra! Yoksa sen kâfir mi oldun? Allah'a yemin ederim ki seni anneninin odasında atlara çığnetirim."⁵⁸ dedi. Hz. Ebu Bekir ise zekât ödememeyi ümmetten

⁴⁹ İbn Ebi Hakime, Hişam, "Hurubu'r-Ridde fi Sadr'ül-İslâm", el-Arab, S.8, Yıl:4, Riyad 1970,681

⁵⁰ Sakar, 116

⁵¹ Fayda, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982,73

⁵² Durî, 83

⁵³ Vakidî, *Ridde*, 171-172

⁵⁴ Ahmed Emin, 80; Durî, 83

⁵⁵ Ahmed Emin, 80

⁵⁶ İtava boyun eğme vergisi demektir. Bkz. Durî, 83-84

⁵⁷ İbn'l-Esir, *Kâmil*, II, 352 ; Hasan İbrahim, I,350

⁵⁸ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 352-353

ayrılma ve Medine'ye isyan saydığında, bu kabilevî dürtülerin çok iyi farkındaydı.⁵⁹ Siyasi ve ekonomik görevlerini ihmal edenlere savaş açtı. Zira ona göre, İslâm'ın siyasi-ekonomik bünyesinin bir parçası olmak imandandır. Kendilerini İslâm bünyesinin bir parçası durumuna getirmeyenlere de mürted muamelesi yaptı.⁶⁰ İrtidat edenleri ölümle cezalandırmasına gelince, bu onların İslâm'a dönmelerini istemekten ziyade o günkü devlet siyasetinin gerektirdiği bir durumdu. zira İslâm devletinin en çok korktuğu şey bunların devlet aheyhine büyük bir güç oluşturmaları ve böylece devletin durumun tehdit eden yaygın bir tehlike durumuna gelmeleri idi.⁶¹ Ne var ki iletişim zorluğu onları tek lider etrafında toplamaya ve onların birleşip yek vücut olmalarına engel oldu.⁶² Müslümanlara göre din ile siyasetin hemen hemen birbirinden ayrılmadığı da bir gerçektir.⁶³

Yine irtidat hareketlerini Hicaz'ın ve devlet merkezi olan Medine'nin siyasi ve ekonomik nüfuzunu kırmak⁶⁴, Hz. Peygamber'in 23 yılda sarfetmiş olduğu çaba ve gayreti boşa çıkartma girişimi olarak değerlendirmek de mümkündür. Zira bu hareketlerle Arap yarımadası tekrar eski geri kalmış cahiliye düzenine döndürmek, onun asabiyetine, kanlı savaşlarına dinî teröre, medeniyet açısından geri kalmışlığa⁶⁵ götürülmek isteniliyordu. Ayrıca Hz. Peygamber'in özellikle son zamanlarında bütün yarımada aşağı yukarı Hicaz'ın sözü geçiyordu. Hicaz'ın bir kabileyi desteklemesi, onun emniyete kavuşmasına yetiyordu. Çevredeki tüm müslümanlar, zekât memurlarına düzenli bir biçimde vergilerini ödüyorlardı. İrtidat hareketleriyle Hicaz'ın bu anlamdaki nüfuzunun kırılması planlanmış olabilir.⁶⁶

Birtakım insanlar da zekâtın farziyetine inanıyorlar, fakat zekâtın Resûlullah'dan başkasına verilmesine taraftar değillerdi. Bunlar kendi görüşlerine delil olarak Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetler zikrederek onları kendi arzu ve heveslerine göre yorumluyorlardı.⁶⁷ Onların istidlal ettikleri ayetlerden biri şu idi: "Onların mallarından bir mitar sadaka (zekât) al ki onunla onları temizleyesin ve tezkiye edesin.

⁵⁹ Duri, 84

⁶⁰ Farukî, İsmail Reza, *Bilginin İslâmileştirilmesi*, çev. Fehmi Kuru, İstanbul 1985,77

⁶¹ Hasan İbrahim, I,352

⁶² Sakar, II4

⁶³ Hasan İbrahim, I,352;Farukî,77

⁶⁴ Algül-Çetin,II,218-219

⁶⁵ Sakar,II4

⁶⁶ Algül-Çetin,II,219

⁶⁷ İbn Kesir,*Bidâye*, VI, 315; Akkad, 183

Onlara dua et; çünkü senin duan, onlar için bir huzur ve sükûn vesilesidir."⁶⁸ Dediler ki , biz zekâtımızı ancak duası bizim için huzur ve sükûn vesilesi olan Resûlullah'a veririz.⁶⁹ Halbuki Yusuf el-Kardavî'nin de belirttiği gibi⁷⁰ bu ayet-i kerime'de hitap asıl itibariyle her ne kadar Hz. Peygamber'e ait ise de aynı zamanda Hz.Peygamber'den sonra Ümmetin yönetim işlerini deruhte eden herkesi de kapsamaktadır. Yani hitap sadece Resûlullah'a özgü değildir. Ayette geçen temizleme ve tezkiye ise zekât aracılığıyla meydana gelmektedir. Zira zekât temizleme vasıtasıdır. Zekâtı alan devlet başkanı ise zekâtını aldığı kişiye dua etmekle emrolunmuştur.⁷¹

Hz. Peygamber, toplanan zekât mallarıyla yoksullara, muhacirlere, zekât toplayan memurlara, borçlulara bakıyor, köleleri azad ediyor, İslâmiyete yeni girenlere yardım ediyordu. Tüm bu vazifeleri haiz olduğu peygamberlik salahiyetiyle yapıyordu. Peki Hz. Ebu Bekir ne hak ve sıfatla, haiz olduğu hangi salahiyetle herkesten zekât istiyordu. İşte Arapların anlamadığı nokta bu idi. Ayrıca bunların zekâtı vermemeleri, ve merkezi bir hükümete tabi olmamak ve merkezi bir hükümete vergi vermemek anlamını da taşıyordu.⁷²

Bazı oryantalistler ve maksatlı tenkitçiler Ridde olayını kendi renginden başka bir renge boyamağa ve olduğundan başka türlü göstermeye yeltendikleri zaman haklı bir tutum içinde olmaları mümkün değildir. Zira onlardan bazıları derler ki; Arapların irtidadı, onların istemiyerek müslüman olduklarına bir delildir; Bu yüzden İslâm'ı terketmeğe bir yol bulur bulmaz süratle geri döndüler.⁷³ Halbuki irtidat hemen hemen her dinde özel veya genel bir biçimde insanları içine alan her davette meydana gelen bir davranıştır.

Diğer bir kesim ise özellikle Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin meşruluğunu zedelemek için Ridde ehlini, aslında irtidat etmeyen iyi müslümanlar olarak göstermeye çabalyorlar.⁷⁴Müseylime, Tulayha, Esvedu'l-Ansî ve Secah'ı da diğer hak

⁶⁸ Kur'an, Tevbe (9), 103

⁶⁹ İbn Kesir, *Bidâye*, VI,315

⁷⁰ Kardavî, Yusuf, *Fıkhü'z-Zekat*, I-II, Beyrut 1980, I,82

⁷¹ Kardavî, I,83

⁷² Şibli Numani, *Asr-ı Saadet*, IV,56

⁷³ Akkad, 180

⁷⁴ Siddikî, Mazharuddin, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*, çev. Murat Fırat-Göksal Korkma, İstanbul 1990,181-182

peygamberlere denk bir şekilde ele alyorlar.⁷⁵ Halbuki Kur'an bakış açısıyla olaya bakıldığında Allah Teala, tarih boyunca insanlara seslenmiş ve muradının ne olduğunu anlatmıştır. Risalet göreviyle gelen bütün peygamberlerin nihaî çabasının anlamı insana aldıkları vahyi tebliğ etmek ve yolu göstermektir. Bu İslâm inancının temelini teşkil eden ana bir ilkedir. Şayet bir kişi Allah tarafından seçilmiş peygamberlere inanmıyorsa, ona müslüman denemez.⁷⁶

Sözünü ettiğimiz yalancı peygamberlerin herbiri ise birer kahin oldukları bilinmektedir. Kâhinlerin haber verdikleri şeylerin içine yalan karıştığından dolayı kehanetin peygamberlik olması imkansızdır.⁷⁷ Kahinliğin en yüksek derecesi ise vezinli ve kafiyele seciyeler icad etmektir.⁷⁸ Ayrıca kahinlerin peygamber olmak tamahına kapıldıklarından dolayı kehanet ile peygamberliği birbirine karıştırdıklarını İbn Haldun güzel bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷⁹

Modernistler ise genellikle peygamberliği naturalistik görüşle açıklamaya çalışmaktadırlar. Peygamber en üstün zekaya sahip, diğer insanların, yardım almadan muhakeme ile göremeyeceği şeyleri tabiiliği içinde görebilen bir insan olarak kabul edilmektedir. Onlara göre, peygamberin vahiy yoluyla öğrendiği şeyler bir filozofun muhakeme sonucu ulaştığı şeyle aynıdır.⁸⁰

Dinde engin bir anlayışa sahip olan Hz. Ebu Bekir gerek yalancı peygamberlerin etrafında toplananlarla gerekse de zekâtı vermek istemeyenlerle savaştı. Zira O'na göre namaz ile zekâtın arasında ayırım yapılamazdı.⁸¹ İman ile birlikte ibadete çağırarak⁸² da devlet başkanının görevleri arasında idi. Hz. Peygamber uygulamasına göre mali vergi toplumsal bütünlüğün, hakimiyeti kabulün bir göstergesi idi. Müslüman olmadıklarını ileri sürmeleri durumunda bile haraç ve cizye ödemek durumundaydılar. Yani burada, zekât, daha sonra anlaşılacağı şekliyle sadece kişisel düzeyde dini-ameli bir işlem değildi.⁸³

⁷⁵ Wellhausen. Julius. *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret İşıltan, İstanbul 1960, 4; Üçok, 89-97

⁷⁶ Bulaç, 364

⁷⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 247

⁷⁸ İbn Haldun, a.g.e, I, 47; A. Fischer, "Kahin", İ.A. VI, 71-73

⁷⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 244-250

⁸⁰ Sıddıkî, 72

⁸¹ İbn Arabî, 69; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 315

⁸² Önkal, 16

⁸³ Aydın, 140-141

3.1.3. KABİLE BAĞIMLILIĞI VE REKABETİ

Araplar arasında kabile rekabeti ve kabileye bağımlılık öteden beri hiç eksik olmamıştır. Asabiyyet sahibi kabileler başkanlığın sürekli kendi soylarından birine ait olmasını isterler. Zira başkanlık güç ve üstünlüğün simgesiydi.⁸⁴ Asabiyyetten dolayı bazı kabileler Kureyş ile yarışmak ve Kureyş'e boyun eğmek istemediklerinden irtidat ettiler.⁸⁵

Hız. Peygamber hüküm ve tasarruflarında sadece Allah Teala'nın vahiy ve buyruklarına göre hareket ediyordu. ⁸⁶ Resûlullah'ın yönetiminde her kabileye eşit davranması, aşiretlerin hiç birini ayırmaması, menfaat sağlamada yakınlarını başkalarına tercih etmemesi ve kabilecilik taassubunu ortadan kaldırarak yerine İslâm kardeşliğini koyması gibi unsurlar bedevî Arapların ona boyun eğip liderliği altında birleşmelerini sağlamıştı. Fakat Resûlullah vefat ettiğinde bazıları O'nun geride bırakmış olduğu din konusunda şüpheye düştüler. Diğer bazıları ise, hilâfet makamını Kureyş veya başka bir kabile ele geçirdiği takdirde, bu makamın krallığa dönüştürüleceği kanaatinde idiler.⁸⁷

Kabileler arasındaki rekabet o dereceye varıyordu ki, bazen bir kabile diğer kabilenin yapmış olduğu iyi davranışların tam tersi olan bir tavır sergileyebiliyordu. Örneğin bir kabile Hız. Ebu Bekir'e zekât yolladığı için diğeri ona zekât göndermek istemiyordu. Nitekim Benî Temim kabilesinin kolları arasında böyle bir durum yaşandı. Ribab, Avf ve Ebna'ların başkanı Zibrikan b. Bedr, Hız. Ebu Bekir'e zekât gönderdiği için Mekais'lerin başkanı Kays b. Asım, Zibrikan'a muhalefet olsun diye zekâtı Hız. Ebu Bekir'e göndermeyerek kendi kabilesi arasında dağıttı.⁸⁸

Sağlığında Hız. Peygamber'e boyun eğmek zorunda kalan kabileler, onun vefatıyla Kureyş ve sayetinden kurtulmak amacını gütmüşlerdi. Kabile şeflerinin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkması ise insanları kendilerine daha çabuk bağlama amacına yönelikti.⁸⁹ Kabileye mensup bireyler de şeflerine bağlılıklarını sürdürürlerdi.

⁸⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, 331-332

⁸⁵ Bedri,106

⁸⁶ Kur'an, Necm (53), 1-5

⁸⁷ Hasan İbrahim, I, 344(T.II,13)

⁸⁸ Taberî, *Tarih*, 87-88; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 353-354

⁸⁹ Algül-Çetin, II, 218

Ne var ki İslâm'ın evrensel mesajını kavrayanlar, İslâm cemaatine bağlılığı kabile taassubundan daha üstün tutarlardı.

Ridde, gerçekte putperest kabilelerin Medine nüfuzunun yayılmasından ve müslüman kabilelerin Medine hakimiyetine girme düşüncesine muhalefetlerinden ve bazılarının Hz. Peygamber ile yaptıkları antlaşmalarda sembolize edilen Medine egemenliğini sona erdirmek arzusundan, genel olarak kabile asabiyetinden ve dini tutuculuktan doğdu.⁹⁰ Kabile asabiyetinin en güzel örneklerinden birini Taberî'de⁹¹ bulmaktayız: "Talhatü'n-Nemri Yemame'ye geldi; ahalisinden "Müseylime nerede?" diye sordu. Ona: "Sen O'nu Müseylime adıyla anmaktan sakın, Allah'ın elçisi nerede" diye sor dedikleri zaman O: "Hayır kandisini görmeden , O'nu Allah'ın elçisi diye anamam" cevabını verdi. Müseylime O'nun yanına geldiğinde, "Müseylime sen misin?" diye sordu; O: "Evet benim" diye cevap verdi. Talha O'na: "Senin yanına kim geliyor" diye sordu. O: "Rahman geliyor" dedi. Talha: "Karanlıkta mı geliyor, yoksa aydınlıkta mı geliyor" diye sorduğunda, O: "Karanlıkta geliyor" cevabını verdi. Bunun üzerine Talha: "Senin yalancı olduğuna şahadet ederim; fakat Rebia oğullarından olan bir yalancı, bizim için Mudarların doğru olan peygamberinden daha iyidir" dedi. "Daha sonra ise Müseylime ile birlikte savaştı. Esvedü'l-Ansî, Secah ve Tuleyha'yı destekleyenler de böyle kişilerdi.⁹² Bir başka örnek ise şudur: Ğatafan kabilesi Uyeyne b. Hısn'a uyararak irtidat etmişti. Uyeyne b. Hısn:-Esed ve Ğatafan kabilelerini kastederek "İki antlaşmalı kabileden bir peygamber, bize Kureyş'ten olan bir peygamberden daha sevimlidir. Üstelik Muhammed ölmüş; Tuleyha ise yaşamaktadır" diyerek Tuleyha'ya tabi oldu, Ğatafan kabilesi de O'nu izledi.⁹³

Kabile taassubunun bedevî Arapları güç bir işe sürüklemesi ve halifeliği ellerinden kaçırmaları nedeniyle İslâm dininden dönmeye itmesi fazla şaşılacak bir durum olmasa gerektir. Nitekim kabile bağımlılığı şuuru ile İslâm dinine kabile reisleri ile birlikte giren pek çok kabile mensubu bilinmektedir. Resûlullah Medine'ye hicret ettikten sonra Evs ve Hazrec kabilelerinin reisleri İslâm'ı benimsemelerinden dolayı her iki kabileden pekçok kişi reisleri ile birlikte İslâm dinine girmişti.⁹⁴

⁹⁰ Durî, 83

⁹¹ Taberî, Tarih, IV, 104

⁹² Bedrî, 106

⁹³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 342

⁹⁴ Hasan İbrahim, I, 347

Cahiliyye döneminde iyi bir konuma sahip zengin ve güçlü kabileler,⁹⁵ zekâtu namaz gibi ilahî bir emir ve yerine getirilmesi farz olan bir ibadet olarak telakki etmediklerinden, sonsuza kadar Kureyş emirlerinin hazinelerine vergi ödemeye mahkum olmaları, onlara ağır gelmiş⁹⁶ ve kabileye bağımlılık ile kabile rekabeti, onları bağımsız harekete zorlamıştı. Bu yüzden Hz. Ebu Bekir'in yönetimine boyun eğmeyip isyan ettiler.

Her ne kadar temel İslâm Tarihi kaynaklarında yeralmazsa bile son zamanlarda bazı araştırmacılar, günümüzde bulunan süper güçlerin durumunu gözönünde bulundurarak Ridde ayaklanmalarında dış etkiden de söz edebilmektedirler. Bu hareketlerde Bizans veya Sasani imparatorluklarının bu işde bir parmağının olup olmadığı konusunda kafa yormaktadırlar.⁹⁷ Ne var ki o dönemde Sasani ve Bizans imparatorluklarında görülen iç karışıklıklar ve dağılmalardan dolayı böyle bir ihtimal bizce uzak görülmektedir..

3.2. YALANCI PEYGAMBERLER VE DİNDEN DÖNENLER

3.2.1. ZU'L-KASSA SAVAŞI

Zekât vermek istemeyen Abs, Sa'lebe ve Mürre kabileleri Rebeze'nin "el-Ebrak" denilen mevkiinde toplanmaya başladılar. Onlara Benû Kinane'den bir grup da katıldı. Bölge onlara dar gelmeye başlayınca iki gruba ayrıldılar. Bir grub el-Ebrak'da kaldı diğer grup ise Zu'l-Kassa denilen yere gitti. Tuleyha onlara kardeşi Hibal'ı gönderdi. Hibal hem onların hem de Düel, Leys ve Mudlic kabilelerin başına geçti. ⁹⁸ Bu kabileler Medine'ye elçiler göndererek namaz kılacaklarını fakat zekât vermiyeceklerini bildirdiler. Hz. Ebu Bekir ise onlara:"Bir devenin yularını bile eksik verseler, onlarla yine savaşırım" şeklinde cevap vererek geri çevirdi.⁹⁹ Medine'ye giden heyet döndüğünde Müslümanların Medine'deki sayılarının az olduğunu kabilelerine bildirerek onları Medine'ye karşı savaşmaya teşvik ettiler.¹⁰⁰

⁹⁵ İbn Hakime, 682

⁹⁶ Algül-Çetin, II, 218

⁹⁷ Bedri, 106

⁹⁸ Taberî, *Tarih*, IV, 63; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 317

⁹⁹ Taberî, a.g.e, IV, 64; İbnü'l Esir, *Kâmil*, II, 344; İbn Kesir, *Bidâye* VI, 317

¹⁰⁰ İbn'l-Esir, *Kâmil* II, 345

Hız. Ebu Bekir bu kabilelerin Medine'ye saldıracaklarını tahmin ederek önemli gördüğü bazı kritik noktalara, dağ geçitlerine Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve İbn Mes'ud gibi meşhur sahabîleri yerleştirdi. Medine halkına da Mescid'de toplanmaları için emir verdi. Düşman kuvvetler daha üç gün geçmeden bir gece vakti Medine'ye baskın düzenleyip saldırdılar. Zu Husa denilen yerde de kendilerine destek olabilecek bir grup bırakmışlardı. Geceleyin geçitlere vardıklarında orada bulunan müslüman savaşçılar tarafından geri püskürtüldüler. Bu arada müslümanlar Medine'de bulunan Hz. Ebu Bekir'e habere gönderdiler. Mescidde toplanan müslümanlar hemen bineklerine binerek yardıma geldiler. Düşman güçlerini Zu Husa denilen yere kadar kovaladılar. Orada bulunan yardımcı kuvvetler dağın tepesinden şişirip iplere bağladıkları tulumları müslümanların develerine doğru yuvarladılar. Develer ürküp geri kaçtılar. Müslümanlar da hiç bir kayıp vermeden Medine'ye geri döndüler.¹⁰¹

Bu arada Üsame b. Zeyd ordusuyla birlikte Şam seferinden geri döndü. Hz. Ebu Bekir Üsame'yi kendi yerine Medine'de vekil olarak bıraktı. Ordusu ile birlikte istirahat etmelerini söyledi.¹⁰² Düşmanla savaşmak üzere hazırlananlarla Zu'l-Kassa'ya doğru yola koyuldular. Hz. Ebu Bekir'in gitmemesi için müslümanlar her ne kadar ısrar ettilerse de O: "Ben sizleri bizzat kendim koruyacağım" diyerek Zu Husa ve Zu'l-Kassa'ya doğru yürüdü. Benû Mukarrin'den Nu'man, Abdullah ve Süveyd ile birlikte el-Ebrak denilen yere vardıklarında, orada Haris, Avf, Abs, Zübyan, Benû Bekr ve Benû Kinane'den bir grupla savaşmaya başladılar. Onları yenilgiye uğrutup darmadağın eden müslümanlar, Tuleyha'nın kardeşi Hibal'ı öldürüp mürtedlerden bir kısmını esir ettiler. Esirler arasında şair Hutay'e bulunmakta idi.¹⁰³ Hz. Ebu Bekir Ebrak'da birkaç gün kaldı. Yenilgiye uğrayan Abs ve Zübyan kabileleri Buzaha denilen yerde bulunan yalancı peygamber Tuleyha'nın yanına kaçtılar.¹⁰⁴ Hz. Ebu Bekir ve onunla birlikte olanlar düşmanı Zu'l-Kassa denilen yere kadar takip ettiler.¹⁰⁵ Bu savaş ilk fetih olarak değerlendirildi.¹⁰⁶ Bu fetih sayesinde Medine'ye zekât gelmeye başladı. İlk olarak da Benî Temim ve Tayy kabileleri zekâtlarını gönderdiler.¹⁰⁷

¹⁰¹ Taberî, *Tarih*, IV, 64; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 344

¹⁰² İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 345

¹⁰³ Taberî, *Tarih*, IV, 66-67

¹⁰⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 345

¹⁰⁵ Belâzurî, *Futûh*, 132

¹⁰⁶ M. Rıza, 55

¹⁰⁷ İbnü'l-Esir, *a. g. e.*, II, 345

Daha sonra Hz. Ebu Bekir, artık dinlenmiş olan Üsame ordusundan onbir birlik oluşturarak her birinin başına bir emir tayin etti. Her emire yazılı direktifler vererek gidecekleri bölgeleri belirledi. Ridde savaşları için teşkil olunan birlikler ve gideceği bölgeler şu şekildedir:¹⁰⁸

1. Halid b. Velid'e bir sancak dikilerek ilk önce Buzaha'daki Tuleyha b. Huveylid ve Butah'daki Malik b. Nüveyre daha sonrada Yemame'deki Müseylimetü'l-Kezzab üzerine,
2. İkrime b. Ebî Cehl, Yemame'ye Müseylime üzerine,
3. Muhacir b. Ebî Ümeyye sahte Peygamber Esvedu'l-Ansî'nin üzerine gönderildi. Ayrıca Kays b. Mekşuh'a karşı Ebna'ya yardımcı olması, daha sonra da Hadramevt ve Kinde'ye gitmesi emredildi.
4. Halid b. Said b. As Şam taraflarında bir yer olan Hamkateyn üzerine gönderildi.
5. Amr b. As Tebûk ve Dumetü'l-Cendel'deki Kudaa, Vedia ve Haris kabileleri üzerine,
6. Huzeyfe b. Mihsan el-Ğilfanî Uman'daki Deba ahalisi üzerine,
7. Arfaca b. Herseme Uman, Mehre, Hadramevt ve Yemen üzerine
8. Şurahbil b. Hasene de İkrime b. Ebî Cehil'in peşinden ona yardımcı olarak Yemame'ye gidecek orası fethedildikten sonra Kudaa kabilesi üzerine yürüyeceklerdi.
9. Tureyfe b. Haciz Mekke ve Medine'nin doğusundaki Benû Süleyme ve onların müttefiki olan Hevazınlılar üzerine,
10. Süveyd b. Mukarrin Yemen'deki Tihame'ye,
11. Ala b .Hadramî Bahreyn'e Münzir b. Numan üzerine gönderildi.

Hz. Ebu Bekir ayrıca tüm irtidat edenlere hitaben bir bildiri yayınladı. Bu bildiride özellikle komutanlarına gerekli direktifler verdi. Onlara kimseden imandan başka bir şey kabul etmemelerini, İslâm'a boyun eğenlere yardımcı olmalarını, İslâm'a davet etmeden kimseyi öldürmemelerini İslâm'a karşı gelenlere ise Allah'ın emrine

¹⁰⁸ Taberî, *Tarih*,IV,68; İbnü'l-Esir; *Kâmil*,II,346;İbn Kesir, *Bidâye*VI, 319-320; Ebu Halil,40-41

dönünceye kadar onlarla savaşmalarını; tüm savaşçıları öldürmelerini, kadın ve çocuklarını esir almalarını, herhangi bir toplulukla karşılaştıklarında onları İslâm'a davet etmelerini, ezân okumak müslüman olmanın bir nişanesi olduğundan ezân okuyan topluluklara karışmamalarını bildirdi. ¹⁰⁹

Bu arada asıl adı İyas b. Abduyalil olan Fūcae es-Sülemi¹¹⁰ diye biri Hz. Ebu Bekir'e gelerek müslüman olduğunu belirttikten sonra irtidat edenlerle savaşmak için kendisine asker ve silah verilmesi talebinde bulundu. Hz. Ebu Bekir de onu bir askerî bölüğün başına komutan tayin ederek ona gerekli silah ve mühimmatı verdi.¹¹¹ El-Ceva¹¹² denilen bölgeye gittiğinde önüne gelen mürtedleri ve müslümanları öldürdü, yaktı ve mallarını yağmaladı. Süleym, Hevazin ve Benî Amir'den bulunan tüm müslümanlara baskın düzenlerdi.¹¹³ Hz. Ebu Bekir bu haberleri duyar duymaz Halid b. Velid'e yazarak onu yakalatıp getirmesini emretti. Halid ise Benî Süleym'den Muaz b. Vesile'yi¹¹⁴ görevlendirerek onu yakalatıp getirtti. Hz. Ebu Bekir'e teslim etti. O'da Tureyfe b. Haciz'i çağırarak onu şehrin dışına çıkartıp yakmasını emretti. Tureyfe O'nu Medine'nin dışına götürdü. Odun toplayıp ateşin içine attı. Böylelikle yanıp kül oldu.¹¹⁵

Fūcae'nin emanete hiyanet etmesi, devletin himayesindeki birçok insanın malını yağmalaması, çok sayıda müslümanı yakarak öldürmesi Hz. Ebu Bekir'i çok öfkelenmişti. Doğru bir kimsenin aldatıldığı andaki gazabı öfkelerin en aşırısı şeklinde zuhur eder. Hele bu aldatmasının sonu ihanet ve kan akıtmaya kadar varırsa¹¹⁶ sonuç daha da kötü olur. Bununla birlikte Fūcae müslümanları yaktığından dolayı karşılıklı olarak aynı cezaya çarptırıldığı söylenir.¹¹⁷ Buna rağmen Hz. Ebu Bekir'in Fūcae'yi yaktığından dolayı daha sonra pişmanlık duyduğu rivayet edilmektedir.¹¹⁸

¹⁰⁹ Taberî, *Tarih*, 68-71

¹¹⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 250

¹¹¹ Yakubî, II, 134

¹¹² Ceva Yemen'de bir şehir adıdır. Bkz. Semâni, II, 130

¹¹³ İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 324

¹¹⁴ Diğer bir rivayete göre Hz. Ebu Bekir Tureyfe b. Haciz'i görevlendirir. O'da Fūcae'yi yakalatıp getirir ve Medine'nin namazgâhında ateş yakar, Fūcae'yi o ateşin içine atar. Kül oluncaya kadar yanar. Bkz. Taberî, 84; İbn Kesir, *Bidâye* VI, 324; Ebu Halil, 61

¹¹⁵ Vakıdî, *Ridde*, 78-80

¹¹⁶ Akkad, 77

¹¹⁷ Ebu Halil, 61

¹¹⁸ İbn Kuteybe, *İmame*, 36; Yakubî, II, 137; İbn Abdirabbih, IV, 268

3.2.2. TULEYHA B. HUVEYLİD

Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel el-Esedî¹¹⁹ müslüman olmadan önce Hicretin ikinci yılının son aylarında Uyeyne b. Hısn ile birlikte halkı Resûlullah'a karşı savaşmaya çağırmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ebu Seleme b. Abdüsed el-Mahzumî başkanlığında bir seriyyeyi onların üzerine göndermişti.¹²⁰ Hendek savaşında Tuleyha, Beni Esed'in; Uyeyne b. Hısn ise Fezare kabilesinin komutanı idi.¹²¹ Hicretin dokuzuncu yılında bir heyetle Resûlullah'ın yanına gelerek İslâm'ı benimsediğini söyleyen Tuleyha daha Hz. Peygamber hayatta iken irtidat edip Necid bölgesinde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmıştı.¹²² Resûlullah'da Dırar b. el-Ezver'i Benî Esed kabilesine vali olarak tayin etmiş; irtidat edenlere karşı savaşmasını emretmişti. Dırar ise onu etkisiz duruma getirmiş, geriye sadece O'nu yakalamak kalmıştı. Tuleyha'ya bir kılıç vurduysa da her nedense ona birşey olmamıştı. Bu defa insanlar arasında kılıcın Tuleyha'ya işlemediği haberi yayılınca, etrafındaki kalabalık daha da artmıştı. Tuleyha bu durumdayken Hz. Peygamber vefat etti.¹²³

Tuleyha, "Bana Cebrail geliyor" diyerek kafiyeli birtakım yalanlar uyduruyordu. Kendisine bağlananlara namaz kılarken secdeyi terketmelerini emrederek: "Yüzlerinizi toprağa sürüp arkalarınızı havaya kaldırmanız, Allah'ın işine yaramaz. Allah sizin rukû ve secdeye gitmenizi istemez. Fakat ayakta ve oturarak onu zikretmenizi ister"¹²⁴ derdi. Ayrıca Zu'n-Nun (Yunus b. Meta)adında birisinin kendisinin yanına geldiğini iddia ediyordu.¹²⁵

Tuleyha'ya genellikle Benî Esed, Ğatafan ve Tayy kabilelerinden kişiler tabi olmuştu.¹²⁶ Hz. Ebu Bekir, Zu'l-Kassa da Halid b. Velid'i Tuleyha üzerine göndermeden önce¹²⁷ Tayy kabilesinin reisi Adiy b. Hatim'i kabilesine gönderdi. Adiy

¹¹⁹ Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru Alam'un-Nubela*, I-XXV, thk. Şuayb el-Arnâvud, Beyrut 1988, I, 316

¹²⁰ İbn Sa'd, II, 50

¹²¹ İbn Sa'd, II, 66

¹²² Zehebi, *Nubela*, I, 316

¹²³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 343-344

¹²⁴ Vakîdî, *Ridde*, 87; İbn A'sem, I, 20

¹²⁵ Beyhakî, İbrahim b. Muhammed, *el-Mehâsin ve'l Mesâvî*, thk. Muhammed Serid, Beyrut 988, 50-51; Diyarbekrî, II, 206

¹²⁶ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 344

¹²⁷ Taberî, *Tarih*, IV, 72

Tayy kabilesine gitti, onları İslâm'a davet etti.¹²⁸ Tuleyha'ya bağlılıktan vazgeçip Hz. Ebu Bekir'e biat etmelerini emretti. Adiy b. Hatim'in ardından Hz. Ebu Bekir Halid b. Velid'e, Tayy kabilesinden başlamak üzere Tuleyha'nın bulunduğu yer olan Buzah'a yürümeyi oradan Butah'a varmayı ve vakit kaybetmeden direktifleri doğrultusunda yoluna devam etmeyi emretti. Adiy b. Hatim Halid'den üç gün mühlet isteyerek kabilesini biat konusunda ikna edebileceğini söyledi. Üç gün zarfında Adiy Tay kabilesinin hemen hepsini İslâm'a kazandırdı.¹²⁹ Halid b. Velid Tayy kabilesinin bir kolu Cedile üzerine yürümek isteyince Adiy tekrar ondan mühlet istedi. Cedilelilere giderek onları İslâm'a davet etti. Onlar da kabul ettiler.¹³⁰ Böylece Tayy kabilesinden 1000 süvari Halid b. Velid'in ordusuna katılmış oldu.¹³¹ Adiy çok hayırlı bir iş başararak Medine'ye çok miktarda zekât mallarını gönderdi.¹³²

Halid, öncü kuvvet olarak Ukkâşe b. Mihsan¹³³ ile Ensar'dan Sabit b. Akram'ı gönderdi. Yolda Tuleyha'nın kardeşi Hibal ile karşılaştılar ve O'nu öldürdüler. Kardeşinin ölüm haberini duyan Tuleyha, diğer kardeşi Seleme ile birlikte yola çıktı. Tuleyha Ukkâşe'yi kardeşi de Sabit'i şehid etip¹³⁴ geri döndüler. Bu olay müslümanların üzülmelerine ve sabırsızlanmalarına neden oldu.¹³⁵ Onlar için ise bir zafer sayıldı.¹³⁶

Halid b. Velid Buzaha denilen yere, Tuleyha'nın yanına vardığında o deriden çatılmış bir evde arkadaşlarıyla birlikte oturuyordu. Halid: "Tuleyha dışarı çıksın" deyince, dediler ki: "Peygamberi küçültme O Talha'dır."¹³⁷ Halid'in yanına geldiğinde Halid: "Halifemiz seni bir ve ortaksız olan Allah'a ve Onun kulu ve elçisine davet ediyor" dedi. O da: "Ey Halid, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Allah'ın elçisi olduğuma şahadet ederim"¹³⁸ şeklinde karşılık verdi. Tuleyha ve askerlerinin İslâm'a

¹²⁸ Vakıdî, *Ridde*, 63-66

¹²⁹ Taberî, *Tarih*, V, 72-73; İbn Kesir, VI, 321-322

¹³⁰ Diyarbekrî, II, 205

¹³¹ İbn Kesir, VI, 322

¹³² Vakıdî, *Ridde*, 66

¹³³ Bedir, Uhud, Hendek ve diğer savaşlara katılmış seçkin bir sahabi idi. Bkz. İbn Sa'd, III, 92; Nevevî, I, 338

¹³⁴ Belâzuri, *Futûh*, 133

¹³⁵ Ebu Halil, 51

¹³⁶ İbn Sa'd, II, 92

¹³⁷ Tuleyha'nın asıl adı Talha idi. Müslümanlar onu küçümsedikleri için O'na Talhacık anlamında Tuleyha demişlerdir.

¹³⁸ Beyhakî, 51

kabul etmeyeceklerini anlayan Halid onlarla savaşma kararı aldı. Büyük sancağı Zeyd b. Hattab'a verdi. Ensar'ın sancağını ise Sabit b. Kays b. Şemmas aldı. Tayy kabilesine mensup kişiler de bir sancak istediklerinde Halid bir sancak da Adiy b. Hatim'e verdi.¹³⁹ Halid'in toplam asker sayısı 6000 mücahid idi.¹⁴⁰ Benî Amir gibi birçok Arap kabilesi de savaşın kimin aleyhine neticeleneceğini bekliyordu. Fezare oğullarından Uyeyne b. Hısn yediyüz kişi ile birlikte Tuleyha'nın safında yer almaktaydı. Her iki taraf saflarını düzelttikten sonra çarpışmaya başladılar.¹⁴¹ Halid tam ortalarda savaşıyordu. Askerlerine de Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmamalarını öğütüyordu. Tuleyha ise elbisesine sarılıp örtünmüş peygamberlik taşıyordu. Savaş kızışmaya başlayınca Uyeyne, Tuleyha'nın yanına gidip; "Sana Cebrail geldi mi" diye sorunca, Tuleyha: "Hayır" dedi. Uyeyne geri dönüp savaşımaya başladı. Daha sonra tekrar Tuleyha'nın yanına giderek: "Hey babası geberesice! Cebrail sana hala gelmedi mi?" diye sordu. Tuleyha yine: "Hayır" cevabını verdi. Bu defa Uyeyne: "Peki ne zamana kadar gelmeyecek" diye sorunca, Tuleyha: "Allah'a yemin ederim ki biz zor duruma düştük" dedi. Uyeyne geri dönüp zorlu bir çarpışmaya tutuştu, ardından Tuleyha'nın yanına varıp: "Cebrail geldi mi" diye sorunca, bu defa Tuleyha: "Evet geldi" dedi. Uyeyne: "Peki ne dedi" diye sordu. Tuleyha: "Bana senin de O'nun değirmeni gibi bir değirmenin ve unutamıyacağın bir günün olacak, dedi" diye cevap verince Uyeyne: "Evet, unutamıyacağın bir olay yaşıyacağını Allah biliyor. Ey Fezareliler! Çekip gidiniz. Zira bu adam bir yalancısıdır" dedi. Bunun üzerine Fezare kabilesinden olanlar çekildiler,¹⁴² diğerleri de bozguna uğramaya başladılar, Tuleyha kendisi ve karısı için bir binek hazırlamış idi. Etrafı sarılınca atına binip hanımı Nevvar'ı da yanına alarak kaçtılar. Askerlerine seslenerek: "Kim benim gibi hanımını alıp kurtulabilecekse yapsın" dedi. Sonra Şam'a giderek Kelb kabilesinin konuğu oldu.¹⁴³ Esed ve Ğatafan kabilelerinin İslâm'a girmiş oldukları haberini alınca, O da müslüman oldu. Hz. Ebu Bekir'in vefatına kadar Kelb kabilesinin yanında kaldı. Yine bu dönemde Umre yapmak üzere Medine yakınlarından geçtiği sırada Hz. Ebu Bekir'e haber verilir. Hz. Ebu Bekir: "Ona ne yapabilirim ki? Artık o müslüman olmuştur." şeklinde cevap verir. Daha sonra

¹³⁹ Diyarbekri, II, 206

¹⁴⁰ Ebu Halil, 55

¹⁴¹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 347

¹⁴² Vakıdî, *Riddle*, 91; İbn A'sem, I, 21

¹⁴³ Taberî, *Tarih*, IV, 76

Tuleyha Hz. Ömer'e biat eder.¹⁴⁴ Sağlam bir inanca sahip olan¹⁴⁵ Tuleyha'nın Irak'ın fethi ile Nihavend savaşında büyük başarılar gösterdiği rivayet edilir.¹⁴⁶

Tuleyha kaçtıktan sonra etrafında bulunanlar da dağıldı. Fezare kabilesinin birliği parçalandı. Beni Amir, Süleym ve Hevazin kabileleri ise: "Çıktığımız dine tekrar giriyoruz. Allah ve Resulüne inanıyor, canlarımız ve mallarımız hakkındaki hükmüne teslim oluyoruz" dediler.¹⁴⁷ Bunun üzerine Halid b. Velid onlardan ve Esed ile Ğatafan kabilelerinden müslüman olanlarla şu şekilde biat aldı: "Allah'ın ahd ve misakı üzerine söz veriyorsunuz ki, Allah'a ve Resulüne iman edecek, namazı kılacak ve zekâtı vereceksiniz. Bu ilkeler üzerine kadınlarınız ve çocuklarınızdan biat alacaksınız." Onlar da kabul ettiler. İrtidat ettikleri sırada etrafi yakıp yıkanlar, başkalarının organlarını keserek müslüman yapanlar, İslâm'a saldıranlar getirtilerek işledikleri suça göre hakkettikleri cezaya çarptırıldılar.¹⁴⁸

Uyeyne b. Hısn ise esir edilerek Medine'ye getirildi. Medine'li çocuklar: "Ey Allah'ın düşmanı iman ettikten sonra kâfir mi oldun?" dediler. O da: "Allah'a yemin ederim ki, bir an olsun iman etmedim" diye cevap verdi.¹⁴⁹ Hz. Ebu Bekir'in yanına getirildiğinde: "Ey Resûlullah'ın halifesi! Resûlullah beni senden daha iyi biliyordu. Benim hiç bir şeyim ondan gizli değildi. dünyadan ayrıldığında ben nifak üzereydim. Şimdi ise ben tevbe ediyorum. Beni affet ki Allah'da seni affetsin" dedi. Hz. Ebu Bekir de onu affetti.¹⁵⁰ Yine Tuleyha'nın yanında yer aldığı söylenen Kurra b. Hubeyre de Amr b. As'ın O'nun müslümanlığına şahadet etmesi üzerine bağışlandı.¹⁵¹

Buzaha yenilgisinden sonra İslâm'ı kabul etmeyen Ğatafan, Süleym, Hevazin kabilelerinden bazı insanlar ile diğer birkaç grup Ümmü Ziml Selma bint Malik b. Huzeyfe adında bir kadın etrafında toplandılar. O da annesi Ümmü Kırfa bint Rebia gibi Arapların ileri gelen kadınlarından idi. Ümmü Ziml annesi hayatta iken esir düşmüş, Hz. Aişe'ye verilmiş idi. Hz. Aişe daha sonra O'nu azad etmiş O da kabilesinin yanına gelerek irtidat etmişti. Bilahare savaştan kaçanlar O'nun etrafında

¹⁴⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 348; Ayrıca Hz. Ömer ile Tuleyha arasında geçen konuşmalar için bkz. Vakıdî, *Ridde*, 101-102; Belâzurî, *Futûh*, 134-135; İbn Abdilberr, II, 773

¹⁴⁵ Beyhakî, 52

¹⁴⁶ Vakıdî, *Ridde*, 101; Belâzurî, *Futûh*, 134

¹⁴⁷ Belâzurî, *Futûh*, 134

¹⁴⁸ Taberî, *Tarih*, IV, 82

¹⁴⁹ Yakubî, II, 129; İbn Asem, 122

¹⁵⁰ Vakıdî, *Ridde*, 95

¹⁵¹ Taberî, *Tarih*, 79

toplandılar. Bu sayede oldukça güçlendi. Halid bu durumdan haberdar olunca onların üzerine yürüdü. Oldukça çetin bir çarpışma oldu. Ümmü Ziml annesine ait bir deveye binmiş büyüklük taşıyordu. Halid b. Velid onları yendi, devesini kesip kendisini de öldürdü. Zafer haberini Hz. Ebu Bekir'e bildirdi.¹⁵²

3.2.3. SECAH VE BENÎ TEMİM KABİLESİ

Hz. Peygamber hayatta iken zekât toplama memurlarını (amillerini) Beni Temim kabilesi arasında dağıtmış idi. Zibrikan b. Bedr, Sehl b. Mincab, Kays b. Asım, Safvan b. Safvan, Sebre b. Amr, Veki' b. Malik ve Malik b. Nüveyre bu memurlar arasında idi.¹⁵³ Resûlullah vefat ettiğinde bu kabile üç gruba bölündü:

a) İrtidat edip zekât vermeyenler; Yerbu', Malik ve ^{bazı} Ribablar gibi

b) Zekâtlarını Hz. Ebu Bekir'e gönderenler; Beni Amr gibi. Bu boy zekâtını başkanları Safvan b. Safvan aracılığıyla göndermişti.

c) Tereddüt içinde bekleyenler, Butûn ile Mekaisler gibi. Bu boyların başkanı Kays b. Asım ile Ribab, Avf ve Ebnaların başkanı Zibrikan b. Bedr'in araları açıktı. Şayet Zibrikan zekâtı Hz. Ebu Bekir'e gönderirse o aksini yapacaktı. Nihayet elinde bulunan zekât mallarını Mekaisler arasında dağıttı. Zira Zibrikan zekât mallarını Hz. Ebu Bekir'e göndermişti.¹⁵⁴

Benî Temim kendi arasında bir kısmı dinden dönüp, bir kısmı tereddüt içinde fırsat bekler, rekabet ve düşmanlık hisleri içinde birbirleriyle meşgul olurlarken Secah bint Haris ansızın peygamberlik iddiasında bulunarak Mezopotamya'dan çıkıp geldi.¹⁵⁵ Secah Benî Temim kabilesine mensup olmakla birlikte Mezopotamya'daki Beni Tağlib kabilesi arasında ikamet eden Hristiyan bir kadındı. Aynı zamanda bir kahine idi. Peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra dinini terketti. Secah Hz. Ebu Bekir'e karşı savaşmak istiyordu. Başta Malik b. Nüveyre ve Utarid b. Hacib olmak üzere Benî Temim kabilesinin ileri gelenleri ile antlaşma yaptı.¹⁵⁶ Utarid b. Hacib'e atfedilen bir mısra şöyledir:¹⁵⁷ "Genellikle insanların

¹⁵² İbn Kesir, VI,323-324; Ebu Halil;60

¹⁵³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,353

¹⁵⁴ Taberî, *Tarih*, IV, 57-88; Ebu Halil,63; Wellhausen, *İslâm Tarihine Giriş*,10

¹⁵⁵ İbn Kesir, VI,324; Üçok,77

¹⁵⁶ Taberî, *Tarih*, IV,88-89

¹⁵⁷ Mesudî, II,310

peygamberleri erkek olmasına rağmen bizim etrafında döndüğümüz peygamber kadındır."

Malik b. Nüveyre Onu Medine ile savaşmaktan alıkoydu.. İlk Öncek irtidat etmeyip İslâm üzere kalan Benî Temim kabilesinin bazı boyları ile savaşmayı O'na teklif edince O da Ribab'lılar üzerine yürümeyi emretti. Onlarla Ribab'lılar arasında çarpışmalar oldu. Her iki taraftan da çok sayıda insan öldü.¹⁵⁸

Sonra Secah askerlerini alıp Yemame'ye gitti. Zira Müseylime'nin durumu O'nu endişelendiriyordu. Secah: "Yemame üzerine gidiniz. Güvercin gibi hızlıca gidiniz. Çünkü bu sonucu kesin olan bir savaştır. Bundan sonra hiçbir kınama görmeyeceksiniz"¹⁵⁹ şeklinde seciyeli mısralarla askerlerini savaşa teşvik etti ve Beni Hanife üzerine yürüdü. Müseylime, bir yandan İkrime b. Ebî Cehil komutanlığındaki müslüman askerler ile öbür taraftan Secah'ın ordusu ile savaşmanın kendisinin aleyhine olacağını ve neticede müslümanların Yemame'ye galip gelebileceklerini anladığı için Secah'a bazı hediyeler göstererek eman istedi. Secah da O'na eman verdi. Müseylime yanına Benî Hanife'den kırk kişi alarak Secah'ın yanına gitti. Müseylime : "Yeryüzünün yarısı bizimdir, öbür yarısı da şayet adil olmuş olsaydı kureyş'in olacaktı. Allah, Kureyş'in kabul etmediği yarıyı sana vermiş bulunuyor."¹⁶⁰

Bu aşamadan sonra başta Taberî¹⁶¹ olmak üzere bir çok tarihçi Müseylime ile Secah arasında geçen bazı müstehcen konuşmaları nakleder ve Müseylime'nin Secah ile evlendiğini kadetmektedirler.¹⁶² Secah üç gün Müseylime'nin yanında kaldıktan sonra kavminin yanına döner.Kavmi Müseylime'nin kendisine ne mehir verdiğini sorar. Bunun üzerine Secah tekrar Müseylime'nin yanına gider ve ondan mehir ister O da : "Mehir olarak Muhammed'in kavmine emrettiği sabah ve yatsı namazlarını kaldırıyorum"¹⁶³ der ve onunla:"Yemame mahsullerinin yarısını kendisine vermek üzere" barış yapar. Secah mahsullerin yarısını alarak Mezopotamya'ya gider. Halid b. Velid'in kendilerine yaklaşması üzerine etrafında bulunanlar da dağılıp giderler.¹⁶⁴ Muaviye, Benî Tağlib'i el-Cemaa yılında yerlerinden nakledinceye kadar Secah onlar

¹⁵⁸ İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,354

¹⁵⁹ Taberî, *Tarih*,IV,91

¹⁶⁰ İbn Kesir, VI,325

¹⁶¹ Taberî, *Tarih*,IV,92-94

¹⁶² İbnü'l-Esir,*Kâmil*,II,355-357;İbn Kesir,VI,325-326

¹⁶³ Vakıdî,*Ridde*,III

¹⁶⁴ Taberî, *Tarih*, IV, 94

arasında kaldı. Bu arada Beni Tağlib ve Secah güzel bir şekilde İslâm'a girdiler. Daha sonra Secah Basra'ya gitti ve orada öldü. Semure b. Cündup Basra valisi iken O'nun cenaze namazını kıldırdı. ¹⁶⁵

Secah peygamberlik iddiasından vazgeçip¹⁶⁶ Mezopotamya'ya döndükten sonra Malik b. Nuveyre pişman oldu, ne yapacağını şaşırды. Butah denilen yerde konakladı. Askerlerine de dağılmalarını ve toplu halde bulunmamalarını söyledi. ¹⁶⁷

Halid b. Velid ordusu ile birlikte Butah'a doğru yürümeye başladı. Bölgenin muhtelif yerlerine seriyyeler gönderdi. Onlara halkı İslâm'a davet etmelerini, İslâm'ın çağrısını kabul etmeyenleri alıp getirmelerini, şayet direnirlerse onlarla çarpışmalarını emretti. Ebu Katade'nin de içinde bulunduğu bir birlik, Malik b. Nuveyre ve hanımının içinde bulunduğu bir grup ile karşılaştı. Onlara silahlarını bırakıp teslim olmalarını söyledi. Onlar da silahlarını bırakıp teslim oldular. Onları alıp Halid b. Velid'in yanına götürdüler. Ebu Katade bunların ezân okuduklarına ve namaz kıldıklarına tanıklık etti. Başka birkaç kimse ise O'nun aksini iddia edince¹⁶⁸ Halid b. Velid, Malik b. Nuveyre ile zekâtını verip vermeyeceği konusunda konuşmaya başladı. O ise Halid'e namaz kılacağını fakat zekât vermeyeceğini söyledi. Halid: " Biri diğeri olmadan kabul olunmaz" dedi. Malik: " Arkadaşınız (Hz. Ebu Bekir) böyle mi söyledi? dedi. Bunun üzerine Halid: "Demek o bizim arkadaşımızdır, senin arkadaşın değil öyle mi? Seni öldüreceğim" dedi. Malik, ikinci kez: " Arkadaşın böyle mi emretti" deyince, her ne kadar Abdullah b. Amr ile Ebu Katade O'nu öldürmemeyi söyledilerse de ; Malik de : "Beni Hz. Ebu Bekir 'e gönder O benim hakkımda hüküm versin" dediyse de Halid'i vazgeçiremediler. Halid b. Velid, Dırar b. Ezver'e O'nu öldürmek için emir verdi, O da Malik'i öldürdü.¹⁶⁹ Malik öldürüldükten sonra Halid O'nun hanımı Ümmü Temim ile evlendi.¹⁷⁰ Ebu Katade ise Medine'ye giderek durumu Hz. Ebu Bekir'e ve Hz. Ömer'e anlattı. Bunun üzerine Hz. Ömer:"Halid'in kılıcında şaibe vardır O'nu azlet" dediğinde Hz. Ebu Bekir : " Halid bu konuda yorum yaptı ve hata etti. O'nun hakkında başka birşey söyleme. Ben Allah'ın kafirlere karşı çektiği kılıcı kınına sokamam" dedi. Ayrıca Malik'in diyetini Mütemmim b. Nuveyre'ye

¹⁶⁵ Belâzurî, *Futûh*,138

¹⁶⁶ M. Fayda, *Halid b. Velid*,270

¹⁶⁷ İbn Kesir, VI,326

¹⁶⁸ Taberî,*Tarih*.IV,95-97

¹⁶⁹ İbn İmad, I,15-16

¹⁷⁰ Vakıdı, *Ridde*, 107

ödedi. Bu arada Halid'i da Medineye çağırdı. Halid de Medine'ye gitti, durumu anlattı ve özür diledi. Hz. Ebu Bekir ise O'nun özrünü kabul ederek affetti. Arapların savaş günlerinde hoş karşılamadıkları evlilikten dolayı O'nu azarlardı. Tarihçiler, Hz. Ömer ile Halid b. Velid arasında bu konu ile ilgili çok sert tartışmalardan söz etmektedirler. Bunun yanısıra Halid b. Velid ile Malik b. Nuveyre olayı hakkında çok değişik "senaryolar" ve farklı yorumlar yapılmıştır.¹⁷¹

3.2.4. MÜSEYLİMETÜ'L-KEZZAB

Müseylime b. Habib, Benî Hanife kabilesine mensuptu.¹⁷² Bu kabile, helva, sade yağ ve baldan yaptıkları putlara tapardı. Hristiyan olan bir topluluk da aralarında vardı. Ridde savaşlarında, Arap kabileleri arasında en dirençli bir şekilde çarpışan bu kabile idi.¹⁷³

Müseylime Elçiler Yılı(Senetü'l-Vufüd)'nda Benî Hanife heyeti ile birlikte Resûlullah ile görüşmek üzere Medine'ye gitti. 148 yaşında olduğu söylenen Müseylime "Rahmanu'l-Yemame" olarak bilinirdi.¹⁷⁴ Benî Hanife heyeti Hz. Peygamberin huzuruna vardıklarında Müseylime'yi at ve develerinin yanına bırakmışlardı. Dolayısıyla Müseylime Hz. Peygamberle görüşmemişti.¹⁷⁵ Diğer bir rivayete göre ise Hz. Peygamber ile görüşüp şayet kendisinden sonra peygamberlik işini kendisine bırakacak olursa O'na tabi olacağını söylemiş, Hz. Peygamber de elindeki hurma dalını O'na göstererek: "Şayet benden şu kadarcık hurmadalını istemiş olsaydın O'nu asla sana vermezdim. Ben Allah'ın senin hakkındaki emrine aykırı hareket edemem. Bana itaat etmekten yüz çevirirsen Allah mutlaka seni tepeleyecektir"¹⁷⁶ diyerek O'nun hakkındaki kanaatını belirtti. Müseylime Medine'den geri döndüğünde peygamberlik iddiasında bulundu.¹⁷⁷

Hz. Peygamber bir gün minbere çıkarak şöyle hitap etti: " Ey insanlar! Ben kadir gecesinde bir rüya görmüş sonra unutmuştum. Rüyamda kollarımda iki altın

¹⁷¹ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Vakıdı, *Ridde*, 103-109; Belâzurî, *Futûh*, 137-138; Taberî, *Tarih*, IV, 97-99; İn Kesir, VI, 328; Ebu Halil, 69-71; M. Fayda, *Halid b. Velid*, 264-272

¹⁷² Nevevî, II, 95

¹⁷³ Kehhale, I, 312-313

¹⁷⁴ İbn Hişam, IV, 222-223

¹⁷⁵ İbn Sa'd, I, 316-317

¹⁷⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr, *Zadu'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İbad*, I-VI, çev. Mehmet Yolcu v.d.. İstanbul 1989, IV, 152

¹⁷⁷ İbn Hişam, IV, 223

bilezik gördüm. Bu ikisinden hoşlanmadım, onlara üfürdüm onlarda uçup kayboldular. Ben bu iki bileziği Yemen'de ve Yemame'de çıkan bu iki yalancı (Müseylime ve Esved) ile yorumladım".¹⁷⁸

Müseylime namazı kaldırdığını, içkiyi ve zinayı helal kıldığını söylüyordu, ardından da peygamber olduğunu iddia ediyordu.¹⁷⁹ O'nun sözlerinde Hristiyanlıktan gelme fikirler göze çarpıyordu.¹⁸⁰ Ufku ancak köylü vatandaşlarının Hanifeoğullarının ufku kadardı. Kara keçiden, beyaz süttten, öğütmek ve fırında pişirmekten, sulak yerlerde yaşayan kurbağadan¹⁸¹ aynı zamanda semaların hakiminden ve gökten incek olandan bahsetmek suretiyle, fikirlerini ziraatle uğraşan kabiledaşlarının lisanına uyarlıyordu.¹⁸² Müseylime'nin Huceyr adında bir müezzini vardı. Ezan okuduğunda. "Müseylime'nin Allah'ın Resulü olduğunu iddia ettiğine tanıklık ederim" ¹⁸³ derdi.

Müseylime peygamberlikte Hz.Peygamber ile ortak olduğunu ileri sürerek Medine'ye iki elçi gönderdi. Resûlullah eçilere: "Siz onu onaylıyor musunuz?" diye sordu. Onlar: "Evet" dediler. Bunun üzerine Resûlullah:" Şayet elçilerin öldürülmesi caiz olsaydı sizi öldürürdüm" dedi. Müseylime'ye şöyle bir metup yazdı:"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den yalancı Müseylime'ye. Allah'ın selamı hidayete tabi olanların üzerine olsun. Allah kullarından dilediğini yeryüzüne varis kılar. Akibet Allah'tan korkup sakınanlarıdır."¹⁸⁴

Müseylime kendisine tabi olmayana işkence ederdi. Habib b. Zeyd'le karşılaşp: "Benim Allah'ın elçisi olduğuma tanıklık eder misin?" diye sordu. Habib: "Duymuyorum" dedi. Bu defa O'na: "Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet eder misin" diye sorunca "Evet" dedi. Bunun üzerine Müseylime O'nun vücut organlarını kesilmesi için emir verdi.¹⁸⁵ Her defasında, "benim Allah'ın elçisi olduğuma tanıklık eder misin?" diye sorduğunda Habib, "duymuyorum" diye cevap veriyordu. "Muhammed Allah'ın elçisi midir?" diye sorduğunda ise o, "evet" diyordu. Sonra organlarını birer birer kestirdikten, sonra ellerini ve ayaklarını da kestirdi. Daha sonra

¹⁷⁸ İbn Hişam, IV,246

¹⁷⁹ İbn Kayyim, IV,151

¹⁸⁰ Brockelmann, C, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara 1964,42

¹⁸¹ Wellhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*,15

¹⁸² Brockelman,42

¹⁸³ Belâzurî,*Futûh*, 124

¹⁸⁴ İbn Hişam, IV, 247; Yakubî, II, 130; Hamidullah, Muhammed, *Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Kahire 1941,192-193

¹⁸⁵ İbn Abdilberr, I, 320

ise Ateşe attı ve yaktırdı. Habib ise ateşte yanıp kül oluncaya kadar söylediğinden vazgeçmedi.¹⁸⁶

Kabile bağımlılığından dolayı ona körü körüne bağlananların sayısı kabarıktı. Rivayet edildiğine göre Nemr kabilesine mensup Talha Müseylime'nin yanına gelerek O'nun durumunu sordu. O da, Rahman adında birinin karanlıkta kendisine geldiğini söyledi. Talha: "Senin yalancılığına; Muhammed'in ise doğruluğuna tanıklık ederim. Ne var ki Rabia'nın yalancısı, Mudar'ın doğru sözlüsünden bana daha sevimli geliyor"¹⁸⁷ diyerek Müseylime'nin yanında yer aldı.

Hız. Ebu Bekir Müseylime'nin üzerine İkrime b.Ebî Cehil'i göndermiş, ardından da Şurahbil b. Hasene'yi takviye kuvvet olarak yollamıştı. İkrime acele ederek Müseylime'nin taraftarları üzerine yürüdü. Fakat başarılı olamadı. Şurahbil bu yenilginin haberini alınca yolda bekledi; daha ileri gitmedi.¹⁸⁸ İkrime durumu Hız. Ebu Bekir'e yazılı olarak bildirince Hız. Ebu Bekir: "Geri dönüp de insanların moralini bozmayın. Huzeyfe ile Arfece'nin yanına varıp onlarla birlikte Uman ve Mehre halkı ile çarpışın." Daha sonra Şurahbil'e de Halid gelinceye kadar yerinden ayrılmamasını ve Müseylime ile işleri bittikten sonra Kudaa'lılara karşı Amr b. As'a yardım etmek üzere onun yanına gitmesini emretti.¹⁸⁹

Halid, Butah'dan geri dönüp Hız. Ebu Bekir'e özür beyan edince, Hız. Ebu Bekir özrünü kabul etmişti. Daha sonra O'nun emrine Muhacir ve Ensar'dan birçok kişi vererek Müseylime'nin üzerine göndermişti. Ensar'ın başında Sabit b. Kays b. Şemmas, Muhacirlerin başında ise Ebu Huzeyfe ve Zeyd b. Sabit bulunuyordu. O sıralarda Beni Hanife savaşçılarının sayısı 40.000 olduğu rivayet edilmektedir.¹⁹⁰ Müseylime'nin bu derece güçlenmesinde Reccal b. Unfuva ve Muhakkım b. Tufeyl gibi insanların payı büyüktü. Bunlar Yemame'nin ileri gelenlerinden idiler.¹⁹¹ Reccal, Beni Henife heyeti ile birlikte Resûlullah'ın yanına gitmiş, Ubeyy b. Ka'b'den Kur'ân öğrenmiş¹⁹² ve din konusunda bilgi edinmişti. Resûlullah da onu Müseylime'ye karşı

¹⁸⁶ Diyarbekrî, II, 217

¹⁸⁷ Taberî, *Tarih*, IV, 104

¹⁸⁸ İbn Kesir, *Bidâye* VI, 328

¹⁸⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 360

¹⁹⁰ Taberî, *Tarih*, IV, 100

¹⁹¹ İbn Asem, I, 27

¹⁹² İbn Sa'd, I, 316

halkı bilinçlendirmek için Yemame'ye öğretmen olarak göndermişti.¹⁹³ Fakat O da Müseylime gibi Benî Hanife'ye kötülük etti. Zira Müseylime: " Benim peygamberliğime Muhammed'in şahadet edip etmediğini öğrenmek istiyorsanız, gidin Reccal b. Unfuve ile Muhakkım b. Tufeyl'e sorun" derdi. Onlar da Müseylime'yi onaylıyorlardı. Hz. Muhammed'in Müseylime'nin de kendisi gibi Peygamber olduğunu, peygamberlikte kendisine ortak olduğunu söylediğine tanıklık ediyorlardı. Bu yüzden birçok saf insanın Müseylime'ye bağlanmasına¹⁹⁴ öncülük ettiler.

Beni Hanife kabilesi içerisinde aklı başında, Allah'ın dinini kavrayan kişiler ise Müseylime'nin yalancı olduğunu biliyorlar. Sümâme b. Usal¹⁹⁵ bunlardandı. Sümâme Müseylime'nin yalancı olduğu konusunda kavmini uyarılmış ve O'na karşı çıkmıştı.¹⁹⁶ Kavmine Kur'ân'dan ayetler okuyarak bu ayetlerle Müseylime'nin sözlerini karşılaştırmalarını öneriyordu.¹⁹⁷ Halid b. Velid Yemame'ye vardığında kendisine tabi olanlarla birlikte İslâm nimetine şükredip Halid'in ordusuna katılmışlardı.¹⁹⁸

Müseylime, Halid'in yaklaşmakta olduğunu haber alınca askerlerini "Akraba" denilen yerde konakladı.¹⁹⁹ Halid b. Velid ise Yemame'ye yaklaştığında 100 kişiden fazla bir süvari birliğini etrafa gönderdi. Onlara, "kimi bulursanız alıp getirin" dedi. Benî Hanife'nin eşrâfından Müccae b. Mürare ile karşılaştılar. Onu 33 arkadaşıyla birlikte yakalayıp Halid'in yanına getirdiler. Halid: "Müseylime hakkında ne düşünüyorsun?" diye sordu. Müccae: "Ben Müseylime'nin adamlarından değilim, ona yanaşmadım. Resûlullah'ın yanına gittim müslüman oldum. Allah'a yemin ederim ki ondan sonra ne değiştim ne de değiştirdim²⁰⁰ Ne var ki canımız, malımız ve çocuklarımızdan korktuğumuzdan dolayı Müseylime ile geçinmek zorunda kaldık. Şayet o peygamberlik iddiasında bulunmuşsa suçu sadece kendisini bağlar." dedi.

¹⁹³ İbn Kesir, VI,328

¹⁹⁴ Vakıdî, *Ridde*,109; İbn, Asem, I,27

¹⁹⁵ Sümâme, Resulullah'ı öldürme teşebbüsünde bulunan ve Resulullah tarafından kanı helâlkılınanlardan idi. Tevbe ettikten sonra Umre yapmak üzere Medine'ye yaklaştığında Hz. Peygamber'in elçileri tarafından yakalanıp O'na getirildi. Sümame: "Ey Allah'ın Resûlu, cezalandırırsan suçluyu cezalandırırsın;affedersen şükredeni affedersin" dedi. Bunun üzerine Resulullah da onu affetti. Bkz. İbn Sa'd, V,550

¹⁹⁶ İbn Abdilberr, I,215

¹⁹⁷ Kaynaklarımızda Sümâme'nin Ğafir Süresinin başındaki üç ayeti okuduğu rivayet edilmektedir; bkz. Vakıdî, *Ridde*, 116-117; İbn Sa'd, V,550

¹⁹⁸ Vakıdî, *Ridde*,117

¹⁹⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 362

²⁰⁰ İbn Sa'd, V,549

Bunun üzerine Halid onu affetti, fakat arkadaşlarının boynunu vurdu.²⁰¹ Halid b. Velid'in Benî Hanife'nin Müseylime'yi gerçek peygamber olarak bilip bilmediklerini sorması üzerine Müccae, şayet onun gerçek peygamber olduğuna inanmasalardı yarın karşına on binden fazla savaşçı çıkmıyacaktı,²⁰² dedi.

Halid b. Velid Yemame yakınlarında "Akraba" denilen yerde, Müseylime'nin tam karşısında karargah kurdu. Arkadaşlarını savaşa hazırladı. Sağ cenaha Zeyd b. Hattab'ı sol tarafa ise Üsame b. Zeyd'i yerleştirdi. ²⁰³ Ertesi gün iki ordu Akraba denilen yerde karşılaştı. Muhacirlerin sancağı Huzeyfe'nin azatlı kölesi Salim'in elinde idi. Salim'e: "Önümüzden giderken sana bir zarar gelmesinden korkuyor musun? " diye sorulduğunda Salim: " O taktirde ben ne kötü bir Kur'an taşıyıcısı (hafızı) olurum!..." diye cevap verdi. Ensar'ın sancağı ise Sabit b. Kays b. Şemmas'ın elinde idi. Ayrıca diğer kabilelerin de sancaktarları bulunmakta idi. Müslümanlarla ilk karşılaşan Reccal b. Unfuva, Zeyd b. Hattab tarafından öldürüldü.²⁰⁴ Savaş kızışmaya başladı Müslümanlar böyle bir savaşla karşılaşmamışlardı. Bir süre sonra müslümanlar geri çekilmek zorunda kaldılar. Halid çadırını, hatta eşi Ümmü Temim'i çadırda bırakarak geri çekildi. Benî Hanife'liler O'nun çadırına girdiler. Şayet Müccae b. Mürare Ümmü Temim'i korumasaydı, O'nu öldüreceklerdi.²⁰⁵ Yemameliler canlarını öyle heder edercesine çarpıyorlardı ki, vaktiyle Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi b. Harb bile onların bu kahramanlıklarını şu sözlerle izah etmekten kendini alamamıştır: " Müseylime'nin adamları kadar ölüme sabırlı ve tahammüllü kimseyi görmedim"²⁰⁶

Müslümanların komutanları onları savaşa teşvik ettiler. Sabit b. Kays: " Ey müslümanlar!... Kendinizi çok kötü alıştırdınız." dedikten sonra Yemame'lileri kastederek: "Ey Allah'ım! Ben bunların yaptıklarından uzağım-müslümanları kastederek- bunların yaptıklarından dolayı da sana özür beyan ediyorum" deyip şehid edilinceye kadar çarpıştı. Ebu Huzeyfe : " Ey Kur'an ehli! Kur'an'ı eylemlerinize süsleyiniz" diyordu. Zeyd b. Hattab ise : "Allah'a yemin ederim ki, onları yenilgiye

²⁰¹ Vakıdı, *Ridde*, 118-121

²⁰² Diyarbekri, II, 211

²⁰³ İbn Asem, I, 32

²⁰⁴ Taberi, *Tarih*, 106

²⁰⁵ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 363

²⁰⁶ Zehebi, *Tarihu'l-İslâm*, III, 39

uğratıncaya ya da şehid edilip elimdeki delilimle konuşuncaya kadar bugün hiçbir şey konuşmayacağım"²⁰⁷ diyerek cansiperane savaştı.

Benî Hanife birbirlerini teşvik ederek çetin bir şekilde çarpışmayı sürdürdüler. O gün savaş bazen müslümanların bazen de onların lehine geliyordu. Salim, Ebu Huzeyfe, Zeyd b. Hattab ve onlar gibi ileri gelen sahabiler şehid edildiler.²⁰⁸ Halid b. Velid bu durumu görünce: "Ey İnsanlar! Nereden bize hücum edildiğini ve her kesimin belalarını bilebilmemiz için ayrılın". Bunun üzerine Ensar, Muhacirler ve Bedevîler birbirlerinden ayrılarak yanyana çarpıştılar. Herkes kendi birliğinde yerini aldıktan sonra birbirlerine: "Bugün geri kaçmak utanılacak birşeydir" dediler.²⁰⁹

Halid b. Velid Müseylime öldürülmedikçe bu işin sonunu gelmiyeceğini anladı. Er meydanına karşısına er isteyip parolalarını söyledi. Parolaları o gün, " Ey Bakara Sûresinin sahipleri" idi.²¹⁰ Karşısına kim çıktı ise öldürdü. Müslümanların işi iyiye gitmeye başladı. Daha sonra Müseylime'nin bulunduğu yöne doğru ilerledi, oldukça sıkıştırılınca Müseylime kaçtı. Etrafında bulunan kişiler de geriye doğru kaçtılar. Böylelikle Müseylime ordusu yenilgiye uğramaya başladı. Onun meşhur komutanlarından Muhakkim b. Tufeyl: " Ey Benî Hanife! Bahçeye koşunuz! Bahçeye!" diye bağırdığında, Abdurrahman b. Ebu Bekir bir ok atarak onu öldürdü. Diğerleri ise bahçeye girip kapıyı üzerlerine kapattılar.²¹¹ Bahçeye girenler arasında Müseylime de vardı. Berra b. Malik müslümanlardan yardım isteyerek kendisini surun üzerine çıkarmalarını söyledi. Duvarın üstünden aşip onların yanına indi. Onlarla çarpışarak kapının yanına kadar geldi ve kapıyı müslümanlara açtı. Müslümanlar içeriye girip kapıyı kilitlediler, anahtarını ise dışarıya attılar. Görülmemiş bir çarpışma oldu. Her iki taraf, özellikle Benî Hanife büyük kayıplar verdi. Bu durum Müseylime'nin öldürülmesine kadar devam etti. Onu Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi, Ensar'dan bir kişi ile birlikte öldürdü. Müseylime'nin öldürülmesi ile birlikte Benî Hanife bozguna uğrayıp geriye doğru kaçmaya başladı.²¹² Vahşi; "Ey insanlar! Ben Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi'yim. Kafir olduğumda en hayırlı bir insan olan

²⁰⁷ İbn Kesir, VI,329

²⁰⁸ İbn Asem, I,34

²⁰⁹ Taberî, Tarih, IV,111

²¹⁰ Belâzurî, *Fütüh*,122

²¹¹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,364-365

²¹² Taberî, *Tarih*, IV,112-113; İbn Kesir, VI,329-330

Hamza b. Abdulmuttalib'i; müslüman olduğumda ise insanların en kötüsü olanını öldürdüm"²¹³ dedi. Yakubî, Müseylime öldürüldüğünde 150 yaşında olduğunu²¹⁴ rivayet etmektedir.

Müccae, Halid b. Velid'e savaşa ancak öncü kuvvetlerin geldiğini, halkın çoğunun ve asıl kuvvetlerin kalelerde bulunduğunu bildirdi.²¹⁵ Halid bu söz üzerine biraz şaşırıldı. Müccae tekrar yemin ederek hem söylediklerinin doğru olduğuna hem de kavmi adına barış yapmaya ikna etti. Böylelikle Halid onunla anlaşma kararı aldı. Bu defa Müccae, onların yanına gidip onlarla barışın şartlarını danışayım diye izin istedi. Kaledekilerin yanına gitti. Kalelerde kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve zayıf kimseler dışında kimse yoktu. Müccae bunlara zırhlar giydirdi, kadınların da saçlarını çözdü ve kalelerin burçlarına çıkmaları için emir verdi. Halid kalelerin askerlerle dolup taşuğunu gördü. Savaş müslümanları oldukça ezip bitirmiş ve uzun sürmüştü. Hazırda zafer elde edilmişken antlaşma yapmaya razı oldu.²¹⁶ Halid Müccae ile altınlar, gümüşler, silahlar ve esirlerin yarısı üzerine antlaşma yaptı. Esirlerin dörtte biri diyenler de vardır. Kaleler açılıp kadın, çocuk ve güçsüzlerden başka kimsenin olmadığı görüldüğünde Halid Müccae'ye: "Yazıklar olsun sana, sen beni aldattın!" deyince Müccae: "Nede olsa onlar benim kavmimdir. Bundan başkasını yapamazdım"²¹⁷ diye cevap verdi.

Hiz. Ebu Bekir Seleme b. Seleme b. Vakş aracılığıyla Benî Hanife'den ergenlik çağına gelmiş herkesi öldürmesini emreden mektubu Halid'e verdiğinde Halid onlarla barış antlaşması yapmış bulunduğu antlaşmaya aykırı hareket etmemiştir.²¹⁸

Bu savaşta müslümanların kaç şehid verdiği konusunda kaynaklarımızda genelde 700 ile 1200 arasında değişik sayılar verilmektedir.²¹⁹ Vakıdî, bu savaşta 1200 kişinin şehid olduğu ve bunlardan 700 kişinin Kur'an hafızı olduğunu rivayet etmektedir.²²⁰ Şehid olanlar arasında Hiz. Ömer'in abisi Zeyd b. Hattab, Ebu Huzeyfe b. Utbe ve onun kölesi Salim, Sabit b. Kays b. Şemmas, Ebu Düccane Sımak b. Hareşe

²¹³ Vakıdî, *Ridde*, 136-137

²¹⁴ Yakubî, II,130-131

²¹⁵ Vakıdî, *Ridde*, 138

²¹⁶ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,365-366

²¹⁷ Taberî, *Tarih*, IV, 115-116

²¹⁸ Ebu Ubeyd, 232

²¹⁹ Bkz. Belâzurî, *Fütûh*, 126; Kadı Abdulcebbar, II,587; Zehebi, Muhammed b. Ahmed b. Osman *el-Iber fi Haberî men Ğaber*, I-IV, thk. Ebu Hacer Muhammed, Beyrut 1985, I,12; İbn İmad, I,23

²²⁰ Vakıdî, *Ridde*, 140; Kur'an hafızlarından 70 kişinin şehid olduğunu söyleyenler de vardır. Bkz. Kadı Abdulcebbar, II,587

es-Saidî, Beşir b. Said el-Ensârî, Abbad b. Beşir, Abdullah b. Sehl el-Amirî, Ma'n b. Adiyî, Abdullah b. Abdullah b. Ubeyy b. Selûl gibi ashabin ileri gelenleri bulunmakta idi.²²¹

3.2.5. ESVEDÜ'L-ANSÎ VE YEMENLİLER

Habeşistan'ın Yemen Valisi Ebrehe'nin iki oğlu Mesruk ile Yeksum'un Yemen'deki yerli Araplara büyük zulüm ve katliamlara girişmesi üzerine Himyerîlerin soyundan gelen Seyf b. Zûyezen Habeşlilere karşı Sasanî Kisrasından yardım istemiş, o da tecrübeli komutanlarından Vehriz'i 800 kişilik bir orduyla Yemen'e göndermişti. Yapılan savaşta Vali Mesruk öldürülmüş ve Seyf b. Zûyezen San'a'da iktidardan ele geçirmişti. Birkaç yıl sonra Habeşlilerin Seyfi öldürmeleri üzerine Kisra Vehriz'i büyük bir orduyla tekrar Yemen'e göndermişti. Ölümüne kadar San'a'da Sasanî valisi olarak kalan Vehriz'den sonra sırasıyla Merzubân, Teynucân ve oğlu vali oldular. Daha sonra Kisra Teynucan'ın oğlunu azlederek yerine Ebna'dan²²² Bâzân'ı vali olarak atadı.²²³ Bâzân Hz. Peygamber'in daveti üzerine müslüman oldu.

Bâzân'ın müslüman olması genelde Resûlullah'ın Kisra'ya gönderdiği davet mektubu ile birlikte ele alınır. Kisra, bu mektupta Hz. Peygamber'in adını kendi adından önce yazılmış olmasına ve bir Arap olan Hz. Muhammed'in O'nu kendi dinine davet etmesine öfkelenmiş ve mektubu yırtmıştı. Yemen'de bulunan valisi Bâzân'a O'nu yakalayıp huzuruna getirmesini söylemişti. Bâzân da Hz. Peygamber'i getirtmek için iki elçi Medine'ye gönderdi. Elçiler Resûlullah'ın yanına vardıklarında Resûlullah: "Arkadaşınıza gidin, O'nun Rabbi'nin bu gece benim Rabbim tarafından öldürüldüğünü haber verin" dedi. Elçiler gidip durumu anlattıklarında Bâzân: "O günkü tarihi yazın. Şayet doğru çıkarsa o peygamberdir" diyor. Gerçekten de araştırıyorlar, Kisra'nın o gün öldürüldüğü ortaya çıkıyor. Bu mucize karşısında Bâzân da müslüman oluyor.²²⁴ Onunla birlikte Yemen halkı da müslüman oldu. Resûlullah da Yemen'i O'na bağlayarak kendisini tüm muhaliflerinin üzerine emir tayin etti. Ölünceye kadar Yemen emiri olarak kaldı. Onu görevinden azletmedi. Kimseyi de ona ortak yapmadı. Fakat Bâzân öldükten sonra Hz. Peygamber Yemen'in çeşitli

²²¹ Daha geniş bilgi için bkz. Belâzurî, *Futûh*, 124-126; Zehebi, *Nübelâ*, I, 298-299; Ebu Halil, 108-124

²²² Ebna, İranlıların soyundan gelen Yemen'lilerdir. Bkz. Sem'anî, I, 76

²²³ İbn Hişam, I, 64-71

²²⁴ İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 31

bölgelerine emirlerini gönderdi. Amr b. Hazm'ı Necran'a, Halid b. Said b. As'ı Necran ile Zebid arasındaki bölgeye, Amir b. Şehr'i Hemedan üzerine, Şehr b. Bâzân'ı San'a üzerine, Tahir b. Ebî Hale'yi Akk ile Eş'ariler üzerine, Ebu Musa'yı Me'rib üzerine, Ya'la b. Ümeyye'yi Cened üzerine emir olarak tayin etti. Muaz b. Cebel ise Yemen ile Hadramevt arasında bulunan bütün emirler arasında gidip gelen bir öğretici idi.²²⁵ İnsanlara İslâm dinini öğretiyordu.

Resûlullah Veda Haccı'ndan dönüp vefatından önceki hastalığının dışında bir hastalığa yakalanmıştı. Esvedü'l Ansî bu hastalıktan haberdar olunca peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmıştı.²²⁶

Esved'in asıl adı Ayhele²²⁷ b. Ka'b b. Avf el-Ansî'dir. Ans ise Mezhic kabilesinin bir boyudur. Esved'in eğitilmiş bir eşeği vardı. Ona: "Rabbine secde et" dediğinde, hemen çökerdi. Bundan dolayı ona "eşekli adam" anlamında "zü'l-himar" denilmiştir. Bazı kimseler ise Esved'in yüzünü daima peçe ile örtüp başına sarık sardığından dolayı kendisine "peçeli adam" anlamında "zü'l-himar" lakabı verildiğini²²⁸ söylemektedirler.

Brockelmann, Esved'e "eşekli adam" anlamında "zü'l-himar" denilmesinin nedenini şu şekilde açıklamaktadır: " Binek her zaman beklenen Mehdi'nin sembolüdür. İsa'nın Kudüs'e bir dişi eşek üstünde girdirilmesi bu sebeptendir. Onuncu asırda Kuzey Afrika'da bir cezbe tarikatının müessesinin adı bu sebeple zülhimardır. Bu asrın başlarında Fas Sultanına karşı çıkan bir isyanın başında bulunan adamın lakabı da aynı sebeple Buhamaradır."²²⁹

Esvedü'l-Ansî h. 10.yılda peygamberlik iddiasıyla Yemen'de ortaya çıktı.²³⁰ Onunla başlayan irtidat hareketi Hz.Peygamber'in hayatında ve İslâm tarihinde görülen ilk irtidat hareketiydi.²³¹ Müseylime kendisine "Rahmanu'l-Yemame" diye isim verdiği gibi, Esved de kendisine "Rahmanu'l-Yemen"²³² adını verdi. Esved

²²⁵ Taberî, *Tarih*, IV,47-48

²²⁶ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,337

²²⁷ Abhele diyenler de vardır. Bkz. İbn Abdilberr, III,1266; Zehebi, *Tarihü'l-İslâm*, III,15

²²⁸ Bkz. Belâzurî. *Fütüh*, 146; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 336

²²⁹ Brockelmann. 4+

²³⁰ Zehebi, *Iber*, I,10

²³¹ Zehebi, *Tarihü'l-İslâm*, III,14-15

²³² Belâzurî, *Fütüh*, 146

gözbağlayıcı ve dinleyenlerini büyüleyen biri idi.²³³ Bu yüzden insanları çabuk etkiliyordu.

Esved'e ilk olarak Şehr b. Bâzân, Fîrûz ed-Deylemî ve Dâzeveyh adında üç kişi karşı çıktı. Esvedü'l-Ansî Necranlılar'ın üzerine yürüyerek oradan Amr b. Hazm ve Halid b. Said'i çıkarttı.²³⁴ Daha sonra Mürâd emiri Kays b. Abdüyeğûs, Ferve b. Müseyk'in üzerine hücum etti. Esved de Necran'dan San'a'ya geçti. Şehr b. Bâzân O'na karşı çıkıp onunla çarpıştı. Şehr, Esved'in isyanının yirmibeşinci günü öldürüldü. Muaz b. Cebel ise Me'rib'de bulunan Ebu Masa'nın yanına kaçmak zorunda kaldı. Ferve'nin ordusuna, Mezhic kabilesinin arasından İslâm'a girmiş ve irtidat etmeyen kişiler katıldılar. Sonunda Yemen'de hakimiyet yalnızca Esved'in eline geçince orada bulunan müslümanlar takkiye yaptılar.²³⁵ Esved, San'a'yı ele geçirip Şehr'i öldürünce, onun hanımı ile evlendi. Fîrûz ed-Deylemî'nin amcasının kızı olan bu hanımın adı Azâd²³⁶ idi.

Esved, 700 süvarisi ile Bahreyn ile Taif arasındaki bölgeyi ele geçirdi. Komutanı Kays b. Abdüyeğûs idi. Mezhic kabilesindeki halifesi ise Amr b. Ma'dikerib²³⁷ idi.

Amr, Resûlullah Tebük seferinden döndüğünde müslüman olmuştu. Mezhicliler'den bir grup ile irtidat ettiğinde Ferve b. Müseyk O'na karşı savaşmak üzere Hz. Peygamber'den asker istemişti. Resûlullah da onun yardımına Halid b. Velid ile Halid b. Said b. As'ı göndermiş ve onlara: " Bir araya geldiğinizde Ali b. Ebî Talib emirinizdir" şeklinde talimat vermişti. Hz. Ali, Mezhicliler'den irtidat edenlerle Yemendeki Kesr denilen yerde karşılaşmış; bazılarını öldürmüş bazıları da kaçıp kurtulmuşlardı.²³⁸ Kaçanlar Amr ile birlikte Esved'in etrafında toplanmışlardı. Ebna ise Fîrûz ed-Deylemî ve Dâzeveyh'in etrafında²³⁹ bulunuyordu.

Bu arada Muaz b. Cebel, Esved ve onun yordakçılarında gelebilecek her türlü tehlikeyi önlemek amacıyla Bekr b. Vail kabilesinin bir kolu olan Sekûnlular'dan bir hanım ile evlendi. Böylece onların desteğini sağladı. Hz. Peygamber, müslüman

²³³ Zehebi, a.g.e. III,15

²³⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,337

²³⁵ İbn Kesir, *Bidaye*, VI,311

²³⁶ İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, III,6

²³⁷ Zehebi, a.g.e. III,16

²³⁸ İsfahanî, XV,211-213

²³⁹ Taberî, *Tarih*, IV,50

emirlere Ezd'li Veber b. Yunannes aracılığıyla bir mektup gönderip "Esved ile savaşmayı" emredince, Muaz b. Cebel bu işi üstlendi. Kabileleri dolaşarak onlara İslâm'ı öğretti.²⁴⁰ Böylelikle müslümanların hem sayıları hem de manevi güçleri arttı.

Hz.Peygamber'den Esved ile çarpışma emri geldikten sonra Fîrûz amcası kızı ve Esved'in karısı Azâd'ın yanına gitti. Esved'i öldürmek istediklerini, bu konuda kendilerine yardımcı olmasını istedi. Azâd ise Esved'den çok nefret ediyordu. Zira Esved hem çok kötü huylu hem de onun kocasını öldürmüştü. Bu yüzden Azâd onlara yardımcı olacağını söyledi. Azâd onlara yol gösterdi. Fîrûz, Dâzeveyh ve Kays Saray'ın bir duvarını delerek gizlice Saray'a girdiler. Esved sarhoş bir halde uyuyordu. Fîrûz, onu yatağında yakaladı ve boğazladı. Azâd da O'na yardımcı oldu.²⁴¹ Esved öküzler gibi böğürdü, O'nun çıkardığı ses muhafızlarını korkuttu. Muhafızlar: "Rahmanu'l-Yemen'e ne oluyor?" diye sordular. Karısı acele davranıp: "Ona vahiy geliyor" diye seslendi. Bunun üzerine muhafızlar sakinleşip yerlerinde kaldılar.²⁴² Bu olay muhafızların O'na vahiy geldiğine inandıklarını gösteriyor.

Fîrûz ve arkadaşları, tan yeri ağarınca müslümanların şiarı olan ezânı okudular. Herkes toplanınca Esved'in başını onlara doğru attılar. O'na bağlı olanların morali bozuldu ve dağıldılar. Müslümanların tümü ise Muaz b. Cebel'in başkanlığında toplandı.²⁴³ Resûlullah'a, Esved'in ölüm haberi, vefat edeceği günün sabahı ulaştı.²⁴⁴

Hz. Peygamber vefat ettiğinde Yemen'de ikinci kez bir irtidat olayı yaşandı. Kays b. Hübeyre el-Mekşuh²⁴⁵ el-Muradî bu irtidat hareketinin başını çekti, denilebilir. Halbuki daha önce de belirttiğimiz gibi Esvedü'l-Ansî'nin öldürülmesi olayında Fîrûz ve Dâzeveyh ile birlikte hareket etmişti. Hz. Ebu Bekir halife seçildiğinde Fîrûz'un yetkilerini arttırdı. Fîrûz'un Ebna'dan oluşu Arap olan Kays'ı kızdırdı. Zira Kays Yemen'de egemen olmak istiyordu. Bu yüzden Yemen'deki ileri gelenlere: "Ebna soyu yurdunuzda yabancı ve göçmendir. Onları serbest bırakırsanız sürekli size egemen olurlar. Ben onların liderlerini öldürüp yurdumuzdan çıkarmak istiyorum"²⁴⁶ diyerek

²⁴⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 337-338

²⁴¹ İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 313-314

²⁴² Belâzurî, *Futûh*, 146-147 (T.154)

²⁴³ Taberî, *Tarih*, IV, 56-60

²⁴⁴ İbn Abdilberr, III, 1265

²⁴⁵ Kaynaklarda Kays b. Mekşuh olarak da zikredilir. Hübeyre'ye Mekşuh denilmesinin sebebi, bir hastalığının tedavisi için böğrünün dağlanması dolaydır. Bkz. İbn Sa'd, V, 525

²⁴⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 139-140

Yemen'deki Arapların desteğini almak istedi. Ne var ki Himyer'li Zu'l-Kıla ile arkadaşları onun bu görüşünü kabul etmediler. Hz. Ebu Bekir'de, onlara Ebna'dan olan Fîrûz ve arkadaşlarını desteklemeleri²⁴⁷ konusunda tavsiyede bulunmuştu.

Kays, öncelikle Fîrûz, Dâzeveyh ve Cüşeyş'i öldürmek istedi. Esvdül-Ansî'nin adamlarına gizlice mektuplar yazarak etrafında toplanmaları çağrısında bulundu. Esved'in adamları da O'na olumlu cevap verdiler. Kays, öbür taraftan Fîrûz, Dâzeveyh ve Cüşeyş ile bir araya gelerek onlarla istişare ediyordu. Böylelikle irdidadını onlardan saklamak istiyordu. Birgün onları pusuya düşürüp öldürmek için yemeğe davet etti. Dâzeveyh O'nun davetini kabul edip yanına vardığında hemen O'na tuzak kurup öldürdü. Fîrûz da Kays'ın yanına gitmek üzereyken konuşmakta olan iki kadından birinin Fîrûz'u işaret ederek: " Bu da Dâzeveyh gibi öldürülecek" şeklindeki sözlerini duyunca hemen oradan kaçıp uzaklaştı. Yolda Cüşeyş ile karşılaştı. Onu da yanına alarak Havlan dağına kaçtılar.Orada Fîrûz'un dayıları bulunmakta idiler.²⁴⁸ Böylece onların desteğini de alarak Kays ile mücadele edeceklerdi.

Sonunda San'a ve çevresindekiler de isyan ederek Kays'ın etrafında toplandılar. Kays, Fîrûz'a destek veren Ebna'yı sürgün etmeyi başardı. Bir kısmını karadan diğer bir kısmını ise deniz yoluyla Yemen'den uzaklaştırdı. Fîrûz bu sürgün olayının haberini alınca Kays'a karşı ciddi bir şekilde savaşma kararını aldı. Hz. Ebu Bekir'e durumu ilettili. Ukayl b. Rebia ve Akk'lılara elçiler göndererek onlardan yardım istedi. Onlar da gereken askerî yardımda bulundular. Fîrûz ve beraberindekiler San'a yakınlarında Kays ve taraftarlarıyla çetin bir çarpışmaya giriştiler.Kays ve arkadaşları yenilgiye uğrayıp San'a ve Necran bölgelerine dağıldılar.Tam bu sırada İkrime b. Ebî Cehil askerleriyle birlikte Mehre'den; Muhacir b. Ebi Ümeyye, Mekke'li, Taifli ve Beceliler'den bir topluluk ile birlikte Necran'a vardılar. Onlara Ferve b. Müseyk el-Murâdî de katıldı. Amr b. Ma'dikerib emansız bir şekilde gidip Muhacir'e teslim oldu. Kays da yakalandı. İkisi de bağlanarak Hz. Ebu Bekir'in yanına götürüldüler. ²⁴⁹ Hz. Ebu Bekir, Dâzeveyh'i öldürdüğünden dolayı Kays'ı öldürmek istedi. Fakat Dâzeveyh'i gizli öldürdüğünden suçu ispat edilemedi. Bu arada tevbe ederek Hz. Ebu Bekir'e yalvarıp savaşın tuzaklarını bildiği için kendisini öldürmemesini istedi. Hz. Ebu Bekir

²⁴⁷ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,376

²⁴⁸ Taberî, *Tarih*, IV, 140; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,376-377

²⁴⁹ Taberî, *Tarih*, IV, 142-146

de O'nu affedip savaşmak üzere Irak'a gönderdi.²⁵⁰ Amr b. Ma'dikerib de tevbe ettiğinden dolayı affedilip²⁵¹ serbest bırakıldı.

3.2.6. BAHREYNLİLERİN İRTİDADI

Bahreyn toprakları Sasani İmparatorluğunun idaresindeydi. Sahralarında ise, Abdulkays, Bekr b. Vail, Temim ve pekçok Arap kabilesi bulunmaktaydı. Hz. Peygamber döneminde Bahreyn Valisi Münzir b. Sava idi. Resûlullah h.8 yılında Ala b. el-Hadramî'yi kavmini İslâm'a davet etmek üzere Bahreyn'e gönderdi. Ayrıca Münzir b. Sava ile Hecer'in Merzubanı Sibuht'u İslâm'ı kabul etmeye veya cizye ödemeye⁶ davet eden bir mektup da Ala ile birlikte gönderdi.²⁵² Bu davet üzerine Münzir b. Sava ile Hecer halkının bir kısmı müslüman oldular. Mecusiler ile Yahudiler ise İslâm'ı kabul etmeyip cizye vermeye razı oldular.²⁵³ Hz.Peygamber vefat ettiğinde Münzir b. Sava da hastaydı. Kısa bir süre sonra Bahreyn'in merkezi olan Hecer'de İslâm'ın en büyük dayanağı²⁵⁴ Münzir b. Sava da öldü. Onun ardından Bahreyn'de irtidat hareketleri başgösterdi. Kays b. Sa'lebe oğulları, el-Hutam²⁵⁵ başkanlığında irtidat ettiler. Onların peşinde Bekr b. Vail kabilesi irtidat etmekle birlikte Abdulkays kabilesini Carud b. Mualla bir araya getirip²⁵⁶ İslâm'dan dönmelerine engel oldu.

Carud, h. 10 yılında Abdulkays'lılar ile birlikte Hz.Peygamber'in yanına giden bir Hristiyan zattı. Resûlullah O'nu İslâm'a davet ettiğinde müslüman olmuş, Resûlullah'ı sevindirmişti. İslâm dinini kavrayıp bu konuda anlayış sahibi olduktan sonra Hz.Peygamber O'nu kavmine gönderdi.Halkını İslâm'a davet ederek hemen hemen hepsinin müslüman olmasına vasıta oldu.²⁵⁷ Ne var ki, Hz.Peygamber vefat ettikten sonra Abdulkays kabilesi: "Şayet O peygamber olsaydı ölmezdi."²⁵⁸ diyerek Resûlullah'ın peygamberliği konusunda tereddüde düştüler. Carud onları bir araya getirip eskiden beri Allah'ın Peygamberlerinin gelip geçtiğini, hepsinin de vefat ettiğini açıklayarak Hz.Peygamber'in de diğer peygamberler gibi Allah'ın rahmetine

²⁵⁰ İbn Sa'd , V, 534-535

²⁵¹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 377

²⁵² Belâzurî, *Fütûh*,106-107

²⁵³ Belâzurî, *a.g.e.*, II0-III

²⁵⁴ Wellhausen,*Eski Tarih*,17

²⁵⁵ Hutam'ın asıl adı Şureyh b. Dubeya'dır, bkz. Belâzurî, *Fütûh*,II4

²⁵⁶ Vakıdî,Ridde.152

²⁵⁷ İbn Sa'd, V,559-560

²⁵⁸ Taberî,Tarih,IV,II9

kavuştuğu²⁵⁹ konusunda onları ikna etti. Ardından da Allah'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna tanıklık ederek kavmini İslâm'a sınıksız sarılmaya davet etti.²⁶⁰ Bu sayede Abdulkays kabilesi İslâm dini üzere sabit kaldılar.

Bekr b. Vail kabilesinden dinden dönenlerin bir kısmı Kisra'ya giderek Peygamber'in vefat ettiğini, O'nun yerine geçen Hz. Ebu Bekir'in ise fazla güçlü olmadığını bildirdiler. Bahreyn'de Abdulkays kabilesinden başka kimselerin O'na bağlı kalmadığını, nüfus olarak da onlardan fazla olduklarını anlattılar. Bunun üzerine Kisra, henüz çok genç olan Münzir b. Numan'a bir taç giydirerek kendisinin temsilcisi olarak Bahreyn'e tayin etti.²⁶¹ Bekr b. Vail kabilesi O'nun başkanlığında müslümanlarla çarpışacaktı. Fakat aynı kabileden olan ve İslâm'ı kavrayıp özümseyen Müsenna b. Harise ise onlara karşı çıkarak onları, Abdulkays kabilesi ile çatışmalarını noktasında uyararak, Ensar ve Muhacirlerle korkuttu. Onlar ise Müsennâ'nın kıskançlıktan dolayı kendilerine bu şekilde karşı çıktığını aralarında konuştular.²⁶²

Bekr b. Vail kabilesinden Hutam harekete geçip Darîn halkının dışında kalan müşrikleri etrafına topladı. Darîn denilen yere de bir askeri birlik gönderdi.²⁶³ Yanındakilerle birlikte Rebia kabilesine iltihak etti.²⁶⁴ Cuvasa²⁶⁵ denilen yerde müslümanları kuşatma altına aldı. Cuvasa'da bulunan müslümanlar çok zor şartlar altında yaşadılar. Açlıktan ölme noktasına geldiler.²⁶⁶ Kuşatmanın şartları gittikçe ağırlaşınca Abdullah b. Hazef şu anlamda bir şiir söyledi. "Ey elçi, Ebu Bekir'e ve Medine gençlerine haber ver. Cuvasa'da kuşatılmış, esir olarak geceyi geçiren gençlere yardım edecek misiniz?"²⁶⁷

Hız. Ebu Bekir Bahreyn'de irtidat edenlerle savaşmak üzere Ala b. el-Hadramî'yi göndermişti.²⁶⁸ Ala Yemame dolaylarında bulunduğu sırada Benî Hanife'den Sümame b. Usal ile birlikte birçok müslüman O'nun ordusuna katıldı.

²⁵⁹ İbn Kesir, Bidaye, VI,332

²⁶⁰ İbn Sa'd, V,560

²⁶¹ İbn Asem, I,40-41

²⁶² Vakıdî, Ridde, 149-151

²⁶³ İbnü'l-Esir, Kâmil, II,368

²⁶⁴ Belâzurî, Fütûh, 114

²⁶⁵ Cuvasa, Bahreyn'de bir kalenin adıdır. Ridde savaşları sırasında Bahreyn'de ilk Cuma kılınan yer olarak bilinir. Bkz. İbn Kesir, Bidaye, VI,332

²⁶⁶ Vakıdî, Ridde, 153

²⁶⁷ Belâzurî, Fütûh, 115

²⁶⁸ Diyarbekrî, II,221

Bunun yanında Amr b. As, Sa'd b. Temim ile Ebna'dan ve Ribab kabilesinden birçok kişi de Ala'nın yanında yer aldı.²⁶⁹ Böylece Ensar ve Muhacirlerle birlikte çok sayıda müslümandan oluşan bu ordu oldukça güçlendi.

Ala, Rebia kabilesinden irtidat edenlerle savaştı. Carud b. Mualla'ya haber gönderip Abdulkays kabilesini alarak Hutam üzerine yürümesini istedi. Kendisi de beraberindekiler ile Hecer tarafından Hutam'a yaklaşıncaya kadar yoluna devam etti. Müslümanların hepsi Ala etrafında toplanıp etraflarına hendek açtılar. Müşrikler müslümanların buldukları yere gelip çarpışıyorlardı daha sonra hendeklerinin arkasına çekilirlerdi. Bu durum böylece bir ay devam etti.²⁷⁰ Müslümanlar bir gece çarpışmanın gürültüsüne benzer bir gürültü duydular. Bunun üzerine Ala b. el-Hadramî, Abdullah b. Hazefi durumlarını öğrenmek üzere onların yanına gönderdi. Abdullah gidip onların sarhoş olduklarını görünce geri döndü ve müslümanlara onların durumunu bildirdi. Müslümanlar da hendeği geçerek onların yanına vardılar. Onları kılıçtan geçirdiler. Kimisi öldürüldü, kimisi esir alındı kimisi de sadece üzerindeki eşya ve silah ile kaçıp kurtulabildi.²⁷¹ Hutam ise Kays b. Asım tarafından öldürüldü. Ala ganimetleri paylaştırırken Hutam'ın caka satarak giydiği elşesini Sûmâme b. Usal'a verdi. Ne var ki müslümanlar Darîn'i fethedip geri dönerlerken Kays b. Sa'lebe oğullarından bazı kişiler bu elbise yüzünden Sümame'yi şehid ettiler.²⁷² Esir edilen Munzir b. Numan ise daha sonra İslâm'ı benimseyerek²⁷³ müslümanların safına katıldı.

3.2.7. UMAN VE MEHRELİLERİN İRTİDADI

Uman'da nüfusun çoğunluğu el-Ezd kabilesine mensup kişilerden oluşuyordu. Çöllerde ise bu kabilenin dışında pekçok kabile mensupları da yaşıyordu. Hz. Peygamber, h.8 yılında Ebu Zeyd el-Ensari ile Amr b. As'ı el-Culenda'nın iki oğlu Abd²⁷⁴ ve Ceyfer'e bir mektupla gönderdi. Hz. Peygamber bu mektubunda onları İslâm'a davet ediyordu. Şayet Uman halkı Hakk'ı tanır, Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse Amr, emir olacak; Ebu Zeyd ise halka namaz kıldırarak, İslâmiyeti anlatacak,

²⁶⁹ Taberî, *Tarih*, IV, 122

²⁷⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 368-370

²⁷¹ Vakıdî, *Ridde*, 160; Taberî, *Tarih*, IV, 125-126

²⁷² İbn Kesir, *Bidâye* VI, 333

²⁷³ Belâzuri, *Fütûh*, II 5

²⁷⁴ Bazı kaynaklarda Abbad veya İyaz olarak geçmektedir. Bkz. Taberî, *Tarih*, IV, 131; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 372

Kur'an ve Sünneti öğretecekti. Ebu Zeyd ve Amr, Uman'a vardıklarında Abd ve Ceyfer'i deniz sahilindeki Suhar şehrinde buldular; Hz. Peygamber'in mektubunu onlara sundular. Bunun üzerine her ikisi de İslâm'ı kabul edip oradaki Arapları da İslâm'a çağırdılar. Arapların çoğu İslâm'ı kabul ederek ²⁷⁵ O'na yöneldiler.

Hz.Peygamber'in vefatından sonra Ezd kabilesine mensup Zu't-Tac ünvanlı Lakit b. Malik irtidat ederek ortaya çıktı. Cahiliyye döneminde Culenda ile atbaşı giden Lakit, O'na özeniyordu. Peygamberlik iddiasında bulunanlara benzer iddialarla ortaya çıkıp Uman'ı ele geçirdi. Culenda'nın iki oğlu Abd ile Ceyfer dağ ve denize sığınmak zorunda kalıp²⁷⁶ zor anlar yaşadılar.

Ceyfer,Hz. Ebu Bekir'e haber göndererek Zu't-Tac'a karşı yardım talebinde bulundu. Hz. Ebu Bekir de Himyerî'lerden Huzeyfe b. Mihsan ile Ezd kabilesinden Arfece el-Barikî'yi onlara yardım etmek için görevlendirdi. Huzeyfe'yi Uman'a Arfece'yi ise Mehre üzerine gönderdi. Bu iki zat Uman'a yaklaştıklarında Ceyfer'le yazışmaya başladılar. Yazışmanın neticesinde her ikisi de Uman üzerine yürümeye karar verdiler. Öte yandan Hz. Ebu Bekir, daha önce Yemame'ye Müseylime üzerine gönderdiği İkrime b. Ebî Cehil'e de haber göndererek beraberindekilerle birlikte, Uman ve Mehre'de irtidat edenlere karşı Huzeyfe ve Arfece'ye yardımcı olmasını , oralarda işi bittikten sonra Yemen üzerine yürümesini emretti. Huzeyfe ve Arfece Uman'a varmadan İkrime onlara yetiştirdi.²⁷⁷ Böylece büyük bir kuvvet oluşturdular.

Lakit ve yandaşları Deba denilen yere çekilip karargâh kurdular.²⁷⁸ Ceyfer ve Abd da bir liman şehri olan Suhar'da ²⁷⁹ karargâh kurarak Huzeyfe, Arfece ve İkrime'ye haber gönderdiler. Müslüman komutanlar Suhar'da bir araya geldiler. Taktik gereği Lakit'in komutanlarına mektuplar yazarak onları Lakit'ten soğutmaya çalıştılar. Onlar da Lakit'i terk ettiler.²⁸⁰ Böylece lakit'in gücü ve nüfuzu azalmaya başladı.

İslâm ordusu Lakit komutasındaki ordu ile Debada karşı karşıya gelerek çok şiddetli çarpışmalarda bulundular. Bir ara Lakit üstünlük sağlayıp müslümanlarda

²⁷⁵ Belâzurî, *Fütûh*, 103-104 (T.110); Halebi; III, 252-254

²⁷⁶ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 372

²⁷⁷ Taberî, *Tarih*, IV, 131-132

²⁷⁸ Belâzurî, *Fütûh*, 104

²⁷⁹ Wellhausen, *Eski Tarih*, 22

²⁸⁰ Taberî, *Tarih*, IV, 132

çözülme müşriklerde de zafer görülür gibi oldu.Tam o sırada Benî Naciye ve Abdulkays kabilesinden çok sayıda müslüman yardıma yetişti. Böylece müslümanlar güçlendi.Müşrikleri yenilgiye uğratarak onlardan çok sayıda insan öldürdüler. Kadın ve çocuklarını esir aldılar. Malların beşte birini Arfece ile birlikte Hz. Ebu Bekir'e gönderdiler. Huzeyfe ise Uman'da kalarak²⁸¹ asayişini temin etmeye çalıştı.

Uman halkından bazı kesimler de irtidat edip Şıhr denilen yerde toplandılar. Bunun üzerine İkrime b. Ebî Cehil onların üzerine yürüdü. Onları yenilgiye uğratarak bir kısmını öldürdü ve kendilerinden ganimetler alıp²⁸² müslümanlara dağıttı.

İkrime b. Ebî Cehil Uman'da işlerini bitirdikten sonra Benî Naciye, Abdulkays, Rasib ve Benî Sa'd kabilelerinden oluşan yardımcı kuvvetlerle Mehre'ye baskın düzenledi. Mehrelilerden iki ayrı grupta karşılaştı. Bu gruplardan biri Sihrit başkanlığında, diğeri ise Benî Muharib kabilesinden Musabbah başkanlığında toplanmışlardı. Sihrit ile aralarında anlaşmazlık bulunan Musabbah'ın taraftarları çoğunlukta idi. İkrime Sihrit'e haber göndererek O'nu İslâm'a davet etti. Sihrit de O'nun davetine olumlu cevap vererek müslüman oldu.²⁸³Musabbah'ı İslâm'a davet ettiyse de O, askerlerinin çokluğuna aldanarak²⁸⁴ İkrime'nin çağrısına olumlu cevap vermedi. İkrime Sihrit ile birleşerek O'nun üzerine yürüdü. Çok çetin bir çarpışmadan sonra onları yenilgiye uğratarak başkanları Musabbah'ı öldürdü. Sihrit aracılığıyla ganimetin 1/5'ini Hz. Ebu Bekir'e gönderdiler.²⁸⁵

3.2.8. HADRAMEVT VE KİNDELİ'LERİN İRTİDADI

Resûlullah vefat ettiği sırada Ensar'dan Ziyad b. Lebid Hadramevt'in, Muhacir b. Ebî Ümeyye²⁸⁶ Kinde'nin valisi idi.

Hadramevt'te bulunan Ziyad b. Lebid, halka namaz kıldırıyor ve mallarının zekâtını alıyordu.²⁸⁷ Hz. Peygamber vefat ettiğinde Ziyad Kinde'li bir kişiden zekât

²⁸¹ İbn Kesir,*Bidâye*,VI,335

²⁸² Belâzuri,*Futûh*,105

²⁸³ İbnü'l-Esir,*Kâmil*,II,373-374

²⁸⁴ M.Rıza,108

²⁸⁵ Taberî,*Tarih*,IV,133-134; İbn Kesir,*Bidâye*,VI,335

²⁸⁶ Hz. Peygamber Muhacir'i Kinde'ye vali olarak tayin etmiş fakat Resulullah vefat edinceye kadar yola çıkmamıştı. Bu yüzden Hz. Ebu Bekir O'nu önce Yemen'deki isyancılarla savaşmak ve daha sonra da görevine gitmek üzere görevlendirdi. Bkz Taberî, *Tarih*, IV,146

²⁸⁷ İbn Asem,I,475

olarak genç bir dişi deve aldı. Kinde'li Ziyad'dan bu deveyi iade edip onun yerine bir diğeri almasını istedi. Ziyad almış olduğu deveye zekât damgasını vurdurmuştu. Eş'as b. Kays da Ziyad'a gelerek alınmış olan bu deveyi sahibine iade edip onun yerine bir diğeri almasını söylediye de Ziyad: "Zekât damgası vurulmuş olan hayvanı iade edemem" karşılığını vererek bu teklifi kabul etmedi.²⁸⁸ Eş'as ise, Hz. Muhammed'in vefatından sonra Arapların eski dinlerine geri döndüklerini, kendilerinin de Ebu Bekir'in etrafında toplanmayacaklarını belirterek Kindeli'lere. " Dediğimi yaparsanız, hepiniz birleşir yurdunuzu müdafaa edersiniz. Biliyorum ki Araplar Benî Teym kabilesine boyun eğmez"²⁸⁹ diyerek Halife'ye karşı kışkırttı.

Necran-Yemen bölgesinde faaliyet göstermiş olan mutenebbi Esvedü'l-Ansî ve Kays b. Makşuh el-Muradî'nin isyanları Hadramevt'e tesir etmemiştir. Her ne kadar Taberî'nin Tarih'inde " Kinde halkının Esvedü'l-Ansî'ye uyararak irtidat etmesinin nedeni..." diye başlayan bir ifade bulunuyorsa da Taberî de diğer tarihçiler gibi Hadramevt ve Kindeli'lerin Resûlullah'tan sonra isyan etmelerinin nedenini zekât olarak göstermektedir.²⁹⁰

Kindeliler İslâm'a girince,Hz. Peygamber Hadramevtlilerden alınan zekâtın bir kısmını Kindelilere; Kindelilerden alınan zekâtın bir kısmını da Hadramevtlilere, yine Hadramevtlilerden alınan zekâtın bir kısmını Sekûnlulara; Sekûnlulardan alınan zekâtın bir kısmını Hadramevtlilere dağıtılmasını emretti. Kinde'de bulunan Benî Velia, zekâtı Hadramevt'e gönderecek bineğimiz yok diyerek zekâtı vermek istemediler. Hadramevtliler ise binek vermedikleri gibi Ziyad'a karşı gelmeye başladılar.²⁹¹ Kindeliler de O'na karşı ayaklandılar. Sekûn kabilesi ise Ziyad'a bağlı kaldı.²⁹²

Ziyad olup bitenleri bir süre Hz. Ebu Bekir'e bildirmemeyi kararlaştırdı. Benî Zühl b. Muaviye'ye giderek onları Hz. Ebu Bekir'e itaat etmeye çağırdı. Kabilenin ileri gelenlerinden Haris b. Muaviye, Ziyad'ın yanına gelerek, Hz. Ebu Bekir ile aralarında bir antlaşma bulunmadığından ve O'nu lider olarak seçmediklerinden O'na itaat etmeyeceklerini bildirdi. Ziyad, Muhacir ve Ensar'ın seçmiş olduğu kişiye boyun

²⁸⁸ Belâzurî,*Fütüh*,139-140; Fayda, *İslâm'ın Güney Arabistan'a Yayılması*,125

²⁸⁹ Vakıdî, *Ridde*,167-175

²⁹⁰ Bkz. Taberî,*Tarih*,IV,147; İbnü'l-Esir,*Kâmil*,II,378;Fayda,a.g.e 124

²⁹¹ Taberî,*Tarih*,IV,147

²⁹² Belâzurî,*Fütüh*,140

eğmenin gerekliliğini Haris'e anlattıysa da O'nu bu konuda bir türlü ikna edemedi. Haris ısrarla Hz.Peygamber'in kendisinden sonra kimin yönetici olacağı konusunda bir vasiyet bırakmadan dünyadan ayrıldığına inanmadığını²⁹³ vurguladı.

Beni Muaviya kabilesinin tüm kolları zekât vermeme noktasında söz birliği ettiklerinde²⁹⁴ Ziyad kendisine bağlı birliklerle onların üzerine yürüdü. Birçoğunu öldürdü kadın ve çocuklarını esir aldı.²⁹⁵ Daha sonra Benû'l-Atik, Benû Hucr Benû Cemr kabilelerinin üzerine yürüdü onları da yendi. Eş'as b. Kays bu yenilgilerin haberini aldığı anda, yakın akrabası olan Benî Mürre, Benî Adiy ve Benî Cebele'den Ziyad'a karşı koymak üzere bir birlik oluşturdu. Ziyad'ın da Muhacir ve Ensar ile Sekûn ve Sekasik kabilelerinden oluşan bir ordusu vardı. Her iki ordu Hadramevt'in bir şehri olan Terim'de karşılaştılar. Eş'as'ın Ziyad'ı muhasara altına alması üzerine Ziyad, Muhacir b. Ümeyye'den yardım istedi. Muhacir b. Ümeyye 1000 süvarilik bir birlik ile Ziyad'ın yardımına gitti. Eş'as'ın etrafında da Kinde'li birçok kabile toplandı. Bu sayede müslüman birlikleri kuşatma altına alındı.²⁹⁶

Ziyad durumu Hz. Ebu Bekir'e bildirdi.²⁹⁷Hz. Ebu Bekir, Eş'as'a hitaben bir mektup yazarak O'na Allah'tan korkup O'nun dinine dönmesini tavsiye etti. Mektubun devamında: " Şayet valim Ziyad b. Lebid sizi dininizden döndürmeye ve zekât vermemenize neden olmuşsa O'nu azleder, yerine sevdiğiniz bir vali tayin ederim" deyip mektubu mühürlüyerek bir elçi aracılığıyla Eş'as b. Kays'a gönderdi.²⁹⁸ Eş'as mektubu açıp okuduktan sonra elçiye: "Arkadaşım Ebu Bekir, kendisine muhalefet ettiğimizden dolayı bizi kafir olarak görüyor. Fakat kavminden birçok kişiyi öldüren arkadaşımı (Ziyad b. Lebid' i) kafir görmüyor dedi.

Elçi'nin de; Evet: "İslâm Cemaatı'na muhalefet ettiğinden dolayı Allah Teala'nın buyruğu gereği²⁹⁹ kafir olarak değerlendirilmeyi hak etmiş durumdasın" demesi üzerine Eş'as'n yakın akrabalarından Beni Mürre'den bir genç ortaya çıkıp elçiyi öldürdü. Bu olay büyük tepkilere neden oldu. Çünkü, "elçiye zevâl yoktur" ilkesi onların eskiden beri benimsedikleri bir prensip idi. Eş'as kavmine: "Acele

²⁹³ Vakıdî, *Ridde*, 176-177

²⁹⁴ Taberî, *Tarih*, IV, 150

²⁹⁵ Belâzurî, *Fütûh*, 140; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, I, 380-381

²⁹⁶ Vakıdî, *Ridde*, 186-190

²⁹⁷ Belâzurî, *Fütûh*, 141

²⁹⁸ Vakıdî, *Ridde*, 191

²⁹⁹ Bkz. Kur'an, Nisa(4), 115

etmeyiniz. O hepimizin küfrüne tanıklık etti. Ayrıca ben O'nun öldürülmesi için emir vermedim" diyerek³⁰⁰ onları yatıştırmaya çalıştı.

Bu olaydan sonra Ziyad b. Lebid ile Eş'as b. Kays başkanlığındaki birlikler arasında çetin çatışmalar oldu. Eş'as müslümanları Terim şehrinde kuşatma altında tutarak onlara zor anlar yaşattı. Ziyad durumu tekrar Hz. Ebu Bekir'e yazdı. O da ashabın ileri gelenleri ile görüşüp bu konudaki düşüncelerini aldı. Ashab'dan Ebû Eyyüb el-Ensari'nin:" Şayet bu yıl onların zekâtından vaz geçersen onların hakka dönmelerini umuyorum" demesi üzerine Hz. Ebu Bekir: "Onlar ya hakka dönerler ya da Resûlullah'a verdikleri zekât hayvanının boynundaki ipi bile benden esirgerlerse onlarla ebedi olarak savaşırım"³⁰¹ şeklinde cevap vererek kararlığını bir daha gösterdi.

Hz. Ömer'in onların yardımına İkrime b. Ebî Cehil'in gönderilmesi biçiminde görüş belirtmesi üzerine,Hz. Ebu Bekir bu görüşü benimsediğini açıklayarak İkrime b. Ebi Cehil'e Ziyad'a yardım etmek üzere Kinde'ye gitmesini emretti. İkrime'nin almış olduğu direktif doğrultusunda Kinde'ye doğru yol aldığını haber alan Eş'as b. Kays Hadramevt'de bulunan "Nüceyr" kalesine sığındı.³⁰² İkrime, Ziyad ve Muhacir b. Ümeyye, Eş'as, Kays ve taraftarlarına üç koldan çember aldılar.³⁰³ Müslümanlara karşı koyamayacağını anlayan ve yenilgiye uğrayacağını kesin bir şekilde anlayan Eş'as eman talebinde bulunarak affedilmelerini istediği kişilerin isimlerini tesbit edip Ziyad'a gönderdikten sonra kaleyi müslümanlara teslim etti.³⁰⁴ Eş'as'ın gönderdiği listede, isimleri yazılı olanlara eman verildikten sonra Müslümanlar kaleye girerek bütün savaşçıları öldürdü. Kadın ve çocukları da esir aldılar. Ne var ki Eş'as unutkanlık eseri veya başka bir sebepten dolayı ismini listeye yazmamıştı.³⁰⁵ Muhacir b. Ümeyye O'nu öldürmek istediye de İkrime b. Ebi Cehil, eman isteyen bir kişiyi öldürmenin doğru olmayacağını belirtmesi üzerine Ziyad O'nu öldürmekten vazgeçip esirlerle birlikte Hz. Ebu Bekir'e gönderdi.³⁰⁶

Eş'as b. Kays Hz. Ebu Bekir'in yanına götürüldüğünde Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Rasülü'nün Halifesi!...Eşas b. Kays denilen bu adam müslümandı. Peygamber'in yanına

³⁰⁰ Vakıdı,*Ridde*,192-193

³⁰¹ Vakıdı,*Ridde* 195-196

³⁰² Vakıdı, *Ridde*,198-203

³⁰³ Taberî, *Tarih*, IV, 152

³⁰⁴ Belâzuri, *Fütüh*,141

³⁰⁵ İbnü'l-Esir,*Kâmil*, II,381

³⁰⁶ Taberî,*Tarih*,IV,354

gelerek O'na inandı, Kur'an okudu ve Beytu'l-Haram'ı tavaf etti. Sonra dininden dönerek değişip bozuldu. Zekâtını vermedi. Halbuki Hz. Peygamber: "Kim dinini değiştirirse onu öldürün" buyurmaktadır. Allah Teala bu konuda sana ruhsat vermiştir. Şayet O'nu öldürürsen kanı sana helaldir"³⁰⁷ diyerek Hz. Ebu Bekir'den Eş'as'ın öldürülmesini istedi.

Hz. Ebu Bekir O'nu öldürmek istediğinde Eş'as, din değiştirmediyini, sadece kavmini Vali Ziyad b. Lebid'e karşı koruduğunu, şayet affedilirse dünyada kaldığı sürece müslümanlara yardımcı olacağını, eman dileyen birinin kanının helâl olamayacağını belirterek kendisinin bağışlanması ve Ümmü Ferve bint Kuhafe ile nikahlaması³⁰⁸ için Hz. Ebu Bekir'e yalvardı. Hz. Ebu Bekir O'nun kanını bağışladı ve kız kardeşi Ümmü Ferve ile evlendirdi.³⁰⁹ Ne var ki Eş'as'ı öldürmediği için daha sonra pişman olacaktır.³¹⁰ Zira Eş'as irtidat edip birçok Müslümanı öldürmüştü.

3.3.HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDEKİ FETİH HAREKETLERİ

Hz. Ebu Bekir, ensâb ilmini çok iyi bildiği için bütün Arap kabilelerinin tarihini, nerede oturduklarını ve nereden nereye göç ettiklerini oldukça iyi biliyordu. Önemli bir tarihe sahip olan Irak, eskiden beri birçok medeniyete beşiklik yaptığı ve birçok milletin gelip geçtiği yerdir. Babil'liler, Hititler, Asurlular ve Aramiler burada yerleşmişler, Yunanlılar defalarca buraları yunanlılaştırmak istemişlerdi. Buralarda yaşayan Arapların büyük çoğunluğu Hristiyan olup³¹¹ İslâm'dan habersiz değildi.

Resûlullah'ın vefatıyla başlayan isyan hareketleri bastırıldıktan sonra Hz. Ebu Bekir, İslâm tarihinde yeni bir devrin başlaması için ilk adımı attı. Yemame'de Müseylimetü'l-Kezzab'ı "Akraba" savaşında ortadan kaldıran Halid b. Velid'i Sasani İmparatorluğu ile savaşan Bekr b. Vail kabilesine mensup Müsenna b. Harise'ye yardım etmek üzere Irak'a gönderdi.³¹² Halid b. Velid'e emir vererek irtidat hareketine adı karışan kimseyi ordusuna almamasını söyledi.³¹³ Böylece İslâm Tarih'inde çok

³⁰⁷ Vakıdî, Ridde, 213

³⁰⁸ Eş'as daha önce Hz. Peygamber'in yanına varmış Hz. Ebu Bekir'in kızkardeşi Ümmü Ferve ile nikahlamayı ikinci gelişe bırakmıştı. Bkz. İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 382

³⁰⁹ Belâzurî, Fütüh, 141

³¹⁰ Belâzurî, Fütüh, 144

³¹¹ Ömer Rıza, VI, 150-151

³¹² Taberî, *Tarih*, 160

³¹³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 384-385

önemli bir yere sahip olan fütûhat hareketlerini başlatmış oldu. Her konuda Hz.Peygamber'e uymayı ilke edinen Hz. Ebu Bekir,Resûlullah tarafından temelleri atılmış olan İslâm fetihlerini aynı istikamette devam ettirmeyi, zaruri bir iman borcu bildi. Müslümanların ilay-ı kelimetullah (Allah kelimesinin yüceltilmesi) etrafında birleşip Kur'ân-ı Kerim'den hız ve güç alarak gerçekleştirdikleri bu fetihler, insanlık tarihinin en önemli olaylardan birisi olmuştur.³¹⁴

3.3.1. IRAK FETİHLERİ

Irak topraklarına ilk saldırıyı düzenleyen Müsennâ b. Harise eş-Şeybanî idi. Şöyleki Benî Şeyban'ın bir kolu olan Rabia kabilesi, Hicaz ve Tihame'de bir kıtlığın başgöstermesi üzerine Kisra'dan eman isteyerek Irak topraklarına yerleşmişlerdi.Bir süre sonra Farslar Araplara saldırıp rahatsız etmeye başladılar.³¹⁵Kisra'nın ölmesi ile yönetimin kızı Boran'a geçmesi üzerine Müsennâ b. Harise ve Süveyd b. Kutbe el-İclî Sasani İmparatorluğunun topraklarına baskınlar düzenlemeye başladılar. Müsannâ Hire(Kufe) taraflarında; Süveyd ise Ubülle (Basra) taraflarında akınlar düzenliyorlardı.³¹⁶ Hz. Ebu Bekir bu durumdan haberdar olduğu zaman Müsennâ'ya bir sancak göndererek Farslarla savaşmak üzere O'nu görevlendirdi.³¹⁷

Hz. Ebu Bekir h. 12 yılının Muharrem ayında Yemame'de bulunan Halid b.Velid'de haber göndererek Irak üzerine yürümesini emretti.³¹⁸ Ayrıca Müsennâ b. Harise, Harmele, Ma'zur ve Selma'ya da mektuplar yazarak Ubülle denilen yerde Halid'in ordusuna katılmalarını söyledi.³¹⁹ Halid b. Velid kendisine iltihak eden Müsennâ b. Harise ve diğer komutanlarla birlikte Basra Körfezinin bir liman şehri olan Ubülle halkını mağlup etti. Ubülle'den sonra Hureybe üzerine yürüdü.Bazı kimseleri öldürüp bazılarını da esir aldıktan sonra orayı da fethetti. Beni Sa'd kabilesinden Şureyh b. Amir'i buraya vekil bıraktı.

Halid b. Velid daha sonra Nehru'l-Mer'e ırmağının kenarında bulunan kaleyi fethedip oranın sahibi ile bir antlaşma yaptı. Süveyd b. Kutbe'yi o bölgeye yönetici

³¹⁴ İslâm fetihlerinin bazı hususiyetleri için bkz., Fayda, *Halid b. Velid*, 291-310

³¹⁵ Vakıdî, *Ridde*, 215-217

³¹⁶ Dineveri,III

³¹⁷ Vakıdî, *Ridde*,217

³¹⁸ İbnü'l-Esir, *Kâmil*,II,384

³¹⁹ Taberî, *Tarih*, IV,163

olarak bırakıp Hire'ye doğru yol almaya ³²⁰ başladı. Halid, fethetmek istediği yerlerin yöneticilerine: "Müslüman olun, kurtuluşa eriniz. Müslüman olmadığınız takdirde ya kendiniz ve halkınız için zimmi olmayı kabullenip cizye ödeyeceksiniz ya da kendinizden başkasını kınayıp sorumlu tutmayınız. Zira ben ölümü hayattan daha çok seven bir toplulukla üzerinize geliyorum" ³²¹ diye yazar ve söylerdi.

Bu anlamda bir mektup da Sasani devletinin Hürmüz adındaki komutanına gönderdi. Cengaverliği ile Araplar arasında meşhur olan bu komutanla Halid b. Velid Hafir yakınlarında karşılaştı. Yapılan meydan muharebesinde Halid Hürmüz'ü öldürünce düşman kuvvetler dağılmaya başladı. Bu olaya "Zatu's-Selsil" adı da verilmiştir. Halid, Hürmüz'ün üzerindeki değerli eşyaları ve ganimetlerin 1/5'ini Hz. Ebu Bekir'e gönderip ³²² yoluna devam etti.

Halid'in gelişinden haberdar olan İran Kısrası Erdeşir, Hürmüz'e yardımcı olmak üzere Karin b. Karyanis'i göndermişti. Karin el-Mezâr denilen yere vardığında yenilgiye uğramış olanlarla karşılaştı. Bunun üzerine Kısra'nın her iki oğlu Kubaz ve Enuşecan'ı da yanına alarak es-Siny denilen ırmağın kenarında konakladılar. Halid onların üzerine giderek onlarla savaşmaya başladı. Kar'ın'ı, Ma'kıl b. 'Aşa; Enuşecan'ı, Asım; Kubaz'ı da Adıyy b. Hatim öldürdüler. Suda boğulanların dışında çok sayıda insan öldürülerek askerlerin üzerindeki eşyalar, eşyayı alanlara verildi. Savaşçıların aileleri ve onlara yardım edenler esir alınarak çiftçiler cizyeye bağlandı. ³²³

Siny yenilgisinin haberini alan Erdeşir, Ender Zağar adında bir komutanını Halid b. Velid'in üzerine gönderdi. Hemen ardından da Behmen Cazeveyh komutasında bir ordu gönderdi. Ender Zağar Hire ile Kesker arasında bulunan halktan ve çevredeki Araplar ile çiftçilerden bir askerî birlik oluşturarak Velece denilen yerde karargâh kurdu. Halid bir kısım askerini gizleyip onlarla düşman kuvvetlerine tuzak kurmayı amaçladı. Diğer bir kısım askeri ile onların üzerine yürüdü. Savaş bir süre devam ettikten sonra Halid gizlediği askerlerini çağırdı. Askerler iki taraftan saldırarak İranlıları yenilgiye uğrattılar. Komutan Ender Zağar ise

³²⁰ Belâzurî, *Fütûh*, 338

³²¹ Taberî, *Tarih*, IV, 164; Hamidullah, *Vesâik*, 231

³²² Taberî, *Tarih*, IV, 165; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 385-386

³²³ İbn Haldun, Abdurrahman, *Kitabu'l-İber ve Divanu'l-Mubtedei ve'l-Haber* I-VII, Beyrut 1879, II, 79

kaçtı ve susuzluktan dolayı öldü. Halid, çiftçilere eman verdi onlar da zimmî oldular. Öte yandan savaşçıların çocuklarını ve onlara yardım edenleri esir aldı.³²⁴

Halid b. Velid Fırat nehri kıyılarını takip ederek³²⁵ Hire'ye doğru ilerlerken Ulleys denilen yere ulaştı. Sâsânî kumandanı Câbân bir ordu ile karşı koydu. İslâm ordusu, sonradan Nehru'd-Dem³²⁶ adı verilecek olan nehrin yanında Câbân'ın ordusunu yenilgiye uğrattı. Ulleys halkı, İranlılara karşı müslümanların ajanları, ihtiyaç durumunda yol göstericileri ve yardımcıları olmayı kabul ettiler ve yıllık bin dinar ödemeleri şartıyla bir antlaşma yaptılar.³²⁷ Ulleys'de, içinde Kisra'ya ait silahlı askerler bulunan bir kale vardı . İslâm ordusu kaleyi kuşattı. Bir süre sonra fethedilerek içindeki insanlar dışarı çıkartıldı. Erkeklerin boynu vuruldu, kadın ve kızlar ise esir alınarak cariye yapıldı. Kalede bulunan silah ve mallara el konuldu.³²⁸ Böylece Halid'in ordusu silah ve mühimmat açısından zenginleşti.

Halid, Ulleys'de işlerini bitirdikten sonra Hire gibi bir şehir olan Amgîşiyya üzerine yürüdü. Müslümanlar, ani baskın düzenledikleri için halk, mallarını, ev eşyalarını ve bineklerini başka bir yere taşımamıştı. Bu yüzden şehirde bulunan tüm mallara el konuldu, benzeri görülmemiş ganimetler alındı. Halid, fetih haberlerini ve ganimetlerin miktarını Medine'ye gönderdiğinde Hz. Ebu Bekir : "Kadınlar Halid gibisini doğurmaktan acizdir"³²⁹ diyerek Halid'i takdir etmişti.

Amgîşiyye'den sonra Halid b. Velid yoluna devam ederken, bu defa bir başka Sasani hudud muhafızı ile karşılaştı. Nehirlerin birleştiği bir yerde , kumandanlığını Azâdbih'in yaptığı bu Sasani birliğiyle savaşan Halid onları Furat Badekli'de mağlup etti. Azâdbih ve ordusundan bir kısım asker, Fırat nehrini geçerek kaçtılar.³³⁰

Daha sonra Halid b. Velid, eski Lahmi başkenti³³¹ Hire üzerine yürüdü. Hire halkı, yüksek surlarla çevrili şehirde, el-Kasru'l- Ebyad (Beyaz Saray), Kasru İbn Bukayle ve Kasru'l Adesiyin adlı üç kaleye sığınmışlardı. Halid, kaleleri kuşatarak

³²⁴ Taberî, Tarih, IV,169-171

³²⁵ Fayda, Halid b. Velid, 334

³²⁶ Bu nehre kan anlamında Nehru'd-Dem denilmesinin nedeni, bu savaşta çok sayıda kafirin öldürülmesi üzerine nehrin kan renginde akduğundan dolayı olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Taberî, Tarih, IV, 173

³²⁷ Belâzurî, Fütüh, 339; Fayda, *Halid b. Velid*, 334

³²⁸ Ebu Yusuf, 231

³²⁹ İbn Haldun, İber, II, 80

³³⁰ Bkz. Belâzurî, 339; Taberî, *Tarih*, IV, 175-177

³³¹ Hodgson, I, 140

içinde bulunanları İslâm'a davet etmek için çaba sarfetti.³³² Halid kalenin yanında durarak içeridekilere seslenerek, onların ileri gelenleri ile konuşmak istediğini bildirdi. Bunun üzerine Abdulmesih b. Hayyan adında bir papaz ile Sasanilerin Hire valisi İyas b. Kabisa et-Taî kaleden çıkıp Halid'in yanına geldiler. Halid ile aralarında bazı konuşmalar geçtikten³³³ sonra Halid; " Sizi Allah'a ve İslam'a davet ediyorum. Eğer bu davetimi kabul eder de müslüman olursanız, müslümanların sahip oldukları haklara sahip olursunuz; onların mükellefiyetlerini de aynen yüklenmiş olursunuz. Eğer bunu kabul etmezseniz cizye veriniz. Şayet bunu da kabul etmezseniz, şunu iyi biliniz ki, ben sizinle savaşmak için sizin hayata karşı hırsınızdan daha fazla ölmeye karşı hırslı bir ordu ile geldim"³³⁴ deyip onların kalplerine korku saldı. Kavmi ile yaptığı istişareden sonra Halid b. Velid'in yanına gelen İyas b. Kabîsa: "Sizinle savaşmak istemediğimiz gibi, dininize girmek de istemiyoruz. Kendi dinimizde kalıp size cizye verimiz" dedi. Bunun üzerine Hîre halkı ile yılda 90 bin dinar cizye vermeleri üzerine bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmayı detaylı bir şekilde bize ulaştıran Ebu Yusuf'un rivayetlerine³³⁵ dayanarak, cizye dışındaki diğer şartların neler olduğunu kısaca zikrederim:

Kiliseleri, havraları, yıkılmayacaktır. Çan çalmalarına; bayram günlerinde haç çıkarmalarına engel olunmayacaktır. Hiç kimseyi isyana teşvik etmeyeceklerdir. Kendilerine uğrayan müslümanlara, helâl olmayan yemek ve içkilerle ziyafet vermeyeceklerdir.

Yukarıda sıraladığımız şartların yanısıra bu şartlar da sulhnamede yer almaktaydı:

Antlaşma şartlarına muhalefette bulunmayacaklardır. Müslümanlara karşı hiçbir kâfire yardım etmeyeceklerdir. Müslümanların askerî sınırlarını düşmanlara ifşa etmeyeceklerdir. Ahidlerini bozarlarsa, en şiddetli bir biçimde cezalandıracaklar ve kendilerinden zimmet kaldırılacaktır. Ahidlerini tutar, cizyelerini öderlerse, zimmet hakkına sahip olacaklar, iç ve dış düşmanlara karşı can ve malları savunulacaktır. hastalık, sakatlık veya bir musibet dolayısıyla fakir düşen, kendi dindaşlarının

³³² Taberî, *Tarih*, IV,176

³³³ Bu nükteli konuşmalar için bkz. İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 390-391

³³⁴ Ebu Yusuf,231

³³⁵ Ebu Yusuf,232,v.d; Ayrıca yıllık cizye miktarı için bkz. Belâzuri,Fütuh,340; Dineveri,II2; Fayda, *Halid b. Velid*,337-339

yardımına muhtaç olan kimsenin cizyesi düşürülecektir. Medine'de veya diğer İslam memleketlerinde oturdukları sürece, kendilerine ve bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerine Beytu'l-Mal'dan yardım yapılacak; İslam beldesi dışındakilere bu yardım yapılmayacaktır. Onların kölelerinden biri müslüman olursa, müslümanların pazarında bu köle en yüksek fiyatla satılacak ve kıymeti sahibine verilecektir. Harp elbisesi hariç, müslümanlara benzememek şartıyla her çeşit elbiseyi giyebileceklerdir. Cizyelerini, bizzat kendileri toplayacak ve kendi memurlarıyla Beytu'l-Mal'e teslim edeceklerdir.

Halid b. Velid'in sasani devletinin önemli bir merkezi olan Hire şehrini İslam topraklarına sulh yoluyla katması, bundan sonra devam edecek olan fütûhat ve askerî harekâta kolaylık sağladı.

Hire'nin fethinden sonra Halid b. Velid Banukya ve Barusma'nın sahibi İbn Saluba ile cizye vermesi üzerine antlaşma yaptı.³³⁶

Fırat nehrinin sol sahilinde, bugünkü Bağdat'a 70 km. mesafede, yakınından Fırat'ı Dicle'ye bağlayan iki büyük kanalın geçmesi hasebiyle büyük öneme sahip Anbar şehri, Sasanî İmparatorluğunun önemli bir erzak ve silah ambarı idi. Hire ile Anbar arası 180 km idi. Burada İslam düşmanlığı ile tanınan Benî Tağlib kabilesi bulunuyordu.³³⁷ Halid Hire'nin fethine katılmış askerleriyle birlikte Anbar'ın üzerine yürüdü. Anbar'da bulunan askerlerin başında Sâbât valisi Şirzâd bulunuyordu. Halid, Anbar'ın etrafını kuşattı ve onları ok ateşine tuttu. Okçularına direktif vererek karşı tarafın savaşçılarının gözlerine nişan almalarını söyledi. Böylelikle çok sayıda savaşçıyı gözlerinden vurdular. Bu yüzdendir ki bu olaya "Zatu'l-Uyun" adı da verilmiştir. Düşman güçler buldukları şehrin etrafına hendek kazmışlardı. Halid bütün güçsüz develeri boğazlayıp hendeği doldurdu. Sonra askerleriyle birlikte hendeği geçtiler. Müslümanlarla kafirler tam karşı karşıya geldiler. Bunun üzerine Şirzâd, Halid'e haber göndererek yanlarına hiç birşey almamak şartıyla bir grup atlı ile birlikte güvenlik içerisinde olacağı yere kadar gönderilmek üzere barış antlaşması yaptı. Şirzâd, Behmen Cezeveyh'in yanına gitti. Daha sonra Halid, Anbar, çevresindekiler ve Kelvazî halkı ile barış antlaşmaları yaptı.³³⁸

³³⁶ Bkz. Belâzürî, *Fütûh*, 342

³³⁷ Fayda, a.g.e., 343-344

³³⁸ Taberî, *Tarih*, IV, 190-192; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 394; İbn Haldun, *İber*, 81

Halid, Anbar'a yerine Zibrikan b. Bedr'i vekil bırakarak Aynu't-Temr şehri üzerine yürüdü. Aynu't-Temr'de Mihran b. Behram Cûbin Farslardan oluşan kalabalık bir topluluk ile bulunuyordu. Öbür taraftan Akka b. Ebî Akka da Araplardan Nemr, Tağlib, İyad ve başka kabilelerden oluşan büyük bir topluluğun başında bulunuyordu. Halid'in yaklaşması üzerine Akka, Mihran'a: "Araplar Araplarla savaşmayı daha iyi bilirler. Bizi Halid'le başbaşa bırak" dedi. Mihran da : " Doğru söylüyorsun" diyerek³³⁹ kendisini savaşın tehlikelerinden korumak istedi.

Akka'nın ordusu ile Halid'in ordusu karşı karşıya geldiler. Halid, bizzat Akka'nın üzerine hamle düzenleyerek kucakladığı gibi esir aldı. Böylece Akka'nın askerleri hiç bir çarpışma olmadan bozguna uğradılar, büyük çoğunluğu esir alındı. Mihran'a yenilgi haberi ulaşınca, askerleriyle birlikte kaçıp kaleyi terketti. Akka'nın bozguna uğrayan askerleri ise kaleye sığındılar. Halid'den eman istediler,fakat o kabul etmedi. Bu defa Halid'in vereceği hükme razı olarak kaleden indiler. Halid ise savaşçıların tamamını öldürdü. Kalede bulunan çocuklarını esir olarak alıp mallarını ganimet olarak kabul etti. Bu arada kiliseye sığınmış birçok kimseyi de esirler arasına koydu.³⁴⁰ Aynu't-Temr'de esir alınanlar arasında,sonradan müslüman olup şöhret kazanan birçok şahsiyet vardı. Bunlar arasında Ebu Muhammed Sirin, Osman'ın kölesi Humran³⁴¹ Yahya b. Sirin, Enes b. Sirin ve Ma'bed b. Sirin kardeşler de vardı. bunların hepsi Enes b. Malik'in azadlılarından olup hadis ve fıkıh ile meşgul olmuşlardır. Mağrib'deki fetihleriyle tanınan Musa b. Nusayr da Aynu't-Temr esirlerindendi.³⁴²Aynu't-Temr'de şehid düşenler arasında Habeşistan'a hicret edenlerden Umeyr b. Riab es-Sehmî ve Beşir b. Sa'd el-Ensarî de bulunmaktaydı.³⁴³

Halid b. Velid, şartsız teslim olan Aynu't-Temr halkı ile bir antlaşma yaptı. Hz. Ebu Bekir'e bu antlaşmanın şartlarını yazdı; O da yapılan bu antlaşmayı onayladı.³⁴⁴

Aynu't-Temr'in ele geçirilmesi ile Halid b. Velid'in Irak'taki fetihleri tamamlandı. Halid Medain şehrini fethetmek istiyordu, fakat Halife'nin emirlerine aykırı hareket etmek istemediğinden vazgeçti. Hz. Ebu Bekir'in emri üzerine

³³⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 394-395

³⁴⁰ İbn Haldun, *İber*, II, 81-82

³⁴¹ Dineverî, II, 2

³⁴² Belâzurî, *Fütûh*, 245; Fayda, *Halid b. Velid*, 344-345

³⁴³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 395

³⁴⁴ Belâzurî, a.g.e. 347

Suriye'ye gitti. Halid'ten sonra Müsennâ b. Hârise Hire'de kaldı. Sasanî muhafız birlikleri ile çarpışmaya devam etti.³⁴⁵

3.2. SURİYE'DEKİ FETİHLER

Hz. Ebu Bekir, irtidat eden kabilelerin isyanlarını bastırdıktan sonra ashab ile iştişare ederek Suriye'ye ordu göndermeye karar verdi. Bunun için Mekke, Taif, Yemen Necid ve Hicaz'daki müslümanlara mektup yazıp onları cihada teşvik etti.³⁴⁶ Şam'a göndermek üzere ilk sancak Halid b. Said b. As'a verdi. Fakat daha sonra ashabın şikayeti üzerine O'nu görevden aldı.³⁴⁷ Yerine Yezid b. Ebî Süfyan'ı tayin etti.³⁴⁸ Zira Halid b. Said b. As Hz. Ebu Bekir'e birkaç ay geç biat etmişti.

Cihada gitmek isteyen müslümanlar Medine'de Cürf denilen yerde toplandıklarında Hz. Ebu Bekir, Amr b. As'ı Filistin'e, Şurahbil b. Hasene'yi Ürdün'e ve Yezid b. Ebi Süfyan'ı Şam'a göndermek üzere kumandan tayin etti.³⁴⁹ Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı da başka bir askerî birliğin başına kumandan tayin ederek Hıms'a gönderdi.³⁵⁰ Ebu Ubeyde'nin Hz. Ebu Bekir döneminde Suriye'ye hiç gönderilmediği ile ilgili rivayetler³⁵¹ de bulunmaktadır.

Tebük yoluyla Bizans topraklarına giren Yezid b. Ebî Süfyan, Ürdün ovasının bir devamı olan Arabe vadisine ulaştınca bir Bizans ordusuyla karşılaştı. Yezid bu ordu üzerine Ebu Ümame el-Bahilî komutasında bir ordu sevk etti. Bizans ordusu bozguna uğratarak Dasin'e çekilmeye mecbur bırakıldı. Ebu Ümame burada onları mağlup etti ve onların patriğini öldürdü. Arabe'deki bu savaşın, Üsame ordusundan sonraki ilk savaş olduğu rivayet edilmiştir.³⁵² Bu arada Ebu Ubeyde'nin de Belka'dan geçerken buranın halkı ile savaştığı ve sonunda onları müslümanlarla sulh yapmaya mecbur bırakarak, Şam bölgesinde ilk sulh antlaşması yaptığı da rivayet edilmiştir.³⁵³

³⁴⁵ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 396-415

³⁴⁶ Belâzurî, *Fütûh*, 149

³⁴⁷ Yakubi, II, 133; Halid b. Said b. As'ın azledilmesi ve yaptığı faaliyet hakkında bkz. Belâzurî, *Fütûh*, 150; Taberî, *Tarih*, IV, 205-207

³⁴⁸ İbn Manzur, Muhammed b. Mukarrem, *Muhtasarı Tarihi'd-Dımaşk li İbn Asakir*, thk. Ruhiye en-Nehhas v.d., Dımaşk 1984, I, 185-186

³⁴⁹ Değişik rivayetler için bkz. Belâzurî, *Fütûh*, 149-151; Taberî, *Tarih*, IV, 207-209

³⁵⁰ Taberî, *Tarih*, IV, 209

³⁵¹ Bkz. Belâzurî, *Fütûh*, 149-150

³⁵² Belâzurî, a.g.e. 151-152; Fayda, *Halid b. Velid*, 356

³⁵³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 405

Müslüman kumandanlar Şam bölgesine varınca Ebu Ubeyde Cabiy'e'de, Yezid Belka'da, Şurahbil Ürdün'de, Amr b. As da Arabe'de konakladılar. Bizanslılar Kudüs'de bulunan Heraklius'a durumu bildirdiler. Bunun üzerine Heraklius Hims'a gelip konakladı. Askerlerini savaşa hazırladı. Her bir İslâm ordusunu, askerlerinden bir ordu ile uğraştırmak istiyordu. Böylelikle ana-baba bir kardeşi Tezârik'i, doksan bin kişilik bir ordu ile Arabe'de bulunan Amr b.As'ın üzerine; Teozer'in oğlu Cerece (Georges) yi Belka'da bulunan Yezid b.Ebi Süfyan'ın üzerine; Dragos'u Ürdün'de bulunan Şurahbil b. Hasene üzerine; Fikâr'ı altmış bin askerle Cabiy'e'de bulunan Ebu Ubeyde'nin üzerine göndermek için hazırladı.³⁵⁴ Bunun üzerine müslüman kumandanlar Amr b. As ile haberleşerek O'nun bu konudaki düşüncelerini sordular. Amr b.As ise: " Biz birlik olursak asla yenilmeyiz" dedi. Ayrıca büyük bir düşman ordusunun hazırlanmış olduğunu Hz. Ebu Bekir'e yazdığı mektupla haber verdi ve O'ndan yardım istedi. Hz. Ebu Bekir onlara: "Sizin gibi kimseler azlıktan dolayı yenilgiye uğramazlar. Ne var ki onbinlerce kişi günahlarından dolayı yenilgiye uğrayabilir. Bu nedenle kendinizi günahlardan koruyunuz. Bir araya gelip istişare ediniz. Her biriniz kendi askerleriyle bağlantı kursun" ³⁵⁵ diye direktif verdi. Öte yandan Irak'ta bulunan Halid b. Velid'e mektup yazarak Musennâ b. Hârise'yi Hire'de yerine vekil olarak bırakıp Şam'a gitmesini emretti. Halid de Hz. Ebu Bekir'in emrini yerine getirerek Şam'a gitmek üzere hareket etti.³⁵⁶ Halid b. Velid'in Irak'tan Şam'a gidiş hattı, bir takım tarihî güçlükler arz etmektedir. Çünkü tarihçiler farklı geçiş yolları ve birbirlerine zıt tarihler vermektedirler.³⁵⁷

Halid b. Velid, Irak'tan Suriye'ye intikalinin ilk safhasında, Hire'den Dumetu'l Cendel'de bulunan Ükeydir'in üzerine yürüdü. Ükeydir'i öldürüp Dumetu'l Cendel'i fethetti. Hz. Ebu Bekir'in yoluna devam etmesini bildiren ikinci bir mektup ile ahidnamesini orada bulunduğu sırada aldı. Bunun üzerine askerleriyle birlikte Dumetu'l-Cendel'den hemen ayrıldı ve 70 mil uzaklıkta ve kuzeybatı istikametinde bulunan Kelb kabilesinin suyu olan Kurâkır'a gitti.³⁵⁸ Buradan Süva'ya geçmek istiyordu. Fakat bu yolu bilmediği için kendisine Rafi' b. Ümeyre et-Ta'îyi kılavuz

³⁵⁴ Taberî, Tarih, IV.210-211; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II,406

³⁵⁵ Taberî, Tarih, IV,211

³⁵⁶ İbn Manzur, *Muhtasar*, I, 192; İbn Kesir, *Bidâye*, VII, 5

³⁵⁷ Bu konuda değişik rivayetler için bkz. Belâzurî, *Fütûh*, 152-156; İbn A'sem, 107-111; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 407-409; Lewis, 60; Hitti I, 226; M. Fayda, *Halid b. Velid*, 357-393

³⁵⁸ Belâzurî, *Fütûh*, 83-84; 151-152; Fayda, *a.g.e.* 370-371

edindi. Rafi' de O'ndan yirmi tane semiz ve büyük gövdeli deve istedi. Develeri iyice susayınca kadar susuz bıraktı; sonra onları suyun başına getirdi; develer kanıncaya kadar su içtiler. Daha sonra Rafi', geviş getirip susamasınlar diye develerin dudaklarını kesti ve ağızlarını bağladı. Böylece beş gün devam edecek olan çetin bir çöl yolculuğuna çıktılar. Susadıkları zaman bu develeri kesip işkembelerinde bulunan suyu içtiler çok zor ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Halid b. Velid ve beraberindekiler Süva'ya ulaştılar.³⁵⁹ Halid, burada yaşayan Behrâ kabilesine bir baskın düzenledikten sonra Mercü Rahit'a doğru hareket etti. Oraya vardığında Hristiyan Gassanîlerin üzerine Paskalya bayramlarını yaptıkları sırada saldırdı ve kendilerini mağlup etti. Daha sonra güney istikametine doğru yoluna devam ederek Busra'ya ulaştı. Orada Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Şurahbil b. Hasene ve Yezid b. Ebî Süfyan ile bir araya geldi.³⁶⁰ Böylece Halid b. Velid, Amr b. As hariç Hz. Ebu Bekir'in Suriye'ye göndermiş olduğu kumandanlar ve onların emrindeki ordularla birleşmiş oldu. Belâzuri'nin rivayet ettiğine göre, orada Halid b. Velid başkumandan tayin edildi.³⁶¹ O'nun komutasında Busra şehri kuşatılıp fethedildi. Böylelikle Busra Hz. Ebu Bekir'in hilafetinde Suriye'de ilk fethedilen şehir oldu.³⁶² Busra halkıyla yapılan antlaşmaya göre, onlardan ergenlik çağına gelen herkes, bir dinar ve bir cerîb buğdayı cizye olarak ödemeyi kabul etti. Buna karşılık müslümanlar da, onların canlarını, mallarını ve çocuklarını korumaları altına almayı kararlaştırdılar. Böylece Busra şehrinin müslümanların eline geçmesiyle Havran bölgesinin bütün toprakları fethedilmiş oldu.³⁶³

Busra fethedildikten sonra Hz. Ebu Bekir tarafından Suriye'ye gönderilen müslüman kumandanların hepsi, Arabât'ta bulunan Amr b. As'a yardım etmek üzere harekete geçtiler. Tezârik kumandası altında bulunan büyük Bizans ordusu da İslâm ordusunun ilerlemekte olduğunu haber alınca, daha önce kamp kurduğu Cıllık ovasından ayrılıp Ecnâdeyn'e doğru harekete geçmeye karar verdi ve ordugâhını orada kurdu.³⁶⁴ Başta Kudüs olmak üzere belli başlı Filistin şehirlerini müslümanlara karşı

³⁵⁹ Bu çöl yürüyüşü hakkında daha geniş bilgi için bkz. Belâzuri, *Fütûh*, 153-154; Taberî, *Tarih*, IV, 235-236; İbn A'sem, 109-111; İbü'l-Esir, *Kâmil*, II, 407-409

³⁶⁰ Taberî, *Tarih*, IV, 236

³⁶¹ Belâzuri, *Fütûh*, 155.

³⁶² Taberî, *Tarih*, IV, 236; İbn Manzur, *Muhtasar*, I, 189

³⁶³ Belâzuri, *Fütûh*, 155

³⁶⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 416-417 (T.II, 382)

savunmak amacıyla, o sırada Hims'ta bulunan Hraklius tarafından hazırlanıp gönderilmiş olan bu ordunun sayısı, yüz binden fazla idi.³⁶⁵

Amr b. As, İslâm ordusunun yardımına geldiğini duyunca, yola çıktı, onlarla karşılaşarak Ecnâdeyn'de Bizanslıların karşı cephesinde karargâh kurdular.³⁶⁶ İslâm ordusunun sayısı, yirmi dört bin idi.³⁶⁷

Bu arada Bizans ordusunda kumandan olan Kubuklâr (Cubicularius) adlı bir şahıs, iki ordu karşı karşıya gelince Arap asıllı birisini casus olarak müslümanların arasına gönderdi. Bu kişi müslümanlar arasına girip bir gün bir gece kaldıktan sonra Kubuklâr'ın yanına geri döndü. Gördüklerini ve bildiklerini soran efendisine: "Onlar geceleri rahip gündüzleri süvaridirler. Hak ve hukuku gözettiklerinden, emirlerinin oğlu da olsa, hırsızlık yapanın elini keserler, zina yapanı recmederler!" diye cevap verdi Bunun üzerine Kubuklâr: "Şayet şu söylediklerin doğruysa; yerin altına girmek, yerin üstünde bunlarla karşılaşmaktan daha hayırlıdır"³⁶⁸ deyip müslümanlarla karşılaşmama temennisinde bulundu.

Her iki ordu Remle ile Beyt-i Cibrîn arasında bulunan Ecnâdeyn³⁶⁹ denilen yerde karşı karşıya gelip savaştılar. Savaş müslümanların kesin zaferiyle neticelendi.³⁷⁰

Hz. Ebu Bekir, Ecnâdeyn muharabesinin neticesini öğrendikten sonra, 22 Cemâziyelâhir 13 (23 Ağustos 634) tarihinde vefat etti.³⁷¹ Müslümanlar O'nun vefatından sonra halife seçilen Hz. Ömer'in direktifleri doğrultusunda fetih hareketlerine devam ettiler.

³⁶⁵ Belâzurî, *Fütûh*, 156

³⁶⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 236-237

³⁶⁷ Belâzurî, *Fütûh*, 150

³⁶⁸ Taberî, *Tarih*, IV, 237

³⁶⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 418

³⁷⁰ Belâzurî, *Fütûh*, 156

³⁷¹ Taberî, *Tarih*, IV, 238

SONUÇ

İslâm Tarihi'nde müstesna bir yere sahip olan Hz. Ebu Bekir İslâm öncesi Cahiliye döneminde de kavmi tarafından sevilip sayılan, birçok konuda kendisine danışılan, o dönemin kötülüklerinden uzak yaşamaya çalışan Kureyş'in Benî Teym kabilesinin liderleri arasında idi. Ticaretle uğraşan Hz. Ebu Bekir okuma yazma bilen sayılı kişilerdendi.

İslâm öncesi dönemde O'nun Hz. Peygamber ile olan yakın arkadaşlığı, Resulullah'ın başından geçen olayları müşahede etmesi yine Hz. Peygamber'in doğru sözlülüğünü ve güvenilirliğini biliyor olması Hz. Ebu Bekir'in en erken ve hiç bir tereddüt ve duraksamada bulunmadan İslâm'a girmesine neden olmuştur. Hali-vakti yerinde zengin ve nüfuzlü böyle bir kişinin müslüman olması Kureyş müşriklerini çileden çıkarmıştır. Servetini tereddütsüz İslâm davasına adayan Hz. Ebu Bekir, soğukkanlı, akıllıca ve tarafsız hükümleriyle müslümanlar arasında genel bir saygı kazanmıştır. Sırf İslâm'ı kabul ettiklerinden dolayı Kureyş'li müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan müslüman köleler ile yabancılardan erkek, kadın ve güçsüz pekçok kişiyi efendilerine büyük meblağlar ödeyerek sadece Allah rızasını kazanmak amacıyla satın alıp azâd etmiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber'i de Kureyş'li müşriklerin saldırılarına karşı korumuştur.

Allah yoluna davet eden ilk hatip olan Hz. Ebu Bekir, birçok kişinin müslüman olmasına vasıta olmuştur. Tarihin önemli bir branşı olan ensâb ilmini çok iyi bildiğinden Hz. Peygamber ile birçok Arap kabileleri mensupları arasında iletişim kurmayı başarmıştır. Hz. Peygamber'in davasına canıyla malıyla ve bütün gücüyle yardım eden Hz. Ebu Bekir tüm zorlu anlarında O'nunla birlikte olmuş ve zaman zaman işkenceye maruz kalmıştır. Öte yandan Hz. Peygamber ile Medine'ye hicret etme şerefine nail olan tek sahibîdir.

Mekke'de olduğu gibi Medine'de de Resûlullah ile sürekli birlikte olmaya özen gösteren Hz. Ebu Bekir, bir bakıma O'nun veziri sayılmıştır. Hz. Peygamber'in kumandanlığını yaptığı tüm savaflara katılmış olup Hudeybiye Antlaşması, Umretu'l-Kaza ve Veda Haccında bulunmuştur. Hicretin dokuzuncu yılında bizzat hacca gitmeyen Resulullah müslümanların hacc farizalarını yerine getirmeleri için Hz. Ebu Bekir'i onlara hacc emiri olarak tayin etmiştir. Vefat edeceği sıralarda ise ısrarla Hz. Ebu Bekir'in kendi yerine müslümanlara namaz kıldırmasını emretmiştir.

H.z. Peygamber'in vefatıyla Sakifetü Benî Saide'de toplanan Ensar ve Muhacirlerin ileri gelenleri birbirleriyle istişare etmeleri sonucunda H.z. Ebu Bekir'i halife olarak seçmişlerdir. Böylelikle müslümanlar H.z. Peygamber'in yakın arkadaşı H.z. Ebu Bekir'i devlet başkanı olarak seçmekte pek güçlük çekmemişlerdir. Zorla değil hukukî bir yol ile O'nu iş başına getirmişlerdir. H.z. Peygamber'in kayınpederi olduğu halde bu akrabalığın yapılan bu seçimde etkisi olmamıştır.

H.z. Ebu Bekir, halife seçildikten sonra ilk icraat olarak, Resulullah'ın Şam'a göndermek üzere hazırladığı Üsame Ordusunu, bütün itirazlara rağmen göndermek suretiyle çok yerinde ve isabetli bir karar almıştır. Böylece düşman güçler müslümanlardan korkmaya başlamışlardır.

Bu dönemin önemli olaylarından biri de hiç kuşkusuz Kurân'ın toplanmasıdır. Bu dönem için toparlanma dönemidir, diyebiliriz. İslâm ümmetinin birliği sağlandıktan sonra Kur'an sayfalarının toplanması bunun en bariz örnekleridir.

H.z. Ebu Bekir dönemi, H.z. Peygamber devrinin bir devamı sayılır. Bu dönemde H.z. Ebu Bekir devlet yönetiminde yeni bir yapılanışa gitmedi. Ancak henüz gelişme safhasında olan İslâm toplumunu koruyucu çok önemli tedbirler aldı ve cesaretle uyguladı. Bu durum özellikle dinden dönme hareketleri gibi İslâm birliğini parçalayıcı olaylar karşısında kendini göstermiştir. Devletin önemli işlerini, etrafında bulunan seçkin sahabîler ile istişare ederek karara bağlamıştır. Yalancı peygamberlerle mücadele ettiğinden ordusunun tanzimine önem vermiş, fakat daha doğuşunun ilk basamaklarında olan İslâm ekonomi sistemini geliştirmeye zaman ayıramamıştır. Halifeliği döneminde "âta" uygulamasına başlayan H.z. Ebu Bekir, Beytülmal'den müslümanlara dağıttığı hisselerde eşitlik ilkesine bağlı kalmıştır.

H.z. Ebu Bekir'in hilâfeti döneminde Arap yarımadasındaki kabilelerin birçoğu namaz, hacc ve Kur'ân okuma gibi ibadetlere devam etmek istedikleri halde otorite boşluğundan istifade ederek, zekât vermek istemediklerinde, birçok sahabînin karşı çıkmasına rağmen H.z. Ebu Bekir, Ridde hareketine katılanların kayıtsız şartsız teslimi ya da son ferde kadar imha konusunda yumuşama nedir bilmez bir tutum sergilemiştir.

Kuzeyde Şam yakınlarından güneyde bulunan Hadramevt, Mehre ve Yemen'e; doğuda Bayreyn ve Uman'a; batıda Kızıldeniz'in kıyılarına kadar ve Arap yarımadasının göbeğinde yaşayan Gatafan, Abs ve Zübryan kabileleri ile Necid'de

bulunan kabileler ve Hicaz'daki Hevâzin ve Benû Süleym kabilelerinin Medine'ye karşı toplu bir eylemi olan irtidat hareketi, İslâm'ın inanç sistemini hedef almıştır.

İrtidat edenlerin bir kısmı yalancı peygamberlerin etrafında toplanmış, diğer bir kısmı ise sadece zekât vermekten kaçınmışlardır. Hz. Ebu Bekir zekât vermeyenleri de mürted olarak değerlendirmiştir.

Yalancı peygamberler, İslâm'a yeni boyun eğmiş bulunan kabileleri kendi nüfuzları etrafında toplamak ve onları dinden uzaklaştırmak amacıyla din kisvesi altında gizli bir siyaset takip etmişlerdir. Boyun eğişlerinin üzerinden henüz pek az bir zaman geçen bu oymakların dinî anlayışları pek sağlam değildi. Dine bağlılıkları yüzeyseldi. Görünürde İslâm'a boyun eğen bu kişilerin gönüllerinde iman henüz filizlenmemişti. Hz. Peygamber'in sohbetinde yeterince bulunamamış, köklü bir inanca sahip olabilecek kadar O'nunla birlikte olma imkanı bulamamışlardı. Bedevî Araplardan olan bu insanlar, kanun ve nizam tanımayan, kendilerine hükmedenlere karşı kin duyan, hayatını çadırında geçirmeyi arzu eden, sosyal olarak pek eğitim görmeyen kişilerdi.

İrtidat hareketlerini, devlet merkezi olan Medine'nin siyasi ve ekonomik nüfuzunu kırma, Hz. Peygamber'in 23 yılda sarfetmiş olduğu çaba ve gayreti boşa çıkartma girişimi olarak değerlendirmek de mümdündür. Zira bu hareketlerle Arap yarımadası tekrar eski geri kalmış cahiliyye düzenine döndürülmek, onun asabiyyetine, kanlı savaşlarına, dinî teröre, medeniyet açısından geri kalmışlığa götürülmek istenmiştir.

Sözü edilen yalancı peygamberlerin birbirinin ise birer kâhin oldukları bilinmektedir. Kahinlerin haber verdikleri şeylerin içine yalan karıştığından dolayı kehânetin peygamberlik olması imkansızdır. İslâm dünyasında onların gerçek peygamber olduklarını söylemek abes olarak değerlendirilmiştir. Bazı maksatlı oryantalistlerin onları Hz. Peygamber ile eş değerde görmeleri onların İslâm'ı ve vahyi kavrayamayışlarından veya İslâm'a olan düşmanlıklarından ileri gelmektedir.

Ridde, gerçekte putperest kabilelerin Medine nüfuzunun yayılmasından ve müslüman kabilelerin Medine hakimiyetine girme düşüncesine muhalefetlerinden ve bazılarının Hz. Peygamber ile yaptıkları antlaşmalarda sembolize edilen Medine egemenliğinin sona erdirmek arzusundan, genel olarak dini tutuculuk ve kabile asabiyyetinden doğduğu da söylenebilir. Kabile taassubunun, bedevî Arapları halifeliği

ellerinden kaçırmaları nedeniyle İslâm dininden dönmeye itmesi fazla şaşılacak bir durum olmazsa gerektir.

Görüldüğü gibi Ridde olayları dinî görünümlü olsa da sonuçta siyasî içerikli hareketlerdir. Sahte peygamberlerin ve yandaşlarının ileri sürdükleri ise putperestliğe dönmekten ziyade İslâm'ın belli ilkelerine siyasî anlamda başkaldırından ibarettir.

Dinde engin bir anlayışa sahip olan Hz. Ebu Bekir gerek yalancı peygamberlerin etrafında toplananlarla gerekse de zekâtı vermek istemeyenlerle savaştı. Zira O'na göre namaz ile zekâtın arasında ayırım yapılamazdı. Hz. Peygamber'in uygulamasına göre malî vergi toplumsal bütünlüğün, hakimiyeti kabulün bir göstergesiydi. Müslüman olmadıklarını ileri sürmeleri durumunda bile haraç ve cizye ödemek durumundaydılar.

Hz. Ebu Bekir, irtidat edenler ve yalancı peygamberlerin etrafında toplananlar üzerine gönderdiği askeri birlikler sayesinde yalancı peygamberlerden Esvedü'l-Ansî ve Müseylimetü'l-Kezab öldürüldüler; Tuleyha b. Huveylid ile Secah ise kaçmayı başararak daha sonra müslüman oldular. Yemen, Bahreyn, Uman, Mehre, Hadramevt, Kinde ve Arap yarımadasındaki isyanlar ise bastırıldı. Böylece müslümanlar Hz. Ebu Bekir döneminde Arap yarımadasının dışına çıkıp fetih hareketlerine başladılar. Ridde hareketlerinin bastırılmasında ve fetih hareketlerinde zaferler elde edilmesinde Hz. Peygamber'in Allah'ın kılıcı olarak vasıflandırdığı Halid b. Velid'in askerî dehası gözardı edilemez.

Görüldüğü gibi Hz. Ebu Bekir karizmatik kişiliği sayesinde İslâm toplumunu ileri götürebilecek yerinde ve isabetli kararlar alarak İslâm Tarihi'nde önemli bir döneme imzasını atmış; kendisinden sonra gelecek devlet başkanlarına örneklik teşkil etmiş ve İslâm'ın yayılmasında Resulullah'tan sonra en önemli rolü üstlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKKAD, Abbas Mahmud, *H. Ebu Bekir'in Şahsiyet ve Dehası*, çev. Ali Özek, İstanbul 1968.
- ALGÜL, Hüseyin- ÇETİN Osman, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1991.
- ARNOLD, T.W, *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, çev. Hasan Gündüzler, Ankara 1982.
- AYDIN, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenmesi*, İstanbul 1991.
- BEDRÎ Muhammed Fehd, "*el-Hayatu's-Siyâsiyye ve'l-İdariyye fi'l-Ahdi'r-Râşidi*", Vekaiu Nedveti'n-Nuzûmi'l-İslâmiyye, I, Ebuzabî 11-13 Kasım 1984.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir (279/892), *Futûhu'l-Buldan*, thk. Abdullah Enis et-Tabba' v.d. Beyrut 1987 (Türkçesi: Mustafa Fayda, Ankara 1987)
- Ensâbu'l-Eşraf, thk. Muhammed Hamidulah, Kahire 1987.
- BEYHAKÎ, İbrahim b. Muhammed (570/1203), *el-Mehâsin ve'l-Mesâvi*, thk. Muhammed Said, Beyrut 1988.
- BROCKELMANN, Carl, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara 1964.
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahihu'l-Buharî*, I-VIII, İstanbul t.y.
- BUHL, F., "*Ebu Bekir*", İ.A.
- BULAÇ, Ali, *İslâm Düşüncesinde Din-Felsefe/Vahiy-Akıl İlişkisi*, İstanbul 1994.
- CAHEN, Claude, *İslâmiyet (Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar)*, çev. Esat Nermi Erendor, İstanbul 1990.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlu*, Ankara 1983.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslâm Tarihi*, Ankara 1993.
- DAYF, Şevkî, *el-Asru'l-Câhilî*, Kahire 1960.
- DEHLAN, Ahmed Zeynî (1304/1887), *es-Siretu'n-Nebeviyye ve'l-Asaru'l-Muhammediyye*, I-III, Beyrut t.y.
- DERVEZE, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, I-III, İstanbul 1995.
- DİNEVERÎ, Ebu Hanife Ahmed b. Davud (282/895), *Kitabu'l-Ahbari't-Tival*, thk. Abdulmun'im Amir, Bağdat 1959.
- DIYARBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (990/1582), *Tarihü'l-Hamis fi Ahbari Enfesi Nefis*, I-II, Beyrut t.y.
- DURÎ, Abdulaziz, *İlk Dönem İslâm Tarihi-Bir Önsöz-*, çev. Hayrettin Yücesoy, İstanbul 1991.

- EBU HALİL, Şevkî, *Hurubu'r-Ridde min Kıyadeti'n-Nebi ila İmreti Ebî Bekr*, Dımeşk 1984.
- EBU UBEYD, Kasım b. Sellam (224/839), *Kitabu'l-Emvâl*, çev. Cemaleddin Saylık, İstanbul 1981.
- EBU YUSUF, Yakub b. İbrahim (184/798), *Kitabu'l-Harac*, çev. Ali Özek, İstanbul 1970.
- EBU ZEHRA, Muhammed, *Hatemu'n-Nebiyîn*, I-II, Beyrut 1979.
- EMİN, Ahmed, *Fecrü'l-İslâm*, Kahire 1975.
- FARUKÎ, İsmail Reça, *Bilginin İslâmileştirilmesi*, çev. Fehmi Kuru, İstanbul 1985.
- FAYDA, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982.
- *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul 1992.
- *"Ebu Bekir"*, D.İ.A.
- FİSHHER, *"Kâhin"*, İ.A.
- GAZALÎ, Muhammed, *Fıkhu's-Sire*, çev. Resul Tosun, İstanbul 1987.
- HAKKI, Mahmud, *Hz. Ebu Bekir Sıddîk*, İstanbul 1396.
- HALEBÎ, Ali b. Burhaneddin (1044/1634), *es-Siretu'l-Halebiyye*, I-II, Beyrut t.y.
- HALİL, İmadüddin, *İslâm Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul 1985.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, I-II, İstanbul 1980.
- *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1981.
- *Mecmû'atu'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Kahire 1941.
- HASAN, İbrahim Hasan, *Tarihi'l-İslâm es-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekâfî ve'l-İctimâî*, I-IV, Kahire 1964 (Türkçesi: *Siyasi-Dini-Sosyal-Kültürel İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit v.d. I-VII İstanbul 1987).
- HATİPOĞLU, Said, *"Hilâfetin Kureyşiliği"*, A.Ü.İ.F.D., XXIII, Ankara 1978.
- HEFFENİNG, *"Mürted"*, İ.A.
- HİTTİ, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul 1989.
- HODGSON, Marshall G.S., *İslâm'ın Serüveni, (Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih)*, çev. İhsan Durdu v.d. I-III, İstanbul 1993.
- HUDARÎ BEK, Muhammed, *ed-Devletu'l-Umeviyye*, Kahire 1969.
- İBN ABDİLBERR, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İstıab fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, I-IV, Beyrut 1992.

- İBN ABDİRABBİH, Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî, (327/939), *el-İkdu'l-Ferîd*, I-VII, Kahire 1940.
- İBN ARABÎ, Ebu Bekir (534/1139), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkîkı Mevâkıfî's-Sahâbe*, thk. Muhibbuddin el-Habib, Dımeşk 1412.
- İBN A'SEM, Ebu Muhammed b. Ahmed (314/926), *Kitabu'l-Fütûh*, I-IV, Beyrut 1979.
- İBN CEVZÎ, Cemaluddin Ebu'l-Ferec (510/1116), *Sıfatu's-Safve*, I-IV, Beyrut 1979.
- İBN EBÎ HAKİME, Hişam, "*Hurubu'r-Ridde fî Sadri'l-İslâm*", el-Arab, s.:8, Riyad 1970.
- İBN HACER, Şihabuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî (852/1448), *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, I-IV, Beyrut 1328.
- İBN HALDUN, Abdurrahman (808/1405), *Kitabu'l-Iber ve Divanı'l-Mubtedei ve'l-Haber*, I-VII, Beyrut 1879.
- *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, I-III, İstanbul 1989.
- İBN HALLİKAN, Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir (681/1282), *Vefeyâtu'l'A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut 1970.
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (456/1064), *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ahvai ve'n-Nihal*, thk. Muhammed İbrahim Nasr v.d., I-V, Beyrut t.y.
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik (218/833), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka v.d. I-IV, Kahire 1336.
- İBN İMAD, Ebu'l-Fellah Abdulhayy (1089/1678), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbari Men Zeheb*, I-IV, Beyrut 1988.
- İBN İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesar (151/768), *Siretu İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981.
- İBN KAYYIM el-CEVZİYYE, Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir (751/1350), *Zadu'l-Mead fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, çev. Mehmet Yolcu v.d. I-VI, İstanbul 1989.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail (774/1372), *el-Bidâye-ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1988.
- *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I-II, Beyrut t.y.
- İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *Uyûnu'l-Ahbâr*, I-II, Beyrut 1985.
- *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Ali Şîrî, İran 1990.
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mükerrerem (711/1311), *Muhtasarı Tarihi Dımeşk li İbn Asakir*, thk. Abdulhamid Murad, I-IX, v.d. Dımeşk 1984.
- *Lisânu'l-Arab*, I-XVIII, Beyrut 1993.
- İBN NEDİM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub (385/996), *el-Fihrist*, Beyrut 1988.

- İBN SA'D, Muhammed (230/844), *et-Tabakatü'l-Kübra*, I-IX, Beyrut t.y.
- İBNÜ'L-ESİR, Ebu'l-Hasan İzzuddin Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1232), *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. C.J. Tornberg, I-XII, Beyrut 1982 (Türkçesi: *İslâm Tarihi (el-Kamil fi't-Tarih)*, çev. Ahmed Ağırakça v.d. I-XII, İstanbul 1986.
- *Usdu'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-IV, Beyrut t.y.
- İLGÜN, Kasım, *Halife Mansur ve Dönemi (136-158/754-775)*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 1994.
- İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin (356/967), *Kitabu'l-Eğâni*, I-XXIV, Beyrut t.y.
- İSFEHÂNÎ, Rağib, *Müfredâtu Elfazı'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Davudî, Beyrut 1992.
- KADI ABDULCEBBAR b. Ahmed el-Hemezânî (415/1024), *Tesbitu Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Abdulkerim Osman, I-II, Beyrut 1966.
- KALKAŞANDÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali (821/1418), *Nihayetu'l-Ereb Fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Beyrut 1990.
- KARDAVÎ, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, I-II, Beyrut 1980.
- KASIMÎ, Zafir, *Nizâmu'l-Hükm fi's-Şeria ve't-Tarihi'l-İslâmî*, I-II, Beyrut 1990.
- KATTAN, Menna' Halil, *"En-Nizâmu'l-Kazâi fi'l-Ahdi'n Nebevî ve Ahdi'l-Hilâfeti'r-Raşide"*, Vekau Nedveti'n-Nuzûmu'l-İslâmiyye, I, Ebuzâbî 11-13 Kasım 1984.
- KAZICI, Ziya, *Anahatları ile İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul 1983.
- KEHHALE, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâili'l-Arabi'l-Kadime ve'l-Hadise*, I-V, Beyrut 1982.
- KETTANÎ, Abdulhayy *et-Teratibu'l-İdariyye*, I-II, Beyrut t.y. (Türkçesi: Ahmet Özel, I-III, İstanbul 1990.)
- KÖKSAL, Asım, *Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet*, I-XI, İstanbul 1981.
- KUTUP, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I-VIII, Beyrut 1971.
- LEWİS, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1979.
- LINGS, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1994.
- MALİK b. ENES, *el-Muvatta*, İstanbul 1992.
- MERVEZÎ, Ahmed b. Ali, *Müsnedü Ebî Bekri's-Siddik*, nşr. Şuayb el-Arnaut, Dimeşk 1970 (Türkçesi: Ahmet Davudoğlu, İstanbul 1981).
- MES'ÜDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (346/957), *Murucu'z-Zeheb ve Meâdimü'l-Cevher*, I-IV, Riyad 1973.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Ala, *Hilâfet ve Saltanat*, çev. Ali Genceli, İstanbul 1966.

- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâburî (261-875), *el-Camiu's-Sahih*, I-IV, İstanbul 1992.
- NEDVÎ, Şah Muinuddin Ahmed- ANSÂRÎ, Said Sahip, *Asr-ı Saadet*, I-VI, haz. Eşref Edip, çev. Ali Genceli, İstanbul 1985.
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref (627/1230), *Tehzibu'l-Esma ve'l-Luğât*, I-III, Beyrut t.y.
- NEZİH, Üstün, *Hz. Ebu Bekir*, İstanbul 1984.
- ÖNKAL, Ahmet, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1983.
- RANA, İrfan Muhmud, *Hz. Ömer Döneminde Ekonomik Yapı*, çev. Ahmet Kot, İstanbul 1985.
- RAZÎ, Fahreddin(606/1210), *Mefâtihu'l-Ğayb(et-Tefsîru'l-Kebir)*, I-XXXII, Beyrut t.y.
- RIZA, Muhammed, *Ebu Bekir es-Siddik Evvelü'l-Hulefai'r-Raşidîn*, Beyrut 1983.
- RIZA, Ömer, *İslâm Tarihi (Hz. Ebu Bekir)*, İstanbul 1928.
- RIZA, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, I-XII, Beyrut, t.y.
- SAKAR, Nadiye Hüsnü, *et-Taif fî Asri'l-Cahilî ve Sadri'l-İslâm*, Cidde 1981.
- SALİH, Suphi, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1981.
- SEM'ANÎ, Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temimî (566/1166), *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya, Beyrut 1980.
- SEMHUDÎ, Nureddin Ali b. Ahmed (911/1505), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dari'l-Mustafa*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamid, I-IV, Beyrut 1984.
- SİDDİKÎ, Mazharuddin, *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*, çev. Murat Fırat-Göksel Korkma, İstanbul 1990.
- SIRMA, İhsan Süreyya, *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, İstanbul 1989.
- SÜHEYLÎ, Abdurrahman (581/1185), *er-Ravdu'l-Umuf*, thk. Abdurrahman el-Vekil, I-VII, Kahire t.y.
- SUYUTÎ, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Tarihu'l-Hulefa*, Kahire 1964.
- *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb, Beyrut 1987.
- ŞAKİR, Mahmud, *et-Tarihu'l-İslâmî*, I-VII, Beyrut 1985.
- ŞARKAVÎ, Abdurrahman, *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*, çev. Muharrem Tan, İstanbul 1993.

- ŞİBLİ, Mevlana Nu'manî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, I-II, çev. Talip Yaşar Alp, İstanbul 1975.
- *Asr-ı Saadet*, trc. Ömer Rıza Doğrul, haz. Osman Zeki Molla Mehmetoğlu, İstanbul 1978.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (310/922), *Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, I-XIII, Beyrut 1987.
- *Cami'ul-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, I-XI, Beyrut 1992.
- TANTAVÎ, Ali, *Ebu Bekir es-Siddik*, Cidde 1986.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (279/892), *el-Camiu's-Sahih*, I-IV, nşr. Bedrettin Çetiner, İstanbul 1992.
- ÜÇÖK, Bahriye, *İslâmdan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul 1982.
- VAGLERİ, Laura Veccia, *"Raşid Halifeler ve Emevi Halifeleri"*, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, çev. İlhan Kutluer, v.d. I-IV, İstanbul 1988.
- VAKIDÎ, Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitabu'r-Ridde*, Ahmed b. Muhammed b. A'sem el-Kûffî'nin rivayeti, thk. Yahya el-Cebûrî, Beyrut 1990.
- *Kitabu'l-Meğâzî*, thk. Marden Jones, I-III, Beyrut 1966.
- WEİR, T.H., *"Cahiliye"*, İ.A.
- WELLHAUSEN, Julies, *Arap Devleti ve Sukûtu*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1960.
- *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1960.
- YAKUBÎ, Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer b. Vehb (294/907), *Târihu'l-Ya'kubî*, I-II, Beyrut 1992.
- YILDIZ, Hakkı Dursun (Editör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I-XIV, İstanbul 1992.
- ZEMAŞERÎ, Mahmud b. Ömer (528/1134), *el-Keşşaf*, thk. M. Hüseyin Ahmed, I-IV, Beyrut 1987.
- ZEHEBÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvud, I-XXV, Beyrut 1985.
- *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtı'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdusselâm, I-XXIX, Beyrut 1987.
- *el-İber fî Haberi men Ğaber*, thk. Ebu Hacer Muhammed, I-IV, Beyrut 1985.
- ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah (794/1392), *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, thk. M. Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut 1972.